

Työpaperi 32/2020

Laura Yliruka, Anne Kantoluoto, Tarja Heino, Terhi Laine & Tiia Hipp (toim.)

Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus

Osana lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolkua

Tämän mallinnuksen kohderyhmä, lastensuojelun jälkihuoltoon siirtyneet nuoret ovat ja elävät tilanteessa, jossa osa nuorista tarvitsee vaativaa ja erityistä, yksilölliseen tarpeeseen yhteen sovitettua tuen järjestämistä ja toteuttamista palveluverkostossa. Kutsumme näitä nuoria lastensuojelun VIP-nuoriksi, eli erityisen tärkeiksi nuoriksi.

Mallinnus ovat tapa kuvata uudistuvien palveluiden keskeisiä periaatteita, tutkimustietoa ja ideoita. Mallinnustyön ytimessä on ollut asiakkaiden kohtaamiseen ja laadukkaaseen työskentelyyn sekä eri ammattiryhmien väliseen yhteistyöhön liittyvät yhteiset ratkaisut, joiden avulla nuorten hyvinvointi vahvistuu.

Lastensuojelun VIP-nuoren tutkimusperusteisen palvelupolun monialaisen mallinnusryhmän tavoitteena oli luoda mallinnus jälkihuollon ja nuorten sosiaalityöhön osaksi nuoren palvelun jatkumoa. Mallinnuksen avulla määritellään, millaista on nuoren hyvinvointia vahvistava jälkihuolto silloin, kun kyseessä on erityistä ja vaativaa tukea tarvitseva nuori. Lisäksi selkiytetään sitä, miten nuoren toimijuutta ja osallisuutta vahvistetaan ja miten sosiaali-, terveydenhuollon ja sivistystoimen toimijat voivat yhdessä rakentaa nuorelle turvallisen, jatkumollisen polun kohti itsenäisyyttä.

VIP-nuorten kohdalla oman vanhemmuuden tukeminen nousi keskeiseksi teemaksi. Mallinnuksessa lähtökohtana on systeeminen työote, traumainformoitu ja lapsuuden aikaisia haitallisia kokemuksia (ACES) koskeva tutkimustieto. Mallinnuksessa on huomioitu maahanmuuttajataustaisten ja kehitysvammaisten nuorten erityiskysymykset.

Lukijalle

Osana Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman (LAPE) erityis- ja vaativan tason kehittämistyötä tuotettiin laitoshoidon Lastensuojelun terapeuttisen laitostkasvatuksen mallinnus (Timonen-Kallio ym. 2017). Lähtökohtana mallinnuksessa oli lapsen subjektiivisen hyvinvoinnin viitekehys (Fattore ym. 2009). Mallinnuksessa kuvattiin, millaista laitoshoidon tulee olla, jotta sijoitetun lapsen hyvinvointi vahvistuu. LAPE-ohjelmassa tuotettiin myös lastensuojelun perhehoidon mallinnus (Heino & Säles 2017) jossa mallinnettiin lasten ja perheiden yksiköllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito ja jonka osana tehtiin tutkimukseen perustuva katsaus jälkihuoltoon siirtymisen haasteisiin ja tukeen. Mallinnusten tarkoituksena on ollut vastata erityisesti kuntien suunnasta esitettyihin toiveisiin saada yhtenäisempää pohjaa työlle ja tätä kautta kaventaa lasten, nuorten ja perheiden eriarvoisuutta.

LAPEn osana käynnistyi myös valtakunnallinen lasten, nuorten ja perheiden vaativimman tason palveluiden OT-keskusvalmistelu (Halila ym. 2019). Tämä mallinnustyö on osa laajempaa Etelä-Suomen OT-tutkikeskuspilottia, jossa Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca (HUS) ja THL koordinoivat tutkimusperusteisen palvelupolun kehittämistä (sijaishuolto, jälkihuolto/nuorten aikuisten sosiaalityö) lastensuojelun VIP-nuorelle, eli erityisen tärkeälle henkilölle yhteistyössä terveydenhuollon ja sivistystoimen toimijoiden kanssa. Työ kytkeytyy Etelä-Suomen OT-teemaan: ylisukupolvisesti traumataustaiset nuoret (niin sanotut lastensuojelun VIP-nuoret, joilla on ylisukupolvista turvattomuutta ja sosiaalisen tuen puutteita). Edelleen tämä mallinnus kytkeytyy THL:n lastensuojelun Yhteiskehittämötoimintaan, jota on toteutettu yhteistyössä sosiaalialan osaamiskeskusten kanssa. OT-keskustoiminta käynnistyy VM:n myöntämän rakennerahoituksen turvin kolmella yhteistoiminta-alueella Suomessa: Lännessä, Pohjoisessa ja Itä-Suomessa ja kansallinen työryhmä jatkaa työtään syksyllä 2020. Tuki perustason toiminnalle ja yhteistoiminta VIP-verkoston kanssa on OT-keskustoiminnan keskeistä ydintä kaikilla viidellä OT-keskusalueella. Mm. tällaisen käsillä olevan mallinnustyön avulla selkeytetään toimintaa ja pyritään saamaan kauttaaltaan palvelujärjestelmää toimimaan enemmän samaan suuntaan ja lapsi/nuori keskiössä.

Mallinnuksen teema istuu myös kansallisen lastensuojelun kehittämishankkeen (2020–2022) tavoitteisiin. Kansallisessa kehittämisessä on tavoitteena lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin vahvistaminen, eriarvoistumiskehityksen pysäyttäminen sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten moniammatillisten palvelujen turvaaminen. Lastensuojelun kehittämisessä tavoitteena on panostaa lasten ja nuorten yksilöllisiin tarpeisiin vastaamiseen monialaisesti yli hallinnonalarajojen. Erityisenä painopisteenä on taata lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja nuorten oikeus laadukkaaseen koulutukseen sekä yksilölliseen tukeen ja hoitoon varmistamalla systemaattinen yhteistoiminta lastensuojelun ja opetustoimen sekä mielenterveys- ja päihdepalvelujen kesken.

Tämä mallinnus tarjoaa tietoperustaa ja pohjaa monialaisen yhteistoiminnan vahvistamiseksi ja maakunnallisen kehittämisen tueksi. Kiitos kirjoittajille arvokkaasta työstä!

Helsingissä 28.8.2020

Marjo Malja, sosiaalineuvos, sosiaali- ja terveysministeriö ja Maarit Sulavuori, perhe- ja sosiaalipalvelujen johtaja, Helsingin kaupunki

Tiivistelmä

Laura Yliruka, Anne Kantoluoto, Tarja Heino, Terhi Laine & Tiia Hipp (toim.) Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus. Osana lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolkua. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 32/2020. 77 sivua. Helsinki 2020. ISBN 978-952-343-552-0 (verkkojulkaisu)

Lastensuojelun VIP-nuoren tutkimusperusteisen palvelupolun mallinnusryhmän tavoitteena oli luoda mallinnus jälkihuollon ja nuorten sosiaalityöhön osaksi nuoren palvelun jatkumoa. Mallinnuksen avulla määritellään, millaista on nuoren hyvinvointia vahvistava jälkihuolto silloin, kun kyseessä on erityistä ja vaativaa tukea tarvitseva nuori. Osana mallinnusta selkiytetään sitä, miten nuoren toimijuutta ja osallisuutta vahvistetaan ja miten sosiaali-, terveydenhuollon ja sivistystoimen toimijat voivat yhdessä rakentaa nuorelle turvallisen, jatkumollisen polun kohti itsenäisyyttä.

Tavoitteena oli uudenlaisen toimintakulttuurin mukaisen johtamisosaamisen ja jälkihuollon ammatillisen osaamisen kuvaaminen. Oleellista oli löytää saatavilla olevan tutkimus- ja tietoperustan, työntekijöiden sekä asiakkaiden kokemusten perusteella konsensus 'hyvästä jälkihuollosta', jonka varaan jälkihuoltoa ja nuorten aikuisten kanssa tehtävää aikuissosiaalityötä voidaan tulevaisuudessa kehittää. Teoreettisena viitekehyksenä on hyödynnetty Toby Fattoren (2019) subjektiivisen hyvinvoinnin elementtejä. Olemme kysyneet, millä keinoin voimme vahvistaa jälkihuollossa olevan nuoren toimijuutta, myönteistä minäkuvaa ja turvallisuutta.

Mallinnuksessa on huomioitu maahanmuuttajataustaisten ja kehitysvammaisten nuorten erityiskysymykset. Prosessiin on sisältynyt neljä kokousta lokakuun 2019 ja tammikuun 2020 välillä. Mallinnusryhmässä oli edustettuna sosiaali- ja terveydenhuollon, sivistystoimen sekä järjestöjen, kokemusasiantuntijoiden ja korkeakoulujen edustajat Etelä-Suomen OT-alueelta Uusimaa, Eksote, Kymenlaakso ja Keusote. Mallinnusryhmä asetettiin Etelä-Suomen OT-keskuksen ydinryhmässä.

Tämän mallinnuksen suosituksissa on tuotu esiin niitä toimia, joita suositellaan positiivisen diskriminaation mukaisesti lastensuojelun VIP-nuorille erityisesti jälkihuollossa ja nuorten aikuisten sosiaalityössä.

On tärkeää nähdä ikään kuin eteen- ja taaksepäin palvelupolulla, jotta ammattilaiset pystyvät tekemään vaikuttavaa työtä - näkemään oman tärkeän roolinsa nuoren elämässä. Mallinnuksessa tuodaan esiin keskeisenä orientaationa systeemiseen ja voimavarakeskeiseen toimintatapaan perustuva, traumataustan huomioiva ja toiveikkuutta luova orientaatio. Tällainen orientaatio on kriittisen tärkeä, jottei palvelujärjestelmä tuota lisää vaurioita nuoren elämään. Huostaanotto ja siihen johtaneet syyt ovat lähtökohtaisesti traumaattisia tapahtumia ja sosiaalityössä on välttämätöntä olla ymmärrystä ja tietoa siitä, miten traumaattiset kokemukset näkyvät yksilön toimintakyvyssä ja käytöksessä. Kun nuori aikuinen ymmärtää itseensä vaikuttaneita tekijöitä ja samalla saa korjaavia kokemuksia turvallisista suhteista palvelujärjestelmässä ja hänen sosiaalista tukea rakentavissa verkostoissaan, hänen toimintakykynsä vahvistuu.

Tässä julkaisussa otetaan kantaa, millä toimenpitein voidaan ehkäistä lastensuojelun periytyvyyttä ja ylisukupolvista huono-osaisuutta. Mikäli pystymme katkaisemaan ylisukupolvista huono-osaisuutta, voimme lisätä inhimillistä hyvinvointia, mutta myös ehkäistä kustannuksia.

Tämä julkaisu on tarkoitettu maakuntien kehittämisen tueksi, käsikirjamaiseksi oppaaksi ammattilaisten työpöydille, opetusmateriaaliksi korkeakouluihin ja tietopakettiä jälkihuollon nuorille.

Avainsanat: palvelupolku, jälkihuolto, nuorten aikuisten sosiaalityö, mallinnus, osaamis- ja tukikeskukset

Sammandrag

Laura Yliruka, Anne Kantoluoto, Tarja Heino, Terhi Laine & Tiia Hipp (red.) Eftervård som stöder självständigheten och välbefinnandet och modellering av socialarbetet för unga vuxna. Som en del av barnskyddets serviceväg för VIP-unga. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Arbetspapper 32/2020. 81 sidor. Helsingfors 2020. ISBN 978-952-343-552-0 (nätpublikation).

Målet med arbetsgruppen för VIP-unga inom barnskyddet var att skapa en modell av en forskningsbaserad serviceväg för eftervård och socialarbete för unga som en del av kontinuiteten i servicen för unga. Med hjälp av modelleringen fastställs hur den eftervård som stärker den ungas välbefinnande ser ut när det är fråga om en ung person som behöver särskilt och krävande stöd. I modellen förtydligas hur den ungas aktörskap och delaktighet stärks och hur aktörer inom institutionsvård och familjevård, eftervård och socialt arbete bland vuxna tillsammans kan bygga upp en trygg och kontinuerlig väg för den unga mot självständighet.

Målet var att beskriva en ny typ av ledarkompetens enligt verksamhetskulturen och yrkeskompetens inom eftervården. Det väsentliga var att utifrån den tillgängliga forsknings- och kunskapsbasen samt anställdas och klienternas erfarenheter hitta en konsensus om "god eftervård", utifrån vilken eftervården och det sociala arbetet bland vuxna kan utvecklas i framtiden. Toby Fattores (2019) subjektiva välfärdselement har utnyttjats som teoretisk referensram. Vi har frågat hur vi kan stärka aktörskapet, den positiva självbild och säkerheten hos en ung person som får eftervård.

I modelleringen har man beaktat specialfrågor för unga med invandrarbakgrund och funktionshinder. Processen har omfattat fyra möten mellan oktober 2019 och januari 2020. I arbetsgruppen fanns representanter för social- och hälsovården, bildningsväsendet samt organisationer, erfarenhetsexperten och högskolor från Södra Finlands kompetens- och stödcentrumsområde Nyland, Eksote, Kymmenedalen och Keusote. Modelleringsgruppen tillsattes i kärngruppen för beredningen av Södra Finlands kompetens- och stödcentrum.

I rekommendationerna i denna modellering har man lyft fram de åtgärder som rekommenderas för VIP-ungdomar inom barnskyddet i enlighet med positiv diskriminering, särskilt inom eftervården och inom socialarbetet för unga vuxna.

Det är viktigt att se framåt och bakåt på servicevägen så att man som yrkesutbildad kan utföra ett effektivt arbete – se sin egen viktiga roll i den ungas liv. I modelleringen framförs som en central orientering en orientering som baserar sig på ett systemiskt och resursinriktat arbetssätt och beaktar traumatiseringen och skapar hopp. En sådan orientering är kritiskt viktig så att servicesystemet inte skadar den ungas liv ytterligare. Omhändertagandet och orsakerna till det är i regel traumatiska händelser och i socialarbetet är det nödvändigt att ha förståelse för och kunskap om hur traumatiska upplevelser syns i individens funktionsförmåga och beteende. När en ung vuxen förstår faktorer som påverkat honom eller henne själv och samtidigt får korrigerande erfarenheter av trygga relationer i servicesystemet och i hans nätverk som bygger upp det sociala stödet, stärks hans funktionsförmåga.

I denna publikation tar man ställning till med vilka åtgärder man kan förebygga och generationsöverskridande barnskyddsklientkap och utsatthet. Om vi kan bryta generationsöverskridande utsatthet kan vi öka det mänskliga välbefinnandet och därtill förebygga kostnader.

Nyckelord: serviceväg, eftervård, socialarbete för unga vuxna, modellering, kompetens- och stödcenter

Abstract

Laura Yliruka, Anne Kantoluoto, Tarja Heino, Terhi Laine and Tiia Hipp (ed.) After-care and modelling of social work with young adults with a view of promoting independence and wellbeing as part of the service path of a VIP adolescent in child welfare. Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Discussion paper 32/2020. 81 pages. Helsinki 2020. ISBN 978-952-343-552-0 (online publication)

The aim of the working group tasked with modelling the research-based service path of a VIP adolescent in child welfare was to create modelling of after-care and social work with young people to serve as part of the continuum of the services provided to the young person. It is used to determine what kind of after-care reinforces a young person's wellbeing when the person in question requires special and demanding support. As part of the modelling, it is clarified how the agency and involvement of the young person can be reinforced and how the actors in institutional care, after-care and adult social work can together build a safe, continuous path towards independence for the young person.

The aim was to describe the professional competence compliant with a new kind of operating practice in leadership and after-care. It was important to reach a consensus on what good after-care is like according to the available research and knowledge base and the experiences of employees and clients. This can serve as a basis for future development work on after-care and adult social work carried out with young adults. To-by Fattore's (2019) elements of subjective wellbeing have been utilised in the theoretical framework. We have asked what measures can be used to reinforce the agency, positive self-image and safety of a young person receiving after-care.

The special issues concerning young people with a migratory background or with disabilities have been taken into account in the modelling. The process included four meetings between October 2019 and January 2020. The modelling working group comprised representatives of social welfare and health care, municipal education and cultural services, non-governmental organisations, experts by experience and higher education institutions from the area of the Centre of Excellence and Support for Southern Finland, covering Uusimaa, Eksote, Kymenlaakso and Keusote. The modelling working group was set by the core team preparing the Centre of Expertise and Support for Southern Finland.

The recommendations of the modelling highlight measures that are recommended, in accordance with positive discrimination, for VIP adolescents in child welfare services especially in after-care and in social work with young adults.

To be able to carry out effective work and see their important role in a young person's life, is important that professionals can see both forward and back on the service path. The key orientation highlighted in the modelling is one based on a systemic and resource-centred operating practice which takes into account the traumatic background and creates hopefulness. Such an orientation is critically important in order to prevent the service system from causing additional damage to the young person's life. As a rule, having been taken into care and the reasons that led to it are traumatic events. It is therefore necessary that people engaged in social work have an understanding and knowledge of how traumatic experiences are visible in an individual's functional capacity and behaviour. When a young adult understands the factors that have affected him or her and also gains corrective experiences of safe relationships in the service system and the networks building his or her social support, the functional capacity strengthens.

This publication takes a stand on which measures can be used to prevent the intergenerational transmission of child welfare issues and disadvantage. If we manage to break the intergenerational transmission of disadvantage, we will be able to not only increase human wellbeing but also prevent costs.

Keywords: service path, after-care, social work for young adults, modelling, centres of expertise and support

Sisällys

Lukijalle	2
Tiivistelmä.....	3
Sammandrag.....	4
Abstract	5
Sisällys	6
1 Johdanto	8
2 Lähtökohdat ja käsitteet	11
2.1 Mikä on lastensuojelun VIP-nuori?.....	11
2.2 Ylisukupolvinen huono-osaisuus VIP-nuoren erityisen tuen tarpeen taustalla	11
3 Jälkihuollon ja nuorten sosiaalityön nykytila ja kehittämistarpeet.....	17
3.1 Lasten ja nuorten oikeus jälkihuoltoon	17
3.2 Esimerkkejä palveluiden organisoimisesta Etelä-Suomessa	18
4 Mielenterveyteen liittyvien tekijöiden, varhaisten kiintymyssuhteiden ja lapsuus-kokemusten merkitys nuoren elämässä.....	20
4.1 Mielenterveys ja toimijuus	20
4.2 Varhaisten kiintymyssuhteiden merkityksestä toimijuuden, myönteisen minäkuvan ja turvallisuuden rakentumiselle	22
4.3 ACEt ja toiveikkuus	23
4.4 Kokemusasiantuntijoiden näkökulma	25
4.4.1 “Näin opin luottamaan – ennen kaikkea itseäni.” Kokemusasiantuntijan kertomus	25
4.4.2 Uusi mahdollisuus	26
5 Nuoren toimijuutta, turvallisuutta ja myönteistä minäkuvaa tukeva työskentely.....	27
5.1 Toimijuuden vahvistaminen.....	27
5.2 Traumainformoidusta sosiaalityöstä jälkihuollossa	28
5.3 Systeeminen, suhdeperustainen työskentely luottamusta rakentavana orientaationa.....	30
5.4 Ryhmätoiminta ja yhteistutkijuus aikuistumisen tukena	31
5.4.1 Ryhmätoiminta aikuistumisen tukena	32
5.4.2 Vanhemmuuden tukeminen jälkihuollossa ryhmämuotoisesti	33
5.4.3 Yhteistutkijuuden hedelmiä – pelillisyyden ja leikkisyyden jälkihuollossa	33
5.5 Kokemusasiantuntijoiden näkökulmia	34
5.5.1 Tulevaisuus.....	34
5.5.2 Siivet kantaa	34
6 Superhetket nuoren itsenäistymisen polulla	36
6.1 Taloudellinen pärjääminen	36
6.2 Kohti omaa kotia	37
6.3 Koulunkäynti ja polut jatko-opintoihin	39
6.4 Perusopetuksesta jatko-opintoihin, tukea koulupolun aikana.....	40
6.5 Työelämään siirtyminen.....	44
6.6 Vanhemmuus.....	45

6.7 Kokemusasiantuntijoiden näkökulma superhetkiin.....	46
6.7.1 Kun superhetkissä ei onnistuta nuoren tukemisessa: kokemusasiantuntijan kertomus	46
6.7.2 Superhetket ja luottamuksellisen asiakassuhteen syntyminen – kokemusasiantuntijoiden näkemys.....	46
7 Erityiskysymyksiä	48
7.1 Kehitysvammainen lastensuojelunuori vammaispalveluissa.....	48
7.2 Nuoret ja nuoret aikuiset, joilla on FASD-diagnoosi (Fetal alcohol spectrum disorders).....	49
7.3 Ilman huoltajaa maahan tulleet nuoret	49
7.4 Neuropsykiatrisesti oireilevat.....	52
7.5 Riippuvuudet	53
7.6 Nuorten näkemyksiä päihteidenkäytöstä	54
8 Nuoren kanssa työskentelevät ammattilaiset ja palveluverkosto	56
8.1 Nuorten kanssa työskentelevät sosiaalihuollon ammattilaiset.....	56
8.2 Monitoimijaisella yhteistyöllä koulutus- ja työelämäpoluille	60
8.3 Jälkihuollon jälkeen - Nuorten aikuisten sosiaalityössä huomioitavaa	60
8.4 Aikuispsykiatrian ja jälkihuollon välinen yhteistyö	62
8.5 Neuvolan mahdollisuudet tukea vanhemmuudessa	62
8.5.1 Neuvolan perustehtävä	62
8.5.2 Huolten tunnistaminen ja tuen järjestäminen neuvolan tehtävänä	64
8.6 Kelan NUOTTI-valmennus	65
8.7 Kokemusasiantuntijoiden näkökulma	65
8.7.1 Vanhempien näkökulma jälkihuollosta	65
8.7.2 Hei päättäjät.....	66
9 Toimintakulttuurin muutos ja yhteensovittava johtaminen	67
10 Työryhmän suositukset: kohti lastensuojelun VIP-nuoren laatupolkua	69
10.1 Mallinnusryhmän jäsenet	75
10.2 Suositeltavaa lukemista	76
Lähteet.....	77

1 Johdanto

Elämme aikaa, jossa globaalit uhat vaikuttavat arkeemme. Aikaamme leimaa ennakoimattomuus. Hyvinvointivaltion ja demokraattisen systeemin toimivuutta ja kantokykyä testataan. Koronan saapuminen Suomeen aiheutti keväällä 2020 historiallisia toimia yhteiskunnassamme: erilaiset rajoitukset, kuten koulujen sulkeminen ja Uudenmaan eristäminen ovat toimia, joita Suomessa ei ole ennen nähty. Sosiaali- ja terveyspalvelut ovat etulinjassa vastaamassa koronan aiheuttamiin seurauksiin. Huomio on kiinnittynyt terveydenhuollon kantokykyyn hoitaa tehohoitoa tarvitsevat kansalaiset, samalla on kannettu huolta eristyksissä olevien vanhusten tilanteesta kuin myös perheistä ja lapsista, joissa on mielenterveys- ja päihdeongelmia. Sijaishuollon kantokyky ei toistaiseksi ole ollut kansallisesti huomion kohteena. Koronan kaltaiset epidemiat ovat kriisejä, joiden vaikutukset kohdistuvat vahvimmin siihen kansanryhmään, joka on muutoinkin heikko-osaista. Näitä ovat muun muassa asunnottomat nuoret. Kun lähdimme kirjoittamaan käsillä olevaa mallinnusta syksyllä 2019, ei koronasta ollut vielä tietoaakaan.

Lastensuojelurekisterin mukaan Suomessa oli vuonna 2019 avohuollon jälkihuollossa 7646 nuorta (18 – 21 v) ja lisäksi 16 – 17 –vuotiaita on 470. Lastensuojelurekisterin mukaan jälkihuollon avohuollollisten tukitoimien piirissä oli yhteensä noin 7 300 lasta ja nuorta. Lisäksi laitoksiin tai perhekoteihin sijoitettuna olevia nuoria oli jälkihuollossa noin 1 500 vuonna 2019. Jälkihuollon ikärajan noustua 25 vuoteen vuoden 2020 alussa, lisääntyi subjektiivisen jälkihuolto-oikeuden piiriin tulevien nuorten määrä koko maassa arviolta 1 400 – 1 500 nuorella vuodessa.

Lasten sijoitusten taustalla ovat monet tekijät ja niiden yhdistelmät: erilainen kaltoinkohtelu, perhesuhteiden hauraus, rikkinäisyys ja ristiriidat, lasten kouluvaikeudet, vanhempien ja lasten päihteiden väärinkäyttö ja psyykinen epävakaus, vammaisuus, ei-valtaväestön kulttuuritausta ja yksin maahan tulleet, sijoitus teini-iässä, monet vaihtelevat asuin- ja sijoituspaikat sekä niiden myötä katkeilevat suhteet. Kaikki nämä tekijät tuottavat haasteita sekä sijaishuollossa että sen jälkeiseen nuoren itsenäistymisen vaiheeseen ja omatoimiseen selviytymiseen.

Palvelu- ja toimintajärjestelmämme on muuttunut varsin erikoistuneeksi, hajanaiseksi, monitasoiseksi ja kompleksiseksi (esim. Määttä 2012; Hujala & Lammintakanen 2018; Yliruka ym. 2018) Sen sektorien rajat ovat vahvistuneet, vaikka niitä on monissa hankkeissa pyritty madaltamaan. Kouluttautumisen ja työllistymisen polut, toimeentulon, asumisen ja jälkihuollon tukipalvelut ovat hajallaan eri hallinnonaloilla. Putoaminen niin tukijärjestelmien kuin palvelujärjestelmien väliin on todettu moneen kertaan kaikissa asiaa selvittelleissä raporteissa (viimeksi Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti, 2019, STM). Syntyy tilanteita, joissa järjestelmän oma toiminta tuottaa vaikeuksia elämän siirtymäkohdissa oleville ihmisille. Mitä enemmän nuoren elämässä on siirtyviä osia, sitä vaikeampaa nuoren on navigoida järjestelmässä. Ammattikunnat ja palvelusektorit ovat tottuneet toimimaan tavallaan, ja olemmekin sen äärellä, miten voisimme yhdessä toimia toisin. On syytä tunnistaa, miten erilaiset asenteet, lait ja palvelujen tarjoajat aiheuttavat pahimmillaan nuorten tippumisen palvelujärjestelmän ulkopuolelle ja väliin. Koronapandemian aiheuttamat vaikutukset kuntien talouteen ja palvelujen leikkaukseen saattavat entisestään vahvistaa rajoja – ellei löydetä uusia ratkaisuja näille raja-alueille.

Tilastollisia tutkimuksia on paljon ja monenlaisia. Niiden laajuus vaihtelee kansallisista väestörekistereistä erilaisiin otoksiin ja rajauksiin tehtyihin tutkimuksiin. Samantyyppiset asetelmat toistuvat seurantatutkimuksissa, ja tulokset moninkertaisista riskeistä sijoitettuna olleiden hyvinvoinnin vajeista ja sosioekonomisen tilanteen eroista verrattuna väestön saman ikäisiin toistuvat. Jälkihuollon ohjelmien/interventioiden näyttöön perustuvia tutkimuksia on muutamia, mutta ei Suomesta. Suomessa jälkihuoltotutkimusta on tehty, osin rekisteritutkimuksena, osin paikallisin pienin ja laadullisin aineistoin.

Lastensuojelutoimien tai jälkihuollon piirissä olleiden nuorten asema on muita saman ikäisiä heikompi monessa suhteessa. Tutkittaessa koulutustasoa, työllistymistä, rikollisuutta, varhaista vanhemmuutta, taloudellisia vaikeuksia ja toimeentulotuen käyttöä, varhaista kuolemista ja eläköitymistä sekä mielenterveyspalvelujen käyttöä käytetyt mittarit kertovat tämän ryhmän muita saman ikäisiä heikommasta tilanteesta, ja riskit huonompaan selviytymiseen esitetään moninkertaisina. Tutkimus tuo esiin asioiden

yhteyksiä ja eroja ryhmien välillä, mutta yksistään lastensuojelutoimien tai jälkihuollon vaikuttavuudesta se ei kerro. Näissä rekisteritutkimuksissa ei ole voitu verrata erojen kehitystä. Aineistojen puutteiden takia tilannetta kuvaavia mittareita ei ole käytettävissä samoista asioista ennen lapsen sijoitusta ja sijoituksen jälkeen nuorena aikuisena. Sijoitetuksi tulevien ja muiden saman ikäisten väliset erot ovat tutkimuksen mukaan moninkertaiset jo ennen sijoitusta. Tutkimukset eivät siis kerro siitä, ovatko erot kaventuneet vai lisääntyneet, mutta ne kertovat kyllä siitä, että sijoitetuksi tulleiden lasten taustatekijät muodostavat lapselle suuren riskin saada mielenterveysdiagnoosi myöhemmin, jäädä muita vähemmälle peruskoulutukselle, jäädä riippuvaiseksi perusturvajärjestelmästä jne. Riskitarkastelu kuvaa osaltaan myös sitä, että sijoitus interventiona voidaan nähdä kohdentuneen perustellusti oikeaan, sijoitusta tarvinneeseen ryhmään.

Riskien tunnistaminen on tärkeää, jotta apu voidaan kohdentaa oikein. Sen rinnalla on voimistunut pyrkimys *suuntautua resilienssin* tutkimukseen, ja tutkijoiden unelmana on pidempään ollut pitkä monimetodinen seurantatutkimus, jossa kokemusaännet ovat mukana ja jossa voidaan tarkastella nuorten arjen ja systeemin kohtaamista. Käytännön toiminnassa ja menetelmällisessä murroksessa on myös lisääntynyt ja vahvistunut monenlainen positiivinen psykologia, onnistumisten ja vahvuuksien korostaminen vajavuuksien ja ongelmien sijasta ja niiden rinnalla. Tärkeäksi tekijäksi on nostettu työskentelysuhteen ja luottamuksen rakentaminen ihmisen välille, ja se tapahtuu suhteissa. Kohtaaminen on noussut puheissa ja arjessa vahvasti esille.

Mallinnus perustuu monialaiseen nuoruuteen ja jälkihuoltoon kohdistuvan tutkimustietoon. Yhtäältä on hyödynnetty pohjoismaiden jälkihuoltotutkijoiden verkostojen monivuotista yhteistyötä ja tutkimuskeskusteluja 2000-luvulla. Toisaalta vuoden 2019 keväällä tehtiin THL:ssä Juho Saaren pyynnöstä (Heino 2019) STM:n asettaman Jälkihuollon uudistamistyöryhmän käyttöön tutkimuskatsaus. Se perustui 350 vertaisarvioitua ja monista tietokannoista haettujen artikkelien abstrakteihin sekä käsin poimituihin keskeisiin ilmiön tutkimuksiin. Lisäksi tuon työryhmän käyttöön tuotettiin tilastollinen selvitys jälkihuollon piirissä olevista lapsista ja nuorista (Forssell 2019). Kolmanneksi järjestettiin kaksi yhteiskehittämispäivää Yhteiskehittämön konseptilla. Näihin koottiin tutkimusperustaa kehittämistyön tueksi ja työpajoissa työstettäväksi. Jälkihuoltoon ja nuorten aikuisten sosiaalityöhön keskittyvään mallinnustyöhön osana VIP-nuoren palvelupolkua on sisältynyt kaksi yhteiskehittämispäivää syksyllä 2019, joihin oli avoin kutsu ammattilaisille, tutkijoille ja kokemusasiantuntijoille. Tilaisuudessa kuultiin luentoja ja työstettiin yhdessä muun muassa superhetkiä palvelupolulla. Mallinnus on monialainen, sillä VIP-palvelupolku edellyttää monialaista yhteistyötä. Luvussa 10.1 on mainittu mallinnuksen kirjoittajien nimet ja taustayhteisöt sosiaali- ja terveydenhuollosta, sivistystoimesta, Helsingin yliopistosta ja järjestöistä, joista mukana ovat olleet erityisesti kokemusasiantuntijajärjestöt. Lukujen alaviitteissä on mainittu luvun pääasiallinen kirjoittaja.

Tutkimusperusta ohjasi ja se suodattui kehittämistyöhön osallistuneiden kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteensä satojen vuosien asiantuntijuuden ja lastensuojelukokemuksen kautta tulkittuna.

Jälkihuollon mallinnus on ajankohtainen asia. Lastensuojelulakia on vastikään uudistettu, ja vuoden 2020 alusta jälkihuoltoon oikeutettujen piiri laajeni ja oikeus saada jälkihuoltoa säädettiin alle 25-vuotiaalle. Ikärajan nostoa perusteltiin sillä, että syrjäytymisriski kasvaa jälkihuollon päättyessä liian varhain. Moni nuori tarvitsee tukea asumisen, koulutuksen, psykososiaalisen toimintakyvyn, terveydenhoidon sekä toimeentulon suhteen. Ikärajan nosto pidentää vuosittain noin 1500 täysi-ikäisen nuoren subjektiivista jälkihuolto-oikeutta.

Osaamis- ja tukikeskusten (OT-keskus) (Halila ym. 2019) tehtävänä on tarttua vaativimman tason ilmiöihin ja -kysymyksiin. Jälkihuollon piiriin tulevien nuorten kirjo on laaja ja tarpeet vähäisistä moninaisiin. Tässä mallinnuksessa keskitytään niihin moninaisiin jälkihuollon tilanteisiin, joissa kykeytyminen kompleksisiin ilmiöihin on ilmeinen. Erityiset haasteet tulevat yhtäältä nuorten vaikeasta päihdekäyttöhistoriasta ja sen haurastuttamasta elämästä, johon näiden palvelujen käyttö ei ole kuulunut. Toisaalta erilaiset mielenterveyden häiriöt, kuten traumahistorian tunnistamattomuus, asunnottomuus, tulottomuus, työelämän ulkopuolisuus ja sosiaalisen tuen puute leimaavat jälkihuoltoon siirtyneen nuoren aikuisen arkea. Haasteena on luoda toimiva yhteistyö peruspalveluissa, kun vaikeuksissa olevasta nuoresta tulee lapsen vanhempi ja mahdollisesti huoltaja. Teemaa tarkastellaan tässä mallinnuksessa erityisesti neuvolapalvelujen näkökulmasta.

Jälkihuollosta ei tehty LAPE-hankkeen aikana omaa mallinnusta osana erityis- ja vaativimman tason mallinnuksia, mutta jälkihuolto sisältyi perhehoidon mallinnusraporttiin. Tässä raportissa hyödynnetään aiempi työ sekä tartutaan myös erityiskysymyksiin. Jälkihuollon erityiskysymykset kytkevät mallinnuksen osaksi OT-keskusten pilotointia. Näitä erityiskysymyksiä ovat lastensuojelun ylisukupolviset asiakkuudet, joita on käsitelty runsaasti kohorttitutkimuksissa (esim. Ristikari ym. 2017), yksin maahan tulleiden jälkihuolto ja vammaisten nuorten jälkihuollon erityiskysymykset. Tämä mallinnus on tehty osana Etelä-Suomen OT-keskuksen pilotointia alustavan valtakunnallisen työnjaon mukaisesti (Halila ym. 2019), mutta sen on tarkoitus palvella myös valtakunnallisesti jälkihuollon kehittämistä. Etelä-Suomen OT-alueeseen kuuluvat Uusimaa (Uusimaa jaettu 5 alueeseen erillisratkaisun mukaisesti) Eksote, Keusote ja Kymsote. HUS on alueen yliopistollinen sairaala.

Tämän raportin taustalla on LAPEssa kehitetty toimintamalli mallinnuksista (Rajala & Petrelius 2016). Mallinnukset ovat kuvauksia uudistuvien palveluiden keskeisistä periaatteista, ideoista ja innovaatiosta. Mallinnustyön ytimessä ovat asiakkaiden kohtaamiseen ja laadukkaaseen työskentelyyn sekä eri ammattiryhmien väliseen yhteistyöhön liittyvät yhteiset ratkaisut, joiden avulla lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointi vahvistuu. Yhteistyötä tarkastellaan horisontaalisen integraation (yhteistyö erityispalveluiden sisällä) kuin vertikaalisenkin integraation (yhteistyö perus- ja erityistason välillä). Tavoitteena on tuottaa yhteisiä jäsennyksiä, jotka selkeyttävät palveluiden toimintaa kokonaisuutena (Rajala & Petrelius 2016).

Mallinnukset eivät määritä yksityiskohtaisesti sitä, miten eri maakunnissa tulisi tuottaa ja organisoida palvelut. Tavoitteena on tuottaa monipuoliseen keskusteluun ja eri osapuolten dialogiin perustuva näkemys siitä, millaisten periaatteiden sekä toiminnallisten uudistusten avulla palveluissa päästään kohti asiakkaiden tarpeisiin vastaavia palveluita, miten tuki saadaan asiakkaalle oikeaan aikaan ja miten eri ammattilaisten välinen yhteistyö saadaan selkeäksi ja sujuvaksi (emt. 6).

ITLA on tuonut esille keskustelua yhteisövaikuttavuudesta (collective impact) (Kania & Kramer 2011), joka perustuu yhteiskehittämiseen yhdessä sektorirajat ylittävien kumppaneiden kanssa. Olennaista on käyttää dataa/tietoa toiminnan jatkuvan oppimisen ja toiminnan mukauttamisen tukena, keskittyä ohjelma- ja systeemisyystrategioihin ja rakentaa kulttuuria, joka vaalii ja edistää suhteiden syntymistä ja ylläpitämistä, luottamusta sekä arvostamista osallistujien välillä. Tärkeää on soveltaa ja muuttaa lähestymistapa sopivaksi paikalliseen kontekstiin.

Käsillä oleva mallinnus on yhteiskehittämisen tuote, jossa on työskennelty sektorirajat ja alueelliset rajat ylittäen. Tietoperusta ammentaa yleisestä tutkimuksesta, mutta myös Etelä-Suomen paikallisista tutkimuksista ja olosuhteista.

Aiemmat mallinnukset ovat toimineet alueellisten muutoshankkeiden tukena (esim. Yliruka, Petrelius & Eriksson 2020), niitä on hyödynnetty ammattilaisten koulutuksessa, niitä on pelillistetty ja hyödynnetty erilaisissa kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteiskehittämisprosesseissa. Olennaista onkin kytkeä mallinnus osaksi kehittämisprosesseja maakunnissa ja työyhteisöissä. Tärkeää on pelillistää tuloksia (mallinnuksesta tuotetaan peli jälkihuoltoon) ja toisaalta rakentaa suosituksista konkreettisia mittareita, jota on mahdollista seurata. Näin mallinnus ei ole vain hyvien aikomusten ja tavoitteiden luettelo vaan konkreettinen tuki arjen työhön. Olisi tärkeää tuottaa myös Etelä-Suomen tasoista tietoa mittareiden avulla jälkihuollon nuorten hyvinvoinnista ja palvelujen laadusta.

Mallinnuksen lukujen alussa on johdantona sitaatteja Hanya Yanagiharan (2017) kirjasta Pieni elämä. Kirja kertoo neljän opiskelijanuorukaisen ystävytydestä ja heidän elämänpoluistaan. Kirjan päähenkilöksi nousee yksi nuorista; Jude. Hyvin traumaattisen lapsuuden ja nuoruuden luostarissa ja koulukodissa elänyt nuori mies päättyy arvostetuksi juristiksi, mutta traumat vaikuttavat hänen koko elämäänsä.

2 Lähtökohdat ja käsitteet

2.1 Mikä on lastensuojelun VIP-nuori?

VIP-nuoren käsite on lainattu Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen VIP-verkostotyöstä¹. Very Important Person, VIP, erittäin tärkeä henkilö, viittaa tässä yhteydessä oppilaisiin, jotka oppimisensa ja koulunkäyntinsä tueksi tarvitsevat vaativaa erityistä tukea. Näitä oppilaita arvioidaan olevan Suomessa noin 10 000. Vaativa erityinen tuki kuvaa nimensä mukaisesti oppilaiden tarvitseman avun luonnetta. Tuki on usein pitkäkestoista, intensiivistä ja moniammatillisesti toteutettua (VIP-verkosto.fi). Käsite kattaa mm. vammaiset lapset, joilla ei ole lastensuojelun asiakkuutta. Tämän mallinnuksen kohderyhmä, lastensuojelun sijaishuollosta jälkihuoltoon siirtyneet nuoret ovat ja elävät tilanteessa, jossa vaativa ja erityinen, yksilölliseen tarpeeseen yhteen sovitettun tuen järjestäminen ja toteuttaminen palveluverkostossa on tarpeen. Jälkihuollon VIP-nuorella ei tarkoiteta kaikkia jälkihuollossa olevia, vaan erityisesti niitä, jotka tarvitsevat vaativaa ja erityistä tukea siirtymävaiheessa 25-vuotiaaksi asti.

Lastensuojelun VIP-nuorella tarkoitetaan tässä mallinnuksessa nuorta,

- jonka elämäntilannetta kuormittaa useampi samanaikainen (sosiaalinen, terveyteen liittyvä, koulutuksellinen) tuen tarve yhdistyneenä läheisverkoston tarjoaman tuen ohuuteen tai puuttumiseen
- joka on tarpeidensa ja läheisverkoston piirteiden vuoksi keskimääräistä enemmän palveluiden tarjoaman tuen varassa nuoruuden ja aikuisuuden välisissä kriittisissä siirtymävaiheissa
- jonka elämäntilanteen ja tarpeiden kompleksisuutta ei kyetä käsittelemään nuorta tukevalla tavalla nykymuotoisissa palveluissa
- jolle on yhtä keskeistä ja tärkeää selviytyä nuoruuteen kuuluvista psykososiaalisista kehitystehtävistä kuin kenelle tahansa nuorelle: itsenäistyminen, autonomia, toimijuus, identiteetti, sosiaaliset suhteet.

2.2 Ylisukupolvinen huono-osaisuus VIP-nuoren erityisen tuen tarpeen taustalla

Lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolun mallinnuksen taustalla on useampia tutkimukseen perustuvia havaintoja ja oletuksia. Lastensuojelun jälkihuolto voi olla kriittinen paikka katkaista ylisukupolvista huono-osaisuutta (esim. Saari 2020). Valtakunnallisessa, lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä erityisen monimutkaisista ja vaativaa osaamista edellyttävistä tilanteista sosiaalityössä selvittävässä kyselyssä (Yliruka ym. 2018) nousi esiin yhtenä ryhmänä ylisukupolvisesti lastensuojelussa asioivat nuoret. Julkaisussa esimerkkinä oli Reetan case ja hänen tilannettaan analysoitiin kompleksisuutta rakentavien ja kompleksisuuden vähennysyritysten kautta. (emt. 34-36). Julkaisussa suositeltiin näiden havaintojen johtopäätöksenä:

”Tiedämme tutkimuksesta (Eriksson, Sari & Karppinen 2016), että jälkihuoltonuoret saavat aikaisin lapsia. Miten vastataan siihen, että he saavat tilaisuuden päästä ylisukupolvisista traumakierteistä eroon? Lienee selvää, että on kysymys OT-tasoisesta erityisen vaativasta asiakasryhmästä ja ilmiömaailmasta, jossa on vaikea ajatella, että ehkäisevät palvelut (koti-palvelu, perhekeskus) yksistään auttaisivat Reetan saadessa omia lapsia. Tiedämme toki, ettei huono-osaisuus välity deterministisesti. Ylisukupolvisten ketjujen katkaiseminen edellyttää

¹

<https://vip-verkosto.fi/vip-verkosto/> viitattu 13.4.2020.

suojaavien tekijöiden vahvistamista (esim. Nousiainen, Petrelius & Yliruka 2016). Ylisukupolisesti asioiville tulisi olla oma ”suuren huolen kaistansa”, jonka voisi kuitenkin nimetä voimavarakeskeisimmän, eli VIP-asiakkuus, kuten opetustoimessa kutsutaan erityistä tukea tarvitsevia nuoria. Ylisukupolisesti asioiville täytyisikin suunnitella oma systeeminen, huolenpidon etiikkaan pohjaava toimintamallinsa, jossa tiettyjen kriteerien täytyessä nuoret ja myös heidän läheisensä saisivat erityisen vahvaa tukea. Tämä malli pitäisi rakentaa kokemus-asiiantuntijoiden kanssa yhteistyössä, jotta vältämme toiseutta vahvistavaa puhetta, kategorisointeja ja käytäntöjä (Krumer-Nevo 2015; Bützov & Yliruka 2016, 22).”

Tarkkoja lukuja siitä, kuinka moni lopulta tulee perheistä, joissa esiintyy ylisukupolvista huono-osaisuutta, on vaikea saada. Tiedämme tutkimuksesta, että sosiaalityöntekijöillä on vain vähän tietoa vanhempien omista asiakkuuksista lastensuojelussa (Ala-Honkola 2015), eikä lastensuojelun tai nuorten aikuisten sosiaalityön käytännöissä systemaattisesti asiaa selvitetä.

Lastensuojelun VIP-nuoren taustalla on usein ylisukupolisesti lastensuojelussa asioineita perheitä eli myös nuoren vanhemmat tai toinen heistä ovat aikanaan olleet lastensuojelun asiakkaita. Toisaalta tutkimuksiin perustuen lastensuojelun asiakkuus helposti siirtyy sukupolvelta toiselle, ja ylisukupolvisten ketjujen katkaiseminen edellyttää suojaavien tekijöiden vahvistamista tulevissa sukupolvissa. Siksi aikuisuuteen siirtymän tuki ja vanhemmaksi tuleminen on tärkeä ja herkkä hetki muutokseen.

Lastensuojelun VIP-nuoren käsitettä määrittää kolme seikkaa: yhtäältä se, että ylisukupolvista huono-osaisuutta ehkäistäisiin ”eteenpäin” (ns. tertiäärinen preventio lääketieteessä) ja toisaalta se, ettei nuori saa sosiaalista tukea tai biologisissa tai sosiaalisissa verkostoissaan. Kolmanneksi myös lapsuuden aikainen traumatausta (ACES ks. luku 4.3) perustelee VIP-asiakkuutta.

Lastensuojelun VIP-palvelupolun kehittämisessä tavoitteena on luoda erityisen tuen kaista niille nuorille, jotka tukea tarvitsevat. Tärkeää on esimerkiksi löytää tutkimukseen sekä ammattilaisten ja kokemusasiiantuntijoiden tietoon perustuen palveluista erityisen hyvin toimivia käytäntöjä, joissa nuori hyötyy tuesta ja palveluista eniten. Toisaalta on tärkeää löytää kriittiset pisteet, joissa nuoren asiointi on vaarassa katketa. Kun toimivat käytännöt ja kriittiset pisteet tunnistetaan, niitä voidaan tutkia ja levittää hyviä käytäntöjä. Näille nuorille halutaan luoda oma ”ohituskaista” palveluihin. Tarkoituksena on, että tiettyjen kriteerien täytyessä nuoret saisivat erityisen vahvaa tukea.

On huomioitavaa, että myös palvelujärjestelmä voi aiheuttaa nuorelle traumoja. Lasten kaltoinkohtelua selvittäneen tutkimuksen mukaan (Hytönen ym. 2016) lastensuojelussa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapselle kertomiseen ja lapsen kuuntelemiseen häntä koskevissa asioissa. Sijoituspaikkoja tulee valvoa ja kaltoinkohteluun puuttumisen välineitä kehittää. Lasta tulee tukea siirtymisissä aikuisuuteen.

Saaren ym. mukaan (2020) ylisukupolvinen huono-osaisuus merkitsee siitä kärsiville henkilöille ja kotitalouksille hyvinvoinnista sivuun jäämistä muihin suomalaisiin nähden. Sivuuun jääminen syntyy olennaisilta osiltaan edellisen sukupolven seuraavalle sukupolvelle aiheuttamasta kuormasta, jota seuraava sukupolvi joutuu kantamaan tehdessään elämänsä ja tulevaisuutensa kannalta tärkeitä *arjen valintoja*. Ylisukupolviin huono-osaisuuteen sopeutuneet henkilöt eivät eri syistä pysty hyödyntämään niitä mahdollisuuksia, joita vaurastuminen ja hyvinvointivaltio ovat luoneet suomalaisten valtaväestölle. Siten elämäntilanne sisältää kokemusta köyhyydestä ja eriasteisia vaikeuksia ja kärsimystäkin (Saari ym. 2020, 58).

Saari ym. (2020, 16) muistuttavat, että valtaosaltaan suomalainen huono-osaisuus ei ole pysyvää eikä periytyvää. Pieni osa suomalaisista perheistä ja suvuista on kuitenkin sosiaalihuollon asiakkaina useita sukupolvia. Edelleen Saari ym. (2020) argumentoivat, että useimpien nuorten aikuisten kohdalla lastensuojelun jälkihuolto on viimeinen hetki, joissa nuorten toiveet ja palvelut voidaan nivoa yhteen nuorten elämänhallintaan vaikuttavasti. Juridinen aikuisuus ei tarkoita, että nuori olisi vielä henkisesti ja taitojensa puolesta aikuinen, jolloin yksilön toimintakykyjen ja häneen kohdistuvien odotusten välillä saattaa olla suuri epäsuhta. Kuinka suuri eroavaisuus toimintakyvyn ja odotusten välillä on, ei useinkaan ole tarkalleen ottaen tiedossa, mutta ammattilaiset korostavat lastensuojelussa lapsuutensa ja/tai nuoruutensa viettäneiden nuorten olevan ainakin jonkin verran takamatkalla suhteessa ikätovereidensa valmiuksiin pärjätä itsenäisesti. Kyseessä on ryhmä, jossa ylisukupolvisen huono-osaisuuden todennäköisyys on huomattavan suuri (Saari 2020, 262–263).

Lastensuojelun jälkihuolto on alue, jolla on merkittäviä mahdollisuuksia ylisukupolvisen huono-osaisuuden katkaisemiselle. Se on ajanjakso, jossa tapahtumat kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa ja joissa aikuisuuteen nuoriin kiinnittyvillä palveluilla on potentiaalinen vaikuttavuus. Jälkihuollossa tuotettavien palvelujen tarjonta ja laatu sekä nuorten aikuisten halukkuus ja/tai kyky vastaanottaa palveluja vaihtelee merkittävästi eri puolilla Suomea (Saari 2020, 263). Siksi on perusteltua pyrkiä sanoittamaan mallinnuksen keinoin sitä, millaisia ilmiöitä nuorten elämässä on sijaishuollon jälkeen ja millaista tukea nuoret kokevat tarvitsevana, miten eri työntekijäryhmät sanoittavat sitä, mikä heistä tutkimuksen ja kokemuksensa perusteella näyttää tärkeältä. Lastensuojelun VIP-nuori ansaitsee tukea, joka ei kaadu ammattiryhmien väliseen kilpailuun ja merkityksen muodostukseen. Olennaista olisi vahvistaa kohtaamisia ja niistä rakentuvaa polkua, jossa nuori on toimija kykyjensä ja voimavarojensa mukaisesti.

Lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolulla tarkoitetaan lastensuojelun palvelukokonaisuutta sijaishuollosta jälkihuoltoon ja nuorten aikuisten sosiaalityöhön. Nuoren näkökulmasta on merkittävää toimijuuden ja itsenäisyyden tukeminen koulun ja opiskelun tukemisen, terveyden ja mielenterveyden tukemisen ja sosiaalisten suhteiden vahvistamisen avulla. Palvelupolku on kuvattu sosiaalityön instituutioiden kautta, mutta edellyttää monialaista yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon ja sivistystoimen kanssa kuin myös järjestöjen kanssa.

Jälkihuollon ikärajan noustua 25 vuoteen, kunnissa mietitään monenlaisia ratkaisuja jälkihuollon järjestämiseen: osassa sitä järjestetään osana lastensuojelun kokonaisuutta, osassa se on osana aikuissosiaalityön palveluja, osassa sosiaalityö on yhdenmukainen, jolloin yhden työntekijän työnkuvassa voi olla koko mallinnuksen kenttä. Tämä mallinnus tukee tehtävää työtä riippumatta organisatorisista järjestelyistä.

Miksi palvelupolku?

Palvelupolun käsite (customer journey) tulee palvelumuotoilusta. Palvelupolku (customer journey) on visuaalinen kuvaus asiakkaan toiminnan eri vaiheista. Palvelupolulla kuvataan hetket (kontaktipisteet), tapahtumat ja toimenpiteet (palvelutuokiot) asiakkaan näkökulmasta, asiakaskokemuksena. Palvelupolkuajattelu haastaa kysymään, tuntevatko ammattilaiset asiakkaansa. Millainen heidän elämänpolkunsa on ja kuinka palvelujärjestelmä palvelee eri elämän vaiheissa? Onko tämä tieto kuvattu selkeästi jossakin? Palvelupolkutyössä asetetaan lapsen ja nuoren näkökulma keskiöön. Siirtymät palvelusta toiseen on koettu hankaliksi; polkuajattelu auttaa tarkastelemaan palvelujen kokonaisuutta. Palvelupolku mahdollistaa yksilökohtaisen vaikuttavuuden seurannan. Palvelupolulla luodaan tietty toiminnallinen perusta, joka tukee lapsen ja nuoren yksilöllisten tarpeiden huomioimista. Mallinnuksen kautta voidaan pyrkiä kohti tutkimusperusteisia käytäntöjä.

Palvelupolku vai luottamuksen shakkilauta?

Shakkilautametafora haastaa palvelupolkukäsitettä. Se kertoo siitä, että nuoren elämä rakentuu kohtaamisista.² On tilanteita, joissa ”kilpailija” vetää mustalle ruudulle, vaikka ammattilainen tarjoaisi kohtaamista valkoisella ruudulla. Kilpailija voi olla päihteitä käyttävä kaverijengi, joka tarjoaa nuorelle vertaisuutta ja ymmärtämystä. Kuitenkin jengi voi samalla tarjota turvattomuutta ja tilanteita, joissa nuori tulee eri tavoin hyväksikäytetyksi.

² Perustuu Iikka Lovion luento Yhteiskehittämispäivässä 2019.

Kuva 1. Shakkilauta on lähempänä todellisuutta kuin palvelupolku.

Mallinnusryhmä mietti kummasta on parempi puhua: palvelupolusta vai esimerkiksi luottamuksen shakkilaudasta, mutta päätyi kriittisestä näkökulmasta huolimatta palvelupolkukäsitteeseen, sillä nuori tosiasiallisesti siirtyy sijaishuollosta jälkihuoltoon, silloin kun hän haluaa vastaanottaa tukea.

Jälkihuolto voi tarkoittaa myös siirtymää nuorten aikuisten sosiaalityöhön. Joskus nuoren halu itsenäistymiseen sijaishuollon jälkeen on niin vahva, että palveluun tulee katkoksia. Työntekijät kertovatkin usein siitä, että tulee noin puolen vuoden katkos (Bütsov & Yliruka 2016), jonka jälkeen nuori hakeutuu tuen piiriin. Palvelupolun tulisi tunnistaa ja kannatella nuoren elämään liittyviä erilaisia vaiheita. Palvelupolun tulisi olla kuin aidattu silta, jolta ei putoa.

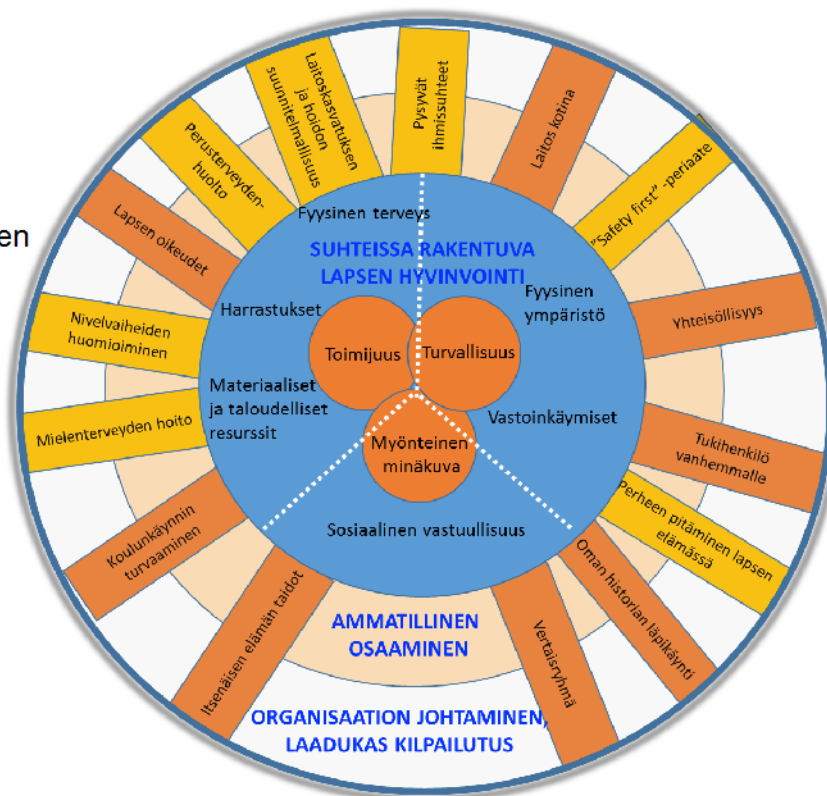
Superhetket

Kutsumme superhetkiksi tilanteita, joissa palvelujärjestelmän tulisi onnistua hyvin: onnistua saamaan nuori valkoisille ruuduille, eli voittamaan peli kilpailijaa vastaan. Palvelujärjestelmän ytimessä ovat ihmiset ja kohtaamiset. Palvelujärjestelmässä tulisi olla joustavuutta. Nuoren tulisi voida kokea, että hänestä välitetään silloinkin, jos hän kokee menneisyyden kokemusten vuoksi, ettei hän ole arvokas ja jättää tulematta tapaamiseen. Merkittävä superhetki voi olla se, kun hän päättää hakeutua asiakkaaksi uudelleen. Silloin vastaanottavan työntekijän täytyy olla erityisen sensitiivinen vastaanottamaan nuori ja luomaan työskentelysuhdetta.

Järjestelmämme on hajanainen, eikä se takaa automaattisesti pysyviä ja vuosia kestäviä ihmissuhteita nuorelle. Organisaation työnjaon mukainen rakenteellinen vaihtuvuus sekä työntekijöiden vaihtuvuus työpaikan vaihdon vuoksi aiheuttavat katkoksia asiakassuhteisiin. Ammatillinen työote ja dokumentteihin perustuva työskentely tuottaa neutraaliutta ja objektiivisuutta, mutta tuottaa haastetta suhteperusteiselle ja kannattelevalle työlle. Suomalaisissa systeemeissä ei nykyisin ole omalääkäriä, joka kulkisi rinnalla kauan. Suhde sosiaalityöntekijään voi periaatteessa olla pitkäaikainenkin, mutta sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on suurta paikoitellen. Mm. Pesäpuu ry julkaisi keväällä 2020 kirjekokoelman (Kaijanen ym. 2020), jossa nuoret kertoivat siitä, että olisivat toivoneet tuntevansa sosiaalityöntekijänsä paremmin.

On välttämätöntä ammatillisessa mielessä sanoittaa hyvän työn kriteereitä. Tietoperusteiset mallinnukset sanoittavat yhteistä työtä ja haasteita ja toimivat parhaimmillaan ammattilaisten ja monialaisen johtamisen tukena. Mallinnukset voivat toimia myös lastensuojelun VIP-nuorten oman elämän jäsentäjinä. Lastensuojelun terapeuttisen laitospalveluksen mallinnuksessa osana palvelupolkua hyödynnettiin Toby Fattoren ym. (2009) jäsenystä lapsen suhteissa rakentuvasta emotionaalisesta hyvinvoinnista. Lastensuojelun terapeuttisen laitospalveluksen mallinnusryhmän keskeisiksi tunnistamat elementit koottiin Fattoren sinisellä kuvatus emotionaalisen hyvinvointimallin ympärille ”terälehdiiksi” (Timonen-Kallio ym. 2018) kuva 2.

Lastensuojelun
terapeuttisen
laitoskasvatuksen
keskeiset
elementit

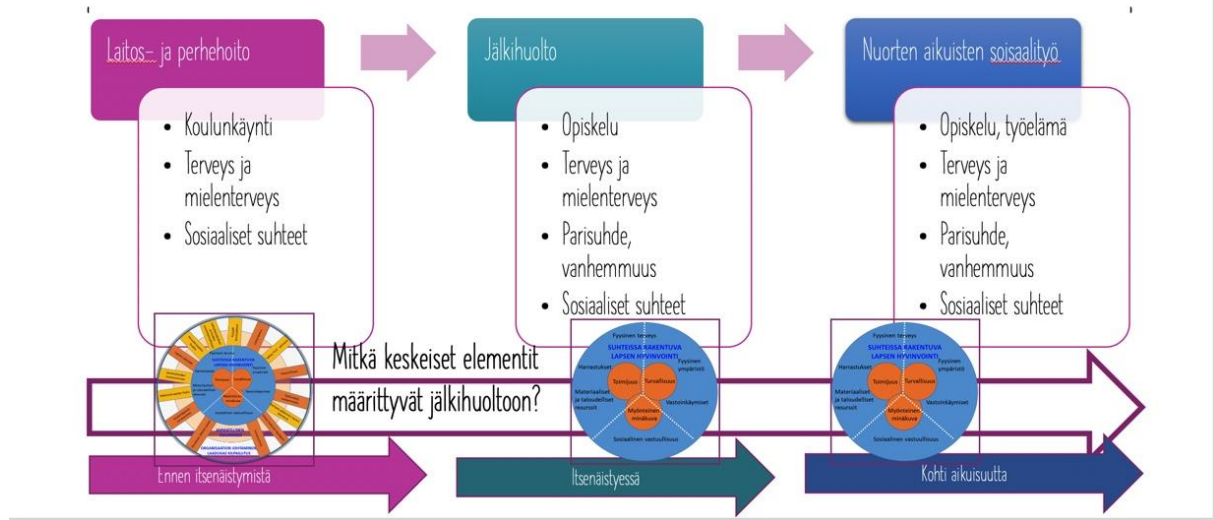
Kuvio 1. Lastensuojelun terapeuttisen laitostkasvatuksen keskeiset elementit (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2018).

Lapsen subjektiivisen hyvinvoinnin malli

Toby Fattoren, Jason Masonin ja Elisabeth Watsonin (2009) mukaan lapsille merkityksellisintä koetussa hyvinvoinnissa ovat merkitykselliset suhteet ja tunne-elämän kysymykset. Turvallisuus, positiivinen minäkuva ja toimijuus ovat suhteissa rakentuvat, tärkeimmät hyvinvoinnin osa-alueet. Hyvät ja huonot tapahtumat joko rakentavat turvallisuutta, positiivista minäkuvaa ja toimijuutta tai heikentävät niitä. Esimerkiksi positiivinen tunne omasta toimijuudesta rakentuu toisilta ihmisiltä saadun palautteen kautta. Toimijuus on mahdollisuutta vaikuttaa arkipäivän tilanteisiin ja suhteisiin (perheessä, koulussa, asuinyhteisössä). Turvallisuus on suojaa hyväksikäytöltä, laiminlyönniltä, väkivallalta, kiusaamiselta ja syrjinnältä omassa vertaisryhmässään ja yhteisössään. Lapsilla on turvallinen koti, jossa he tuntevat olevansa turvassa. Lapset asuvat lapsiystävällisessä ja lapset mukaan ottavassa yhteisössä. Positiivisella minäkuvala viitataan siihen, että lapsi kokee olevansa ”ok” tai hyvä ihminen. Tunne itsearvostuksesta on kytköksissä kokemuksiin positiivisesta huomioinnista (virallisesta tai epävirallisesta) (emt. 2009, 61–65).

Tämä mallinnus kysyy, mitkä keskeiset nuoren hyvinvoinnin vahvistumista tukevat elementit tai tekijät määrittävät jälkihuoltoon ja nuorten aikuisten sosiaalityöhön. Millainen mallinnuskuvio syntyy tärkeistä elementeistä mukaan lukien superhetket siirtymässä vaiheesta toiseen (kuva 3)?

VIP-NUOREN TUTKIMUSPERUSTEISEN PALVELUPOLUN MALLINTAMINEN

Kuvio 2. Lastensuojelun VIP-nuoren tutkimusperusteinen palvelupolku mallintamisen kohteena.

3 Jälkihuollon ja nuorten sosiaalityön nykytila ja kehittämistarpeet

3.1 Lasten ja nuorten oikeus jälkihuoltoon

Lastensuojelulain 75 §:n mukaan jälkihuoltoa *on järjestettävä* sijaishuollon päättymisen jälkeen sekä avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja kohdistunut lapseen yksin. Jälkihuoltoa *voidaan järjestää* myös sellaiselle nuorelle, jota ei ole aiemmin sijoitettu kodin ulkopuolelle tai jonka sijoitus ei ole kestänyt puolta vuotta. Näin voidaan tukea nuorta itsenäistymisessä, vaikka ehdotonta jälkihuoltovelvollisuutta ei olisikaan.

Lain mukaan *jälkihuollolla tarkoitetaan* sijaishuollon tai pitkän avohuollon sijoituksen päättymisen jälkeen tarjottavaa kokonaisvaltaista tukea lapselle tai nuorelle. Jälkihuollon tarkoituksena on tukea lapsen kotiutumista sijaishuollosta tai auttaa aikuistuvaa nuorta saavuttamaan riittävät valmiudet itsenäisen elämän aloittamiselle. Jälkihuolto turvaa lapselle tai nuorelle tukea asumisen, koulutuksen, sosiaalisen ja psyykkisen toimintakyvyn, terveydenhuollon sekä toimeentulon suhteen.

Hallituksen esityksen perusteluosassa ohjataan, että jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa *laadittava nuoren kanssa yhdessä suunnitelma*, jossa kuvataan jälkihuollon jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut. Tällä varmistetaan, ettei itsenäistynyt nuori jää ilman tukea jälkihuoltovelvollisuuden päättyessä, vaan sosiaalityöntekijä ohjaa ja saattaa hänet tarvittaessa käyttämään muita kunnan järjestämiä yleisiä palveluja, tukitoimia ja etuusjärjestelmiä. Laki ei velvoita laatimaan suunnitelmaa aina, vaan siinä sosiaalityöntekijä käyttää tarveharkintaa. Nuorten tilanteet ja tarpeet vaihtelevat. Jälkihuollon VIP-nuorten osalta tämä on perusteltua. Hallituksen esitys korostaa, että asiakassuunnitelma laaditaan *yhdessä* nuoren kanssa. Toiseksi se painottaa *yksilöllisesti tehtyä* suunnitelmaa. Kolmanneksi se ohjaa suunnitelman *toteuttamisen tukemista niin, että eri hallinnonalat muodostavat monisektoraalisen palvelukokonaisuuden*. Käytettävissä ovat mitkä tahansa peruspalvelut, joita on järjestettävissä *yksilöllisen jälkihuoltotarpeen perusteella*. Jälkihuoltovoihteeseen kuuluu myös lapsen tai nuoren vanhempien tai muiden kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen erityisesti sijaishuollon jälkeisessä kotiuttamistilanteessa.

Asiakassuunnitelmasta tekemisestä säädetään sekä jälkihuollon aikana että sen päättyessä. Lastensuojelulain 30 § mukaan jälkihuollossa olevaa lasta tai nuorta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle tai nuorelle ja hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille hänen hoidostaan ja kasvatuksesta vastaaville. Lastensuojelulain 76 § mukaan jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet.

Lailla on erikseen haluttu korostaa Asumisen ja toimeentulon turvaamista jälkihuollossa (76 a §) (LsL 30.12.2014/1302). Kun riittämätön toimeentulo, puutteelliset asumisolot tai asunnon puuttuminen ovat olennaisena esteenä jälkihuollon piirissä olevan lapsen tai nuoren kuntoutumiselle, kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto.

Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen *päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 25 vuotta*.

Lastensuojelulain 77 § mukaan sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää itsenäistymisvarojen maksamisen ajankohdasta. Lähtökohtaisesti itsenäistymisvarat on annettava lapselle tai itsenäistymässä olevalle nuorelle jälkihuollon päättyessä taikka lapsen tai nuoren itsenäistymisen tukemiseen tai turvaamiseen liittyvästä erityisestä syystä viimeistään hänen täyttäessään 25 vuotta.

3.2 Esimerkkejä palveluiden organisoimisesta Etelä-Suomessa

Etelä-Suomen alueella on monenlaisia paikallisia tapoja organisoida jälkihuoltoa. Helsinki poikkeaa muista kaupungeista omalla hyvin resursoidulla ja vuoden 2019 alusta organisoidulla jälkihuoltoyksiköllä palveluineen. Helsingin jälkihuollossa työskentelee tällä hetkellä (15.6.2020) 16 sosiaalityöntekijää, 2 johtavaa sosiaalityöntekijää, johtava sosiaaliohjaaja ja 24 sosiaaliohjaajaa. Lisäksi työryhmään kuuluu terveydenhoitaja ja perhepsykoterapeutti. Tiimejä on neljä ja jatkossa jokaiselle tiimille tulee oma esihenkilö, eli rakennetta vahvistetaan kahdella johtavalla sosiaalityöntekijällä. Jokaisella nuorella on nimetty sosiaalityöntekijä ja ohjausta annetaan määräaikaaisesti tarpeen mukaan. Asiakassuunnitelma päivitetään vähintään kerran vuodessa, tarvittaessa useammin. Helsingin jälkihuollossa on käytössä 307 välivuokrattua asuntoa, joihin annetaan ohjaajan tukea sovitun mukaisesti. Vahvemmin tuettua asumista saadaan SAS-prosessien kautta, sekä omina ostopalveluina.

Helsingin jälkihuollon työskentelyä kehitetään systeemiseksi ja traumaorientoituneeksi, näin ollen siis myös toivoa luovaksi ja ylläpitäväksi. Käytössä on systeemiset viikkokoukset, joihin perheterapeutti osallistuu. Perheterapeutin aikoja tarjotaan myös asiakkaille ja heidän läheisilleen suoraan. Helsingin jälkihuollossa on asiakkaana n.900 16-24 vuotiaista nuorta, jotka ovat olleet huostaanotettuina tai vähintään kuusi kuukautta yhtäjaksoisesti sijoitettuna. Asiakasmäärä tulee lähivuosina nousemaan, kun jälkihuollon ikäraja nousee. Lisäksi kaikki perhehoidossa olevat 18-vuotta täyttäneet nuoret siirtyvät jatkossa jälkihuoltoyksikköön. Ulkopaikkakunnilla asuu noin 100 Helsingin huostaanottamaa nuorta, joiden asiat hoidetaan myös Helsingin jälkihuoltoyksiköstä käsin.

Helsingin jälkihuollossa on meneillään monenlaista kehittämistä. Vuonna 2019 perustettiin jälkihuollon oma kokemusasiantuntijaryhmä jo pitkään toimineen asiakasraadin rinnalle. Nuorten vaikuttamismahdollisuuksia ja äänen kuulumista pyritään lisäämään myös erilaisin taidelähtöisin hankkein, kuten kirjoittamisen, valokuvauksen ja musiikin avulla. Osallisuutta edistetään myös viestintätiimin avulla, joka kehittää jälkihuoltotyöryhmän viestintää sekä nuorille että yhteistyökumppaneille.

Helsingin jälkihuoltotutkimuksessa (2015 kerätty aineisto, 600 nuoren asiakirjat) 40 % naisista oli ollut raskaana ennen 21-ikävuottaan. Jälkihuollon ikärajan noustua 25-ikävuoteen vuoden 2020 alusta on oletettavissa, että vanhempien osuus jälkihuollossa tulee kasvamaan lähivuosina. Näin ollen myös jälkihuollossa toimivien työntekijöiden on huolehdittava riittävästä osaamisesta vanhemmuuden tukemisessa ja vauvaperheiden kanssa työskentelyssä.

Vantaalla³ on (231) jälkihuolto-oikeutettua nuorta (tilanne 5/2020), joista noin 70 asuu muulla paikkakunnalla kuin Vantaalla. Vantaan jälkihuollossa työskentelee viisi sosiaalityöntekijää, kymmenen sosiaaliohjaajaa, johtava sosiaalityöntekijä sekä vastaava sosiaaliohjaaja. Vantaan jälkihuollon sosiaaliohjaajaksella on pitkät perinteet ja vuosien varrella karttunutta vahvaa osaamista. Sosiaalityön resurssia on hiljattain lisätty lainsäädännön uudistuksen ja jälkihuoltoalan noston mukanaan tuomiin tarpeisiin vastaamiseksi. Vantaa selvittää lisäksi mahdollisuutta vahvistaa jälkihuollon osaamista terveydenhuollon ammattilaisella, kuten psykiatrisella sairaanhoitajalla. Tällä hetkellä jälkihuollon sosiaalityö sijoittuu Vantaan organisaatiossa osaksi lasten sijaishuoltoa ja sosiaaliohjaus lastensuojelun tukiyksikköön. Jälkihuoltoonoret saavat palveluja Vantaalla kattavasti ja Vantaan jälkihuollolla on hyvät yhteistyöverkostot esimerkiksi asumista tarjoaviin palveluntuottajiin.

Vantaalla on syksystä 2019 lähtien panostettu voimakkaasti jälkihuollon kehittämiseen. Syksyllä 2019 perustettiin Vantaan perhepalveluissa jälkihuollon kehittämistä valmisteleva työryhmä, jonka tehtävänä oli selvittää ja arvioida lainsäädännön muutosten vaikutuksia jälkihuollon palvelujen järjestämiseen, tehdä esitys jälkihuollon palvelujen rakenteellisesta uudistamisesta ja jälkihuollon toiminnan kehittämisestä sekä sopia toimenpiteistä, joilla Vantaa vahvistaa jälkihuoltoa ja nuorten aikuistumisen ja itsenäistymisen tukea.

Jälkihuollon aktiivinen kehittäminen jatkuu Vantaalla edelleen. Vantaalla on nimetty jälkihuollon kehittämistyöryhmä tutkimaan ja kehittämään prosesseja ja jälkihuollon kokonaisuutta asiakasnäkökulmasta yhdessä kokemusasiantuntijoiden kanssa. Kehittämisen painopisteinä ovat erityisesti Vantaan jälkihuollon yhdistäminen yhdeksi kokonaisuudeksi, jälkihuollon vaikuttavuus,

³ Kirjoittanut johtava sosiaalityöntekijä Hanna Ahlström, Vantaan kaupunki

nuoren yhtenäinen ja sujuva palvelupolku nivelvaiheineen sekä työmenetelmät. Vantaan jälkihuolto on vuoden 2021 alusta siirtymässä yhtenä yksikkönä aikuissosiaalityöhön osaksi nuorten aikuisten sosiaalityötä huomioiden palvelujen tulevaisuuden näkymät.

4 Mielenterveyteen liittyvien tekijöiden, varhaisten kiintymyssuhteiden ja lapsuus- kokemusten merkitys nuoren elämässä

Lapsuuskokemuksilla on merkittävä vaikutus yksilön kykyyn luottaa muihin ihmisiin. Nämä kokemukset muovaavat myös yksilön fyysiseen terveyteen, mielenterveyteen ja elintapoihin liittyviä ulottuvuuksia. Luvussa kuvataan sitä, miten lapsen, nuoren ja aikuisenkin kanssa toimivat ammattilaiset voivat tukea myönteistä kasvua ja kehitystä ja toimivampien käyttäytymismallien syntymistä.

4.1 Mielenterveys ja toimijuus ⁴

Mielenterveys on toimintakykyä ja elämänlaatua tukeva voimavara, joka muotoutuu koko elämämme ajan. WHO:n (2014) mukaan mielenterveys on hyvinvoinnin tila, jossa ihminen tunnistaa omat kykynsä, pystyy selviytymään normaaleista elämään kuuluvista paineista ja kykenee työskentelemään tuloksia tuottavasti sekä ottamaan osaa yhteisönsä toimintaan. Hyvään mielenterveyteen kuuluvat esimerkiksi kyky ihmissuhteisiin, kyky mielekkääseen toimintaan, itseluottamus, taito ratkaista normaaliarkeen kuuluvia ongelmia sekä kyky palautua vastoinkäymisten jälkeen. Mielenterveystaitoja voi oppia ja niitä kannattaa opettaa. Mielenterveys liittyy myös olennaisesti fyysiseen terveyteen vaikuttaen monin tavoin ihmisen hyvinvointiin ja toimintakykyyn. Monet asiat, kuten hyvät ihmissuhteet, perheen tuki, riittävät taloudelliset resurssit ja koulutus sekä toimiva terveydenhuolto suojaavat mielenterveyttä. Suotuisissa olosuhteissa ihmisen psyykkiset voimavarat lisääntyvät, kun taas epäsuotuisissa ne puolestaan ovat uhattuna.

Mielenterveyden heiketessä voi ilmetä psyykkistä oireilua joko lyhytaikaisesti tai pitkäkestoisesti. Useat kuormittavat tekijät yhtä aikaa voivat heikentää mielenterveyttä, ja ne voivat liittyä sen hetkiseen elämäntilanteeseen tai pitkittyneeseen stressiin tai liialliseen päihteiden käyttöön. Nuoren itsenäistyminen ilman riittävää tukea voi olla nuorelle psyykkisesti kuormittava elämäntilanne. Myös perheen heikko sosiaalinen ja taloudellinen asema lisää nuorten psyykkistä oireilua ja päihteiden kokeilua ja käyttöä, ja se on yhteydessä mielenterveyshäiriöihin ja alhaisempaan koulutukseen myös aikuisiässä. Muita nuorten mielenterveyttä uhkaavia tekijöitä ovat esimerkiksi yksinäisyys, perheen tuen puute, kiusaaminen, syrjintä ja opiskeluun liittyvä stressi. Kaltoinkohtelu ja väkivalta vaarantavat vakavasti nuoren psyykkistä kehitystä.

Jälkihuoltonuorilla on usein monia sellaisia kokemuksia, jotka voivat olla mielenterveyttä pitkäaikaisesti kuormittavia ja vaikuttavat nuorina aikuisina psyykkiseen hyvinvointiin. Suomalaisen kouluterveyskyselyn mukaan kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret kokivat mielenterveyden riskitekijöitä 2–5 kertaa useammin kuin muut. Sijoitetuista nuorista lähes neljä kymmenestä koki terveytensä keskinkertaiseksi tai huonoksi. Lähes joka kolmas sijoitettu nuori koki kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuusoireilua, kun ikätovereista niitä koki vain joka kymmenes. Sijoitetuilla nuorilla oli viisinkertainen riski seksuaalisen väkivallan kokemukselle verrattaessa vanhempansa luona asuviin. Sijoitetuista nuorista huomattavasti useampi koki syrjivää kiusaamista kuin vanhempansa kanssa asuvista ikätovereista. (Ikonen ym. 2017.)

Itsenäistyvien nuorten pärjäämisen resurssit vaihtelevat yksilöllisesti, ja mahdolliset tuen ja hoidon tarpeet on tärkeää tunnistaa varhaisessa vaiheessa. Yleisesti noin viidennes 20–29 -vuotiaista nuorista kokee psyykkisesti merkittävää kuormittuneisuutta, millä puolestaan on yhteys mieliala- ja ahdistuneisuushäiriöihin (Pentala-Nikulainen ym. 2018). Riittävällä taloudellisella tuella on merkitystä mielenterveyteen, sillä alimpaan tuloviidennekseen kuuluvilla on lähes kaksi kertaa enemmän psyykkistä kuormittuneisuutta kuin ylimpään tuloviidennekseen kuuluvilla. Nuorten kohdalla on tärkeä huomioida sosioekonomisen tuen merkitys osana mielenterveyden tukemista, koska lähiverkoston ja perheen tuki voi

⁴ Kirjoittanut Marjo Kurki, tieteellinen päätoimittaja, ITLA

olla rajallinen. Sijoitettuna olleet ovat varhaisaikuisuudessa ikäryhmäänsä todennäköisimmin työkyvyttömyyseläkkeellä, heillä on kohonnut riski saada toimeentulotukea ja he ovat siten kaikkein pienituloisimpien joukossa (Vinnerljung ym. 2015). Osalle jälkihuoltoon nuorista työelämään kiinnittyminen on haasteellista terveydellisistä syistä. Suomalaisen kohorttitutkimuksen mukaan noin 10 prosenttia vuonna 1987 syntyneistä sijoitettuna olleista nuorista oli työkyvyttömyyseläkkeellä 18-25-vuoden iässä ja useimmiten syynä oli vakavat mielenterveyden häiriöt (Bask ym. 2017).

Nuorten riskitekijät tulee tunnistaa ja heidän mielenterveyspalveluiden saatavuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Palveluiden tarve tulee nähdä jatkumona, joissa mielenterveyteen liittyviä kuormittavia tekijöitä on esiintynyt usein jo lapsuudesta alkaen tai nuoruudessa. Mielenterveysongelmiin kytkeytyy sijoitettuna olleilla nuorilla monia muita kuormittavia tekijöitä, jotka tulee ymmärtää hoitoa ja kuntoutusta suunniteltaessa. Mielenterveyspalveluiden järjestämisessä on tärkeä huomioida nuorten yksilöllinen ja tarvittaessa pitkäkestoinen hoidon ja kuntoutuksen tarve, jossa turvataan jatkuvuus. Valitettavaa on, että lapsuudessa ja nuoruudessa mielenterveysongelmiin tarjolla oleva tutkimusperustainen hoidon saanti vaihtelee Suomessa alueittain paljon ja hoidon saannin viive on huomattavan pitkä. Tämä korostuu myös Kuntaliiton lastensuojelun järjestäjätahoille teettämässä kyselyssä, jonka mukaan noin kolmasosa lastensuojelun järjestäjäorganisaatioista arvioi sijoittavansa usein lapsia kodin ulkopuolisiin sijoituksiin siksi, että lapsen mielenterveyspalvelut eivät jostain syystä ollut järjestyneet. Mielenterveyspalveluiden heikko saatavuus ja palveluiden saannin prosessin vaikeus korostuivat. (Kuntaliitto 2018.)

Kun oikea-aikaiset ja vaikuttavat hoitomenetelmät puuttuvat tai ovat vaikeasti saatavilla, mielenterveysongelmat pitkittyvät ja niiden vaikutus siirtyy nuoren myöhempään kehityksellisesti tärkeään siirtymävaiheeseen nuoren itsenäistyessä. Tällöin nuorta kannattaa aktiivisesti kannustaa tarpeenmukaisiin ja tutkimusnäyttöön perustuvaan terapiaan, päihdehoitoon tai psykososiaalisiin kuntoutuspalveluihin. Mielenterveyspalvelut tulisivat järjestää joustavasti ja yksilöllisesti huomioiden, että nuorelle on saattanut olla aikaisemmin vaikeuksia motivoitua ja sitoutua hoitoon, esimerkiksi jos sijoitus on liittynyt päihteiden käyttöön, tai hänen on ollut vaikea luottaa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin ja ammattilaisiin. Myös nuoren asiointikokemukset ovat voineet olla kielteisiä.

Uusi mielenterveysstrategia linjaa, että psyykkisissä sairauksissa tulee päästä hoitoon nopeasti. Sen mukaan hoidon arvio ja perustason hoito tulee toteuttaa osana muuta perusterveydenhuoltoa sosiaali- ja terveyskeskuksissa ja nuorten perusterveydenhuollon toimipaikoissa. Erikoissairaanhoidon antama tuki ja ohjaus tulisi olla saatavissa esteettä, joustavasti ja lähellä. Tämä tarkoittaa, että opiskeluhuollossa ja nuorten perustason palveluissa varmistetaan riittävät voimavarat ja eri ammattiryhmien ja toimijoiden välinen yhteistyö on koordinoitua. Myös kriisitilanteissa tulee olla tarpeenmukaisia lyhyitä interventioita. Lapsia ja nuoria, joiden elämässä on psyykkistä kuormitusta tai he ovat haavoittuvassa asemassa, tulee tukea erityisesti. Itsemurhavaarassa olevat tulisi tunnistaa entistä tehokkaammin ja tarjota tutkimusnäyttöön perustuvaa hoitoa. Mielenterveyden häiriöt ovat keskeisiä itsemurhalle altistavia syitä, ja sen taustalla on monia erilaisia ongelmia, kuten sosiaalisia ja taloudellisia sekä usein useita yhtäaikaista mielenterveyden häiriöitä. Itsemurhan ehkäisytyössä tulisivatkin tunnistaa ja auttaa entistä paremmin niitä ihmisiä, joilla on kasautuvia ongelmia ja inhimillisen osattomuuden kokemuksia. (Vorma ym. 2020.)

Mielenterveysstrategian suositus on, että nuorella tulisi olla oikeus mielenterveyden häiriöiden laadukkaaseen, tutkimusnäyttöön perustuvaan ja tarpeen mukaiseen hoitoon. Tämä olisi nähtävä perustavaa laatua olevana mielenterveysoikeutena. Mielenterveyspalveluiden tulisi vastata jälkihuoltoon nuorten tarpeita siten, että ne ovat kehitysvaiheeseen sopivia ja käyttäjät kokevat ne itselleen soveltuviksi. Mielenterveyspalveluiden tulee olla saavutettavia, oikea-aikaisia, laadukkaita ja vaikuttavia, joustavasti yhteen sovitettavia ja jatkuvuutta tukevia. Nuorten luottamukselliseen asiakassuhteeseen ja palveluista toiseen pompotteluun tulee kiinnittää erityistä huomiota. Palveluiden tulee edistää kuntoutumista siten, että ne noudattavat yhdenvertaisuusperiaatetta, jolloin otetaan erityisesti huomioon ryhmät, jotka muuten olisivat vaarassa jäädä eriarvoiseen asemaan. (Vorma ym. 2020.) Nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten mielenterveysosaamista tulisivatkin vahvistaa siten, että he osaavat tunnistaa paremmin mielenterveysongelmia, asennoituvat myönteisesti mielenterveysongelmien avunhakemiseen ja tukevat nuorta tarvittaessa hoitoon.

Sijoitettuina olleiden nuorten mielenterveyspalveluita suunniteltaessa heidän haavoittuva asemansa ja useiden kuormittavien tekijöiden huomioiminen olisi ensiarvoisen tärkeää ja merkittävä investointi heidän tulevaisuuteensa ja usein myös syrjäytymiskehityksen katkaisemiseksi. Tämä on perusteltua myös kohortti-97 tutkimustulosten valossa, sillä sijoitus kodin ulkopuolelle oli selvästi yhteydessä kuntoutukseen osallistumiseen. Muihin lapsiin ja nuoriin nähden kodin ulkopuolelle sijoitetut saivat useammin harkinnanvaraista kuntoutusta, vaativaa lääkinällistä kuntoutusta, ammatillista kuntoutusta ja kuntoutuspsykoterapiaa. (Ristikari ym. 2018.) Kuntoutukseen osallistuminen kertoo kodin ulkopuolelle sijoitettujen muita suuremmasta hoidon ja tuen tarpeesta, ja siihen tulee vastata myös varhaisaikuisuudessa. Nuorten psykososiaalinen tuki ja kuntoutuspalvelut tulisi kytkeä mahdollisimman kiinteästi osaksi nuoren arkea siten, että ne tukevat samalla hänen opiskeluaan ja työelämään pääsemistä.

4.2 Varhaisten kiintymyssuhteiden merkityksestä toimijuuden, myönteisen minäkuvan ja turvallisuuden rakentumiselle

Lapsen koetun hyvinvoinnin kannalta merkityksellisimpiä asioita ovat suhteissa rakentuvat turvallisuus, positiivinen minäkuva ja toimijuus (Fattore ym. 2009).

Seuraava esitys perustuu Jukka Mäkelän esitykseen (2019, 15-25). Mäkelä käsittelee lapsi- ja nuorilähtöiseen opiskeluhooltoon sijoituvassa tekstissään sitä, miten lapsen vuorovaikutuskokemukset vaikuttavat häneen kehollisesti ja miten tämä vaikuttaa lapsen kokemukseen muiden ihmisten luotettavuudesta. Ymmärrys varhaisten kiintymyssuhteiden merkityksestä ja niiden vaikutuksesta koettuun luottamukseen täydentää terapeutin laitospäiväkirjan mallinnuksessa muodostettua ymmärrystä siitä, miten ammatilliset voivat tukea lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja nuorten toimijuuden, turvallisuuden ja myönteisen minäkuvan rakentumista.

Tieteelliset pitkittäistutkimukset ovat vahvistaneet havainnot siitä, että peruskiintymyssuhteissa koettu luottamus vaikuttaa merkittävästi lapsen kykyyn luottaa ja arvioida muiden ihmisten luotettavuutta. Ihmiselle on laajana ollut tarpeellista ottaa huomioon biologisen ympäristön vaarat. Tämän vuoksi luottamus ei ole ihmislapsen lähtöoletus. Lapsi oppii arvioimaan luotettavuutta ihmissuhteissa. Luottamus lisääntyy, jos lapsen tarpeet huomioidaan ja vastaavasti se heikkenee, jos lapsen luottamus petetään toistuvasti. Lapselle kertyy varhaisten kokemusten myötä **luottamuspääomaa**, varastoitua kokemusta siitä, että hän voi luottaa toiseen.

Luotettavuuden ja epäluotettavuuden kokemukset tuntuvat ja näkyvät myös lapsen kehossa. Kun lapsi on vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, hänen hermostonsa virittyy kanssakäymiseen. Näitä kehollisesti erottuvia viritystiloja on ryhmitelty erilaisiksi **autonomisen hermoston** tiloiksi, joita lapsi ei juurikaan osaa tahdonalaisesti säädellä. Autonomisen hermoston tilat on jaoteltu perinteisesti uhkatilanteissa aktivoituvaan, eloon jäämistä turvaavaan **sympaattisen** hermoston tilaan ja kasvun, levon ja korjaantumisen tarpeiden ohjaamaan **parasympaattisen** hermoston tilaan. Niiden lisäksi on tunnistettu lapsen kehitystä kokonaisvaltaisesti tukeva **sosiaalisen yhteyden tila**, jossa autonomisen hermoston molemmat valtaväylät ovat aktiivisia yhtäaikaan. Tällöin tilanne tuntuu lapsesta turvalliselta ja hän pystyy suuntautumaan ja syventymään myönteiseen kanssakäymiseen toisten kanssa. Kun aikuinen osoittaa lapselle luotettavuutta, sosiaalisen yhteyden tila vahvistuu. Tämä ei rajoitu lapsen perheen kiintymyssuhteisiin. Myös työssään lapsen kanssa tiiviisti tekemisissä oleva aikuinen voi tuellaan ja läsnäolollaan muovata lapsen kiintymyksen oletuksia.

Luottamuspääoman ollessa riittävän suuri lapsella sanotaan olevan **luottavainen kiintymyksen oletusmalli**. Luottavainen kiintymyskehitys tukee omien tunteiden ja tarpeiden tunnistamista ja kykyä pyytää apua sitä tarvitessaan. Luottavainen kiintymyssuhteen oletusmalli kehittyy, kun lasta kuunnellaan, hänen turvallisuudestaan pidetään huolta ja hänen tarpeisiinsa vastataan.

Jotkut vanhemmat hoitavat lastaan luotettavasti ja ennustettavasti, mutta ovat emotionaalisesti etäisempiä ja vähemmän kiinnostuneita lasten tunteista. Tällöin lapsi ei opi luottamaan toisiin ja oppii olemaan ilmaisematta tuen ja avun tarvettaan ja olemaan jakamatta ilon tunteitaan. Lapselle kehittyy **välttelevä kiintymyksen oletusmalli**. Aikuinen voi tukea välttelevästi kiintynyttä lasta ilmaisemalla

katsellaan ja puhetavallaan kiinnostusta ja hyväksyntää. Näin lapsi saa kokemuksen siitä, että hänen tunnetiloillaan ja kokemuksillaan on merkitystä.

Jos lapsen kiintymyskäyttäytymistä vahvistetaan ja torjutaan satunnaisesti, hänelle kehittyy **ristiriitainen oletusmalli**. Lapsi alkaa korostaa avun tarpeen ilmaisujaan. Hän voi vaatia huomiota itselleen, mutta ei luota saavansa sitä eikä sitä saadessaankaan luota sen olevan aitoa. Hän voi olla vaikeasti rauhoitettavissa, kun hän joutuu pois tolaltaan. Lapsi voi vaikuttaa vahvatahtoiselta, mutta on tosiasiassa turvaton ja avuton. Lapsen kanssa työskentelevää aikuista auttaa sen ymmärtäminen, että käytös liittyy lapsen yritykseen hallita epäjohdonmukaisia aikuisia. Kun aikuinen, esimerkiksi lapsen elämässä tiiviisti toimiva ammattilainen, on johdonmukainen ja luotettava, ristiriitainen oletusmalli voi lähteä muuttumaan.

Jos lapsen kotona käytetään väkivaltaa, hylkäämistä tai niiden uhkaa lapsen käytöksen hallinnan keinona, lapsen **kiintymyksen oletusmalli jää jäsentymättömäksi**. Ylivoimaisten kokemusten toistuessa lapsi voi ”ratkaista” tilanteensa jakamalla mielessään erilleen uhkaavat ja turvalliset kokemuksensa samasta ihmissuhteesta. Lapsi voi myös itse olla kuin kaksi eri ihmistä turvallisiksi koetuissa ja uhkaavaksi koetuissa tilanteissa. Jokin muille ihmisille sisällöltään neutraali havainto voi käynnistää jäsentymättömästi kiintyneessä lapsessa autonomisen hermoston ohjaaman ”jähmety, taistele tai pakene” -käyttäytymisen tai lamaantumisen. Tällöin lapsi voi olla levoton, heittelehtiä arvaamattomasti, hyökkäillä tai poistua paikalta. Jäsentymättömästi kiintynyt lapsi voi kokea toisten luottamukseen perustuvat lähestymiset epäuskottavina, hyökkäävinä tai nolaavina. Lapsi voi tällöin vaikuttaa häpeämättömältä, piittaamattomalta tai kyyniseltä. Toisaalta hän voi olla myös näennäisen yhteistyöhaluinen, millä hän pyrkii poistamaan kokemansa uhan.

Aikuinen voi ehkäistä vuorovaikutuksen noidankehien kehittymistä auttamalla lasta palautumaan yhteyden tilaan. On keskeistä nähdä lapsen käyttäytymisen taakse ja ymmärtää, että hän on pohjimmiltaan hätäntynyt ja tarvitsee toisen aktiivista apua korkean stressitilansa tyynnyttämiseen. Sanojen rinnalle tarvitaan vakaata sanatonta viestintää turvasta. Sellaisia ovat sopivalle etäisyydelle tuleminen, lempeä äänenkäyttö ja lapsen tasolle asettuminen. Ne auttavat palauttamaan katseyhteyden, jolloin hyväntahtoisen ilmeen kautta voi useimmiten saada lapsen takaisin yhteyteen. Haastavassa vuorovaikutustilanteessa aikuista voi auttaa hengittäminen ulos pitkään ja rauhallisesti sekä kasvojen lihasten rentouttaminen. Näin aktivoidaan kehittyneempää parasympaattisen hermoston osaa ja siten omaa sosiaalisen yhteyden tilaa. Kun aikuinen osoittaa sanoin ja sanattomasti luotettavuutta, hänellä on mahdollisuus palauttaa lapsi yhteyden tilaan.

Turvallisuus, toimijuus ja myönteinen minäkuva rakentuvat suhteissa toisiinsa. Jos lapsen kiintymyssuhteesta rakentuu luottavainen, Fattoren ym. (2009) kuvaamat elementit toteutunevat aikuistuvankin nuoren elämässä hyvin. Toisaalta välttelevä, ristiriitainen ja jäsentymätön oletusmalli heikentävät mahdollisuuksia myönteiseen minäkuvaan ja turvallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin.

Tutkimusten mukaan vanhemman oma oletusmalli kiintymyksestä ja luottamuksesta ennustaa vahvasti lapsen tulevaa kiintymyksen oletusmallia. Vielä aikuisenakin voi parantaa kykyään ymmärtää läheisten ihmissuhteidensa merkitystä omassa elämässään. Vanhempi voi oppia vastaamaan oman lapsensa tunnesäätelyn tarpeisiin niin, että lapset voivat kasvaa kohti luottavaisen kiintymyksen oletusmallia.

Nuori vanhempi, jolla on omissa varhaisissa kiintymyssuhteissaan ollut negatiivisia kokemuksia, voisi hyötyä esimerkiksi siitä, että hänelle kerrotaan konkreettisia tapoja olla lapsensa kanssa vuorovaikutuksessa siten, että lapsi kokee tilanteen luottamusta rakentavaksi. Ammattilaisten tuella vaikeista oloista aikuistuneet nuoret voivat saada keinoja tarjota omille lapsilleen olosuhteet, joissa luottavainen kiintymyssuhdemalli pääsee kehittymään.

4.3 ACET ja toiveikkuus⁵

Lapsuuden aikaiset epäsuotuisat kokemukset (Adverse Childhood Experiences, ACE) ovat paitsi aikanaan lapsuudessa ikäviä ja haitallisia, niillä on myös yllättävän kauaskantoisia ja moninaisia seurauksia.

ACET jaettiin alun perin karkeasti kolmeen eri luokkaan: kaltoinkohtelu (fyysinen, psyykinen, seksuaalinen), laiminlyönti (fyysinen, psyykinen) ja ns. kotitalouden toimintahäiriöt (vanhempien ero,

⁵ Kirjoittanut Saija Westerlund-Cook, Sakkunnig i familjearbete, Folkhälsan

väkivalta, päihteiden käyttö, mielenterveyden ongelmat ja vankila-aika). Viime aikoina ACE-tietoisuuden lisääntyessä on käyty kiivasta keskustelua myös muista luokitteluista ja haitallisten kokemusten moninaisuudesta (esimerkiksi luonnonkatastrofit tai koulukiusaaminen). Useammalla taholla näitä käsitellään ”muina sosiaalisina terveyden määrittelijäinä”, mutta harvasta on toistaiseksi tutkimustuloksia siinä määrin, että niitä voitaisiin pisteyttää alkuperäisen ACE-luokittelun mukaan.

USAssa jo yli 20 vuotta sitten alkanut ACE-tutkimus ja tietoisuus on viime vuosien aikana levinnyt myös muualle maailmaan, ja kertyneen tutkimuksen valossa voidaan todeta ACEjen esiintyvyyden olevan korkeaa: alkuperäisessä Kaiser Permanenten tutkimuksessa (Felitti 1998) 2/3 osallistujasta raportoi omaavansa ainakin yhden ACE, ja jopa 1/8 raportoi 4 tai enemmän. Haittavaikutusten kumulatiivinen esiintyvyys johtuu pitkälti siitä, että monet lapsuuden haitalliset kokemukset ovat seurannaisia toisistaan. Kumulatiivisuus näkyy myös seurauksissa. ACEt voidaan liittää esimerkiksi USAssa 9/10 johtavasta kuolinsyystä. Kauaskantoiset vaikutukset ovat siis sekä yksilölle että yhteiskunnalle hyvin merkittäviä – eikä hinta ole vain terveydellinen, ACEillä on myös sosiaalisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia.

On perusteltua ajatella, että lapsuuden aikaiset epäsuotuisat kokemukset ja kehitykselliset traumat näkyvät vielä aikuisiässäkin epäsuotuisana suhtautumisena sekä itsen, muihin ihmisiin että ympäröivään maailmaan. Turvaton olo ja toksinen stressi jättävät jälkensä autonomiseen hermostoon. Turvattomuus tuo mukanaan ympäristön tarkkailun ja taipumuksen neutraalienkin tilanteiden tulkinnan uhkaaviksi. Ali- ja ylivireys ja itsesäätelyn haasteet heijastuvat kaikkeen olemiseen ja kanssakäymiseen. Eri tavoin itsetuhoisaa tai ainakin ei-terveyttä edistävää käyttäytymistä on esimerkiksi vähäinen liikunta, tupakointi ja päihteiden liikkakäyttö, kuten myös esimerkiksi Englannin ACE-tutkimuksessa todettu 5 x todennäköisyys alaikäisenä aloitetuille seksisuhteille ja 6 x todennäköisyys suunnittelemattomalle raskaudelle alaikäisenä, tai 7 x osapuolisena väkivaltaisessa tapauksessa. (Bellis ym. 2014; Hughes ym. 2016)

Myös nuorten aikuisten mielenterveydessä näkyy ACEjen vaikutus: kun nuoria, joilla ei ollut lainkaan ACEja verrattiin nuoriin joilla oli ACEja vähintään 4, moni-ACE nuoret kuvailivat tuntevansa:

- 3 x ei ollenkaan tai harvoin tuntenut olonsa rauhalliseksi.
- 3 x ei ollenkaan tai harvoin tuntenut kuuluvansa joukkoon.
- 4 x ei ollenkaan tai harvoin pystynyt ajattelemaan selkeästi.
- 5 x ei ollenkaan tai harvoin pystynyt ratkaisemaan ongelmia.
- 6 x ei ollenkaan tai harvoin tuntenut olevansa merkityksellinen
- 6 x ei ollenkaan tai harvoin tuntenut toivoa tulevast.

ACEt hankaloittavat siis hyvin monella tavalla itsesäätelyä ja elämänhallintaa. On hyvin huolestuttavaa, että aikuisuuden kynnyksellä kokee noin merkittävässä määrin ulkopuolisuutta, mutta erityisen pysäyttävää on kuusinkertainen todennäköisyys sille, että nuori ei koe olevansa merkityksellinen, eikä ollenkaan tai harvoin tunne toivoa tulevaisuudesta. Nämä selittänevät osaltaan ACE-nuoren korkeaa itsetuhoisuutta ja itsemurha-alttiutta.

Suomessa ACE esiintyvyyttä ollaan vasta tutkimassa (Westerlund-Cookin väitöskirjatutkimus), mutta ei ole syytä olettaa esiintyvyyden täällä olennaisesti eriävän muusta maailmasta.

On kysymys sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta: nuoren ja hänen kanssaan työskentelevien aikuisten ACE-tietoisuutta on tärkeä lisätä, jotta sekä nuoren että työntekijöiden ymmärrys ACEjen monimuotoisista vaikutuksista lisääntyy, ymmärrys nykyhetken haasteiden todennäköisestä kumpuamisesta menneisyydestä asettaa nykyhetken erilaiseen valoon, ja mahdollisesti lisää nuoren ymmärrystä omaa toimintaa kohtaan. Nykyhetkessä mahdollisesti käytössä olevat epäsuotuisat suhtautumistavat ovat hyvinkin saattaneet lapsuudessa olla elinehto ja siksi arvokkaita ja tärkeitä. Traumainformoidun kohtaamisen kulunut mutta erittäin man vaihtaminen ”mikä sinussa on vikana” asettelusta ”mitä sinulle on tapahtunut” asetteluun on avainasemassa. Ammattilaiset saattavat perustellusti vieroksua puheeksi ottoa, esimerkiksi koska kokevat sen tunkeilevana, tai eivät halua loukata tai uudelleen traumatisoida asiakasta, mutta esimerkiksi Walesissä toteutetun neuvola-pilotin valossa (Hardcastle & Bellis 2019) näyttää kuitenkin siltä että valtaosa asiakkaista kokee puheeksi oton sekä sopivana että tärkeänä. Walesin nuorten äitien kokemus oli, että tukisuhde työntekijään parani, koska työntekijällä oli ymmärrys äidin lapsuudenkokemusten merkityksestä. Työntekijät puolestaan kuvailivat ymmärryksen lisäämistä, oletusten haastamista ja avoimuuden ja luottamuksen lisäämistä asiakastyössä.

Alkuperäisen ACE-tutkimuksen aikaan ei tiedetty muuta kuin haittavaikutukset. Tilastot ovat pysäyttäviä ja lohduttomia, mutta siksi on erityisen tärkeää että niitä ei käsitellä ilman että samalla huomioidaan kaikki se hyvä, minkä myös tiedetään vaikuttavan terveyttä edistävästi ja haittavaikutuksia

vähentävästi. Nuorella, ja aikuisellakin on oman toiminnan kautta hyvät mahdollisuudet vaikuttaa omilla elintavoillaan (niinkin tutuilla ja yksinkertaisilla kuin riittävällä liikunnalla, palauttavalla unella, terveellisellä ravinnolla ja tietoista läsnäoloa harjoittamalla) omaan hyvinvointiinsa. Erityisen tärkeässä asemassa on myös mielenterveyden tukeminen ja turvalliset ja tukea antavat ihmissuhteet, joiden merkitystä ei voi liikaa korostaa. Muutos on mahdollista, etenkin jos oman toiminnan rinnalla kulkevat ystävät ja myönteinen yhteisö – Suomessa viime aikoina puhuttanut harrastustoiminta on tästäkin syystä ratkaisevassa asemassa - ja varsinkin ammattilaisten myötätuntoisesta ja kannattelevasta kohtaamisesta on kokemuksia. (Bellis ym. 2014 ja Hughes ym. 2016)

Muutos on paitsi mahdollista, myös perusteltua ylisukupolvisen ACE-esiintyvyyden takia: periytyvyyttä on todettu mm. kaltoinkohtelun, mielenterveyden ongelmien ja päihdekäytön suhteen, samoin lähisuhde- ja muulle väkivallalle altistuminen lisää myös sekä tekijän että kokijan muodossa kierteen jatkumista. (Patrick ym. 1 2013, Coid ym. 2001 ja Widom 1989)

Baxter ym. (2017) kuvaavat ACEjen ja toiveikkuuden vaikutusta niin, että epätoivon lisääntyessä ja tulevaisuuden hahmottumisen hankaloituessa, on haastavissa tilanteissa korjausliikkeen tekeminen melkein mahdotonta. Nuorella puuttuu usein usko omiin voimavaroihin ja taitoihin, jos verkosto ympärillä on olemassa, se saattaa hyvinkin olla puutteellinen, haavoittavakin, joten avun pyytäminen voi tuntua turhalta ja sen vastaanottaminen vaikealta. Onnistumisen kokemukset saattavat olla harvassa, epäonnistumiset päinvastoin hyvinkin yleisiä. Itsetuhoisuuteen ja vastoinikäymisiin liitettyä myös (perusteltukin) epäluulo ammattilaisia kohtaan ohjaa joskus jopa oman menestyksen sabotoimiseen. Muutosvastarinnaksikin luokiteltu saattaa siis juontua ”toivottomuudesta”.

Jotta muutos olisi tavoiteltavissa, ja muutosmotivaatio saavutettavissa, ACE-tietoisuuden rinnalla on tärkeä myöskin olla voimavarakeskeinen ja ”toivo-tietoinen”: ACEjen vaikutus tulevaisuus-suuntaiseen ajatteluun on tiedostettava. Ymmärrys oman taustan nykyisestä taakasta lisänee myös itsemyötätuntoa ja oman nykyisen tilanteen uudelleenmäärittämistä. Tältä pohjalta oma toimijuus näyttäytyy eri valossa.

Toivo-tietoisuus on tärkeää, koska toiveikkuuden voidaan perustellusti väittää olevan jo tiede. Toiveikkuutta voidaan paitsi mitata, myös intervention avulla lisätä. Hellman & Gwinn (2018) mukaan toiveikkuus ei ole ”vain ajatus, ei vain tunne, ei vain toive tai odotus – vaan paljon muuta. Toiveikkuus on tavoitteita, tahtoa ja ”suunnistuskkyä” menestykseen. Ihminen, jolla on korkea toiveikkuus, omaa tavoitteita, motivaatiota ja päättäväisyyttä myöskin vastoinikäymisten kohtaamiseen.” Täten tiedämme myöskin, että kun toiveikkuus rakentuu tahtotilasta (willpower) ja suunnistuskkyvystä (waypower), jonkin puuttuessa se on juuri se, mihin panostetaan: alhaiseen tahtotilaan tarvitsemme muiden ihmisten tukea ja tsemppausta – lainataan siis tahtoa. Alhaiseen suunnistuskkyyn tarvitsemme muiden ihmisten tukea strategiseen suunnitteluun.

ACE-tietoisuuden lisääminen on tärkeää, (itse)myötätunnon lisäämiseksi ja häpeän hälventämiseksi. ACE-tietoinen lähestymistapa ei ole mistään eikä keneltäkään pois, päinvastoin siitä hyötyvät kaikki osapuolet, niin asiakkaat kuin ammattilaisetkin (niin asiakkaiden kuin ammattilaistenkin joukossa ACE-esiintyvyys lienee suurilta osin piilossa). Toivo-tietoisuuden lisääminen ACEjen rinnalla on paitsi perusteltua, myös eettistä. Toiveikkuuden peruspilareiden on tärkeä olla tiedossa ja hallussa, jotta voimme paitsi tunnistaa toivottomuuden, myös lisätä toiveikkuutta.

ACEt ovat nimensä mukaan menneisyydessä. Toivo on tulevaisuudessa, ja tulevaisuus tietoisuuden lisääntymisen myötä toiveikas.

4.4 Kokemusasiantuntijoiden näkökulma

4.4.1 ”Näin opin luottamaan – ennen kaikkea itseäni.” Kokemusasiantuntijan kertomus

”Tämä tarina alkaa, siitä kun olin huumeriippuvaisena kadulla. Olin 28-vuotias silloin, kun koin löytäneeni pohjani. Muistin paikan, mikä oli tarkoitettu asunnottomille. Se oli Koisonrannan palvelukeskus Vantaalla. Menin sinne asumaan. Siellä työntekijä kysyi minulta taustojani ja alettiin miettimään tilannettani. Siinä keskustellessa tuli mietittyä, jos olisin kokonaan ilman päihteitä ja pääsisin sitten päihteettömälle puolelle. Pääsin päihteettömälle puolelle... siellä raha-asioiden tueksi otettiin välitystili ja sieltä maksettiin laskut. Pääsin näin keskittymään toipumiseen ja lapsen tapaamisten takaisin saamiseen. Sain ne takaisin 4 kk selvinpään olon jälkeen. Koisosssa löysin vertaistukiryhmät, jossa noudatetaan 12 askeleen ohjelmaa, joka

keskittyy tunne-elämään. Sain siitä paljon apua tunne-elämäni. Koisosta menin sitten eteenpäin asumisyksikkö Myrriin, jossa asuin omassa solussa. Vertaistukiryhmien kautta löysin Keijo-hankkeen, jossa koulutetaan kokemusasiantuntijoita. Sieltä olen sitten valmistunut. Se kesti 3kk. Sen ikimuistaisen matkan aikana löysin työkokeilupaikan Syty-hankkeesta (systeeminen lastensuojelu, Socca) ja opiskeluvaihtoehdon Opikko-hankkeesta. Se keskittyy keskeytyneiden opintojen suorittamiseen näytöillä. Sain suoritettua neljä näyttöä merkonomiopinnoista. Asuttuani Myrissä vuoden ajan sain puollon y-säätiön asuntoon. Sain asunnon Hiekkaharjasta. Kaikkeen tähän on mennyt noin 2 vuotta. Koen, että kaikessa näissä toimenpiteissä on ollut mukana se pitkäjänteisyys, kärsivällisyys ja osallisuus omaan elämään. Näissä asumisyksiköissä siivottiin ja tehtiin ruokaa työntekijän opastuksella. Harjoiteltiin niin sanottuja arjen taitoja. Ja vertaistukiryhmissä keskityin tunnepuolen juttuihin. Keijo-hankkeessa opin luottamaan siihen, että pystyn palaamaan yhteiskuntaan ja vaikuttamaan asioihin. Itsenäistyminen siis vaatii psyykkistä, fyysistä ja hengellistä hyvinvointia. Jotta elämänhallinta onnistuu.”

4.4.2 Uusi mahdollisuus

”Ilman lastensuojelua en luultavastikaan kirjoittaisi tätä kirjettä. En myöskään olisi valmistunut ylioppilaaksi, opiskellut korkeakoulussa, matkustellut ulkomailla enkä työskennellyt oman intohimoni parissa. Koska ilman lastensuojelua olisin kuollut hyvin todennäköisesti. Jätetty heitteille, peloissaan, aliravittu ja kaltoinkohdeltu. Joku jossain päätti antaa juuri mun elämälle uuden mahdollisuuden. Mahdollisuuden solmia ihmissuhteita, opetella luottamaan, opetella rakastamaan. Mulle tarjottiin kaikki se, mistä meinasin jäädä paitsi. Kuinka suuri oli minun hyvinvointini ja tulevaisuuteni hinta? Ja mitä sillä saatiin? Kuinka paljon saa ihmisen elämän turvaaminen kustantaa? Kun keskustellaan lastensuojeluun käytettävistä rahoista, asetetaan jonkun elämälle hintalappu. Näin paljon saa mahdollisuus turvalliseen lapsuuteen maksaa. Toivoisin, että muutkin kuin minä saisivat tarvitessaan mahdollisuuden olla turvassa ja rakastettuja. Mahdollisuuden rakentaa oman tulevaisuutensa.” (Kaijanen ym. 2020, 56.)

5 Nuoren toimijuutta, turvallisuutta ja myönteistä minäkuvaa tukeva työskentely

Luvussa kuvataan sitä, miten ammattilaisten työskentelytavoilla ja tuen muodoilla voidaan tukea nuoren aikuistumista erityisesti silloin, kun tällä on taustallaan traumaattisia kokemuksia. Kaikkien asiakkaiden ympärillä on sosiaalisten suhteiden ja usein myös ammatillisten suhteiden verkosto, jonka kanssa toimimiseen systeeminen toimintamalli antaa käytännöllisiä välineitä. Ammattilaisvetoiset vertaisryhmät (myös verkossa toimivat) tuovat korvaamatonta sosiaalista tukea. Yhteistutkijuskäsitteellä haetaan sitä, että myös ammattilaiset asettuvat oppimaan yhdessä nuorten kanssa.

”He olivat hiljaa. ’Jude’, Ana aloitti ja oli sitten hetken hiljaa. ’Keksit kyllä oma tapasi keskustella siitä, mitä sinulle tapahtui. Sinun on pakkokin, jos haluat joskus olla läheisessä suhteessa jonkun kanssa. Mutta elämässä – vaikka ajattelet mitä, sinulla ei ole mitään hävettävää, eikä mikään ollut sinun syytäsi. Muistatko sen?” Pieni Elämä

”Ana oli hiljaa. ’Yhden jutun olen oppinut’, tämä sanoi, ’näistä asioista pitää puhua niin kauan kuin ne ovat tuoreita. Tai niistä ei puhu ikinä. Aion opettaa sinut puhumaan niistä, koska mitä kauemmin odotat, sitä vaikeampaa siitä tulee, ja se syö ihmistä sisältä, ja tulet aina kuvittelemaan, että se on sinun syytäsi. Olet tietysti väärässä, mutta niin sinä aina tulet ajattelemaan.” Pieni Elämä

5.1 Toimijuuden vahvistaminen

Toimijuuden⁶ määrittely liittyy keskusteluperinteeseen, jossa ollaan kiinnostuneita ihmisten toiminnasta, sen luonteesta ja merkityksestä (Jyrkämä 2008). Toimijuudella tarkoitetaan sellaisia ihmisen valintojen ja päätöksenteon prosesseja, jotka ovat pääasiassa yksilöllisiä, luovia ja riippumattomia ulkopuolisista paineista (Rudd & Evans 1998, 51). Toimijuuteen kuuluu keskeisesti mahdollisuus ’toimia toisin’ sekä vaikuttaa aktiivisesti niin omaan elämään kuin ympäröiviin olosuhteisiin (Giddens 1984). Toimijuuden yhteys hyvinvointiin on selkeä juuri nuorten omaan elämään vaikuttamisen ja sen hallinnan näkökulmista (Fattore & Mason & Watson 2019, 64).

Toimijuuteen liitetään lähes itsestään selvästi yksilöllisen toimintakyvyn kehittymistä painottava näkökulma. Se korostaa yksilön omaehtoista ja päämäärätietoista liikettä kohti asetettuja päämääriä. (Josselson ym. 2007, 3-4.) Valintojen tekeminen ja laajemmin aikuistumiseen kytkeytyvä vastuun kantaminen omasta elämästä voi muodostua haasteelliseksi haavoittavissa oloissa eläneille nuorille, kuten myös monille jälkihuoltonuorista. Erityisiä haasteita näille nuorille muodostavat sosiaalisen tuen ja verkostojen puute, koulutukselliset vajeet ja työelämäkokemuksen tai -valmiuksien puuttuminen. (Greeson 2013, 40–41.) Mike Steinin (2009, 28) mukaan aikuistumisen polku voi jälkihuollossa asiakkaina olevilla nuorilla pitää sisällään sosiaalista syrjäytymistä muun muassa taloudellisen huono-osaisuuden tai vaikeiden identiteettikysymysten muodossa.

Nuoruudessa, jolloin itsenäisen toimijuuden rakentaminen on merkittävä kehitystehtävä, myös sosiaalisten suhteiden tärkeys korostuu. Derek Layderin (2006, 300) mukaan toimijuuden ydinkysymys liittyy yksilön kykyyn kiinnittyä aidosti ja myös tukeutua toisiin ihmisiin ja säilyttää siitä huolimatta toimijuutensa rajat ja itsenäisyytensä. Tällaisesta suhteista korostavasta näkökulmasta tarkasteltuna ihmistä määrittelee pikemminkin keskinäinen riippuvuus kuin riippumattomuus kanssaihmisistä (Mauthner & Doucet 1998, 125). Toimijuus syntyy muihin linkittymisen ja keskinäisten riippuvuuksien vuorovaikutuksellisissa verkostoissa. Sosiaaliset suhteet ja vuorovaikutuksellisuus ovat toimijuuden

⁶ Kirjoittanut Tarja Juvonen, Helsingin yliopisto.

rakentumisen edellytyksiä. (Paju 2013, 207-209; Jeffery 2011, 95-96; Smart 2011, 17.) Nuorille merkityksellisiä sosiaalisia suhteita ovat Fattoren ja kollegoiden (2016) mukaan suhteet, joissa he ovat voineet tuntea turvallisuutta, toimijuutta ja minäkuvansa myönteiseksi.

Keskeinen näkökulma toimijuuteen on orientoituminen aikaan: menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Aikaorientaatiot itsessään ovat toisiinsa limittyneitä. Tämä tarkoittaa, että toimijoina ihmisillä on kyky ennakoita ja kuvitella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia tai toiminnan mahdollisuuksia. (Emirbayer & Mische 1998.) Menneisyyden nähdään puolestaan ohjaavan nykyisyydessä tapahtuvaa toimintaa. Elina Paju (2013, 211) toteaa, että menneet kokemukset ohjaavat ihmisten elämänsä jättäen heihin erilaisia jälkiä. Jälkihuollon piirissä olevien nuorten kohdalla voisi ajatella, että sijoituksen aikaisen ja jälkihuollon muodostamaan ”toimijuuden kuvioon” osallistumisesta on jäänyt nuoreen jälkinä tuntemus omasta toimijuudesta (mt., 211). Nuoria kohdattaessa onkin tärkeää huomioida myös nämä menneisyyden jäljet, jotka ovat osaltaan muovanneet nuorten toimijuutta. Toimijuuden nykyisyydessä toteutuva orientaatio viittaa valmiuteen vastata käsillä olevien tilanteiden vaatimuksiin sekä tehdä valintoja eri toimintatapojen välillä (Emirbayer ja Mische 1998, 994; Pehkonen & Isopahkala-Bouret 2010, 39).

Jälkihuollossa asiakkaina olevien nuorten osalta voidaan kysyä, millaiset ajalliset orientaatiot ovat heille mahdollisia. Ajan kontrolloiminen on yhteiskunnassamme sekä ajallisten orientaatioiden että ajankäytön näkökulmasta syvään juurtunutta (Hirvonen & Husso 2012, 14). Sosiaalinen vaade hallita omaa ajankäyttöä ja liikkumista aikaorientaatioiden: menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä on selkeästi olemassa. Elämään kuuluu vaihdellen ajanjaksoja, jolloin kiinnitymme voimakkaammin johonkin aikaorientaatioista. (Emirbayer & Mische 1998, 1012; Juvonen 2015, 38.) Erityisesti nuoriin kohdistuu paineita tilanteissa, joissa heidät nähdään ensi sijassa tulevaisuuden aikuisina, ei niinkään täysipainoisesti nykyhetkeä elävinä ja siinä valintoja tekevinä toimijoina. (Fattore & Mason & Watson 2019, 73.) Tämä autonomisen toimijuuden näkökulma on kuitenkin olennainen kohdattaessa nuoria.

5.2 Traumainformoidusta sosiaalityöstä jälkihuollossa

Nuoren täysi-ikäistyminen on jälkihuollon työskentelylle kriittinen kohta. Etenkin jos nuori on ollut sijais-huollossa täysi-ikäistymiseen saakka, muuttuu tilanne nuoren näkökulmasta monella tapaa. Jotta nuori pystyy ottamaan tukea vastaan, on hänen tunnettava luottamusta jälkihuollon työskentelyä kohtaan. Monella nuorella on taustalla traumakokemuksia, jotka vaikuttavat nuoren mahdollisuuteen tuntea luottamusta.

Traumatisoituminen voi olla seurausta yksittäisestä traumakokemuksesta, joka on odottamaton ja äkillinen sietämätön tapahtuma ihmisen elämässä. Kompleksinen traumatisoituminen on seurausta altistumisesta toistuvalla tai pitkään jatkuneella ihmissuhteessa tapahtuneelle traumatisoitumiselle. Traumatisoitumisella kiintymyssuhteessa tarkoitetaan, että toistuvan trauman aiheuttaja on ollut lapsen läheinen, esimerkiksi jompikumpi tai molemmat vanhemmista. Kiintymyssuhde on ollut turvaton ja hoivahenkilön käyttäytyminen arvaamatonta. (Vakautumisopas 2019, 28-31.) Lapsuudessa koetut hoitamattomat kiintymyssuhdevauriot vaikeuttavat myöhemmissä elämänvaiheissa esimerkiksi uusien turvallisten suhteiden luomista, tunteiden ilmaisua ja säätelyä sekä merkitysten luomista ja positiivisten tulevaisuudenennusteiden tekemistä (Ogden 2009: 44-45.)

Lapsuuden kokemusten perusteella ihminen muodostaa käsityksen itsestään, sekä siitä millaisia muut ihmiset ovat ja millainen maailma on. Ne koskevat käsityksiämme esimerkiksi omasta arvosta, itsetunnosta, muiden ihmisten luotettavuudesta ja sitä, millaiset asiat elämässä ovat tärkeitä. Ne vaikuttavat ajatustemme ja tekojemme taustalla, eikä niistä useinkaan ole tietoinen. Jos ihmisellä on paljon lapsuuden aikana muodostuneita kielteisiä käsityksiä itsestä, muista ja maailmasta, nämä kielteiset kognitiot voivat myös ohjata huomaamaan erityisesti kielteisiä asioita itsestä. (esim. Ruismäki ym. 2016, 37).

Trauman vaikutukset tunnistavaa sosiaalityötä kutsutaan *traumainformoiduksi sosiaalityöksi*, jota on määritellyt mm. Jill Levenson (2017). Tiivistetysti Levenson määrittelee traumainformoidun sosiaalityön siten, että sosiaalityöntekijä tuntee traumasyyt ja sen vaikutukset käyttäytymiseen; tunnistetaan mm. asiakkaan kokemien vastoinkäymisten vaikutukset ja ymmärretään, että asiakkaan nykyiset ongelmat voivat olla oireita sellaisesta traumaattisesta tilanteesta, josta asiakas ei ole selvinnyt.

Levensonin mukaan traumainformoitu sosiaalityöntekijä ei kiinnity ensisijaisesti palveluihin, vaan sosiaalityöntekijä pyrkii luomaan turvalliset olosuhteet. Levensonin mukaan traumainformoidun sosiaalityön tunnusmerkkejä ja periaatteita ovat turvallisuus, luottamus, valintojen tekeminen, yhteistyö ja voimaannuttaminen:

1. turvallisuudessa on kyse mm. tapaamisympäristön olosuhteista, selkeistä rajoista sekä työntekijän että asiakkaan turvallisuuteen liittyen ja työntekijän asiakasta kunnioittavasta suhtautumisesta
2. luottamus rakentuu sitä mukaa, kun asiakkaan perustarpeet ja turvallisen asiakkuuden edellytykset on otettu työskentelyssä huomioon
3. valintojen tekemisessä on kyse asiakkaan vahvistamisesta omassa elämässään siten, että hän kykenee sekä kontrolloimaan reaktioitaan palvelujärjestelmään liittyen että ottamaan palveluja ja tukea vastaan. Sosiaalityöntekijä voi tukea asiakasta valintojen tekemisessä ohjaamalla asiakasta omaan tietoon perustuvaan päätöksentekoon. Asiakasta tuetaan omien tavoitteiden määrittelyssä sen sijaan, että ne olisivat sosiaalityöntekijän asettamia ja siten helposti pakottavaksi koettavia.
4. yhteistyössä on kyse siitä, että sosiaalityöntekijän asiantuntemus ja asiakkaan kokemus omasta elämäntilanteesta yhdistyy asiakasta hyödyntäväksi työskentelyksi
5. voimaannuttamisessa on kyse asiakkaan omien selviytymiskokemusten vahvistamisesta ja siten asiakkaan oman toimintakyvyn ja itsetunnon kohentamisesta.

Traumainformoidun sosiaalityön tunnusmerkkejä ja periaatteita voi edelleen palauttaa sosiaalityön muihin lähestymistapoihin kuten *suhdeperusteisuus*, *tiedonmuodostus* ja *merkitys asiakastyössä* sekä *asiakastyön käytännöt*.

Suhdeperusteisuus on nostettu yhdeksi systeemisen lastensuojelun työotteen luovuttamattomaksi periaatteeksi. Sen mukaan lapsen ja perheen läheisverkoston kanssa tehtävä suora ja kohtaava vuorovaikutteinen työ nostetaan tärkeimmäksi tavoitteeksi, jota muu toiminta tukee (mm. Fagerström 2016). Suhdeperusteisen ajattelun mukaan muutos tapahtuu suhteissa.

Asiakastyössä käsiteltävää tietoa voi tarkastella useasta eri näkökulmasta: mistä tiedosta käsin työntekijä lähtee uuden asiakkaan tilanteessa liikkeelle, mitä tietoa sosiaalityöntekijän asiantuntemus tuottaa tilanteeseen ja mistä lähtökohdasta käsin asiakas tuottaa tilanteestaan tietoa. Turvallisuuden ja asiakkaan turvallisen kohtaamisen voi todeta osaltaan tarkoittavan sitä, että asiakkaan kanssa puhutaan avoimesti tiedossa olevista asioista. Jälkihuoltoon liittyen erityisesti erilaiset siirtymätilanteet ovat usein kriittisiä tiedon muodostamisen, siirtymisen ja määrittelyn kannalta. Tiedon muodostaminen yhdessä asiakkaan kanssa voidaan nähdä traumainformoidun sosiaalityön periaatteena luottamusta, turvallisuutta ja esimerkiksi asiakkaan omaa toimijuutta vahvistavana periaatteena.

Traumainformoidun sosiaalityön näkökulmasta asiakkaasta ei kerätä tietoa sosiaalityön käyttöön, vaan tietoa pyritään muodostamaan yhdessä nuoren kanssa siten, että hän tulee tietoisemmaksi omasta taustastaan ja elämäntapahtumistaan. Jälkihuollossa nuorta voidaan tukea arvioimaan omia kokemuksiaan hänen tuottamansa tiedon varassa. Jälkihuollossa ei saisi asettaa liian määrämuotoisia raameja nuoren käyttäytymiselle ja tunneilmaisulle, vaan ennemminkin auttaa nuorta tunnistamaan oma lähtötilanteensa. Tämä tarkoittaa usein ratkaisukeskeisestä lähestymistavasta luopumista ja malttamista, että nuori pääsee mukaan työskentelyyn ja alkaa itse nähdä ratkaisuvaihtoehtoja tilanteessaan.

Jälkihuollossa edellä kuvatut reunaehdot palautuvat kaikki traumainformoidun sosiaalityön tunnusmerkkeihin: turvallisuuteen, luottamukseen sekä asiakkaan mahdollisuuteen tehdä työskentelyä koskevia valintoja ja ottaa tukea vastaan. Asiakkaan oman asiantuntemuksen tunnistaminen ja kokemusten avaaminen yhdessä asiakkaan kanssa antaa perustan asiakastyölle ja vahvistaa asiakkaan omaa toimintakykyä. Erityisesti jälkihuollossa on tärkeä tunnistaa nämä kaikki elementit yksittäisissäkin asiakastyön tilanteissa. Nuorelle jälkihuolto ei välttämättä kuvaudu prosessina tai jatkumona, vaan yksittäisinä tilanteina, jolloin hän tarvitsee apua. Yksittäisistä tilanteista voi kuitenkin muodostua nuorelle turvallisuuden ja luottamuksen tunnetta lisääviä kokemuksia, jotka edelleen tukevat nuoren toimijuutta hänen omassa elämässään.

5.3 Systeeminen, suhdeperustainen työskentely luottamusta rakentavana orientaationa

Nuoret⁷, joilla on taustallaan monin tavoin haastavia elämäntilanteita, hyötyvät luottamuksellisesta työskentelysuhteesta ammattilaiseen ja siitä, että heidän elämässään vaikuttavien ammatillisten toimijoiden yhteistyö muodostaa nuoren lähtökohdista toimivan, saumattoman yhteistyöverkoston, jossa huomioidaan niin perhe ja muut läheiset kuin ammattilaisetkin. Erityisen tärkeää tämä on siirtymävaiheissa, esimerkiksi silloin, kun nuori siirtyy laitoksesta jälkihuoltoon. Hallitusti tapahtuvat siirtymät luovat nuoren elämään turvallisuutta ja vahvistavat tämän kokemusta toimijuudesta. Työntekijän tulisi voida saavuttaa nuoren kanssa luottamukseen perustuva suhde, jonka varassa muutostyöskentelyä tehdään. Systeeminen toimintamalli tukee työntekijää tällaisen suhteen rakentamisessa.

Suomalainen systeeminen toimintamalli on englantilaisesta Reclaiming Social Work -mallista (ns. Hackney'n malli) kehitetty versio, jossa yhdistetään systeemisen perheterapian orientaatioita, menetelmiä ja välineitä lastensuojelun sosiaalityöhön (Aaltio & Isokuorti 2019, 3, Fagerström 2016, 19). Tätä työskentelyorientaatiota voidaan soveltaa myös muissa ympäristöissä. Systeemistä sosiaalityötä ohjaavat kunnioituksen, yhteistoiminnallisuuden ja voimavarakeskeisyyden periaatteet (Fagerström 2016, 20).

Systeemisestä näkökulmasta asioiden ajatellaan vaikuttavan toisiinsa monimutkaisella tavalla. Maailmaa tutkitaan kommunikaatio- ja vuorovaikutussuhteina ja todellisuus nähdään jatkuvasti muuttuvana sekä sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneena. Systeemisessä asiakastyössä työskentely kohdistuu aiempaa korostetummin perhesysteemien sisäisiin ja ulkoisiin suhteisiin. Sosiaalityöntekijä tai muu ammattilainen, joka työskentelee lapsen, nuoren tai perheen kanssa, nähdään osana perheen systeemiä. Syy- ja seuraussuhteiden ajatellaan olevan kehäjäisiä: jokainen tekijä voi vaikuttaa kaikkiin muihin (Aaltio & Isokuorti 2019, 11, 19; Brown 1997).

Eri toimijoiden perustehtävien erilaisuus saattaa tehdä yhteisen, konkreettisen suunnitelman aikaansaamisesta käytännössä vaikeaa. Systeeminen toimintamalli antaa välineitä ammattilaisten yhteistoimintaan asiakasperheen ja toistensa kanssa kahdella tasolla: asiakkaan kanssa tarkastellaan tämän perhesysteemiä ja toiveita yhteiselle työskentelylle perheterapeuttisen orientaation ja menetelmien tuella. Ammattilaisten yhteisesti toteuttamaa suunnitelmaa rakennetaan siten, että kaikkien osallisten, erityisesti asiakkaan osallisuus varmistetaan strukturoidusti etenevässä, kaikkien osallistujien äänet esiin tuovassa systeemisessä tapaamisessa. Työskentelyn keskeisimpänä tavoitteena on tukea asiakkaan toimijuutta siten, että hän itse pystyy määrittelemään työskentelyn tavoitteet.

Myös (lastensuojelu)tiimien viikkokokoukset, joissa käsitellään asiakkaiden asioita, voidaan avata asiakkaille ja yhteistyökumppaneille. Viikkokokouksessa lapsen, nuoren tai aikuisen asioita käsitellään voimavara- ja vahvuuskeskeisesti niin, että vältetään päällekkäistä työtä eri toimijoiden kesken ja edetään yhteisesti sovittujen, konkreettisten askelten kautta. Ennen kaikkea tavoitteena on asiakkaan oman toimijuuden lisääntyminen ja hänelle tärkeisiin asioihin keskittyminen. Luvan kysymistä, asiakkaan tahtiin etenemistä, käytetään tietoisena ja harkittuna työskentelytapana (Agget ym. 2015).

Keskeistä hyvin koordinoitussa systeemisessä verkostotyössä on eri toimijoiden roolien ja vastuiden selkiyttäminen. Systeemisessä verkostotyössä kaikille toimijoille (lapset, nuoret, vanhemmat, yhteistyötahot) kerrotaan työskentelyä ohjaavista periaatteista ja toimintatavoista. On tärkeää, että erityisesti nuori ymmärtää työskentelyn tarkoituksen sekä verkostoon kuuluvien toimijoiden roolit (Civil 2019, 2, 9,11).

Systeemisen toimintamallin ydinajatus on se, että yksilön ilmioireet tai näkyvä toiminta liittyvät monenlaisiin juurisyihin ja ympäristötekijöihin, jotka ammattilaisten on tärkeää huomioida (Kuva 4.). Lapsuuden haitalliset kokemukset, kuten kaltoinkohtelu ja väkivalta, voivat näyttäytyä esimerkiksi riippuvuuksina, mielenterveyden ongelmina tai päihteiden käyttämisinä. Systeemisessä toimintamallissa ajatellaan, että yksilö tulee nähdä osana systeemiä, joka muodostuu hänen elämänhistoriastaan, nykyisistä ja aiemmista ihmissuhteista, ympäristön ja yhteiskunnan olosuhteista ja asiakkaan tukena toimivista ammattilaisista. Muutos yhdessä osassa systeemiä vaikuttaa kaikkiin

⁷ Kirjoittanut Anne Kantoluoto, Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus

muihin. Asiakkaan kanssa tutkitaan, mistä hän toivoo lähdettävän liikkeelle. Yhden systeemin osan muutos panee liikkeelle muutoksen myös muissa.

Systeeminen, traumainformoitu työskentelytapa perustuu turvallisen, asiakasta kunnioittavan työskentelysuhteen luomiseen. Nuoren epätarkoituksenmukaisen toiminnan ymmärretään monesti kumpuavan traumaista, joista asiakas ei ole selvinnyt. Mielenterveyden ammattilaiset vastaavat traumojen ja mielenterveyden häiriöiden hoidosta. Muut ammattilaiset tukevat tätä työskentelyä keskittymällä työskentelytapaan, joka huomioi nämä tunnehaavat yksilön mielessä. Traumainformoitu työskentely painottaa luottamuksellisen asiakassuhteen luomista, asiakkaan vahvuuksien huomioimista ja asiakkaan tukemista itsenäisten päätösten tekemiseen.

Kun palvelut integroidaan systeemisesti nuoren tarpeita vastaavaksi kokonaisuudeksi ja kohtaamisiksi, hän saa tukea arjessa ja työntekijä suhtautuu tukien, realistisesti ja toiveikkaasti nuoren itsenäistymiseen, nuoren toimijuus voi lisääntyä. Ymmärrys oman elämänhistorian vaikutuksesta nykyisiin vastoinkäymiin tukee parhaimmillaan myönteisemmän minäkuvan syntymistä.

Kuva 2. Juuri- ja ilmisyyt VIP-nuoren elämässä ja systeeminen työote palveluiden orientaationa.

5.4 Ryhmätoiminta ja yhteistutkijuus aikuistumisen tukena

Jälkihuollon asiakkaana oleville nuorille on tarjolla vaihtelevasti ryhmätoimintaa. On toimintaa, joka on suunnattu pelkästään jälkihuollon asiakkaana oleville ja tietenkin jälkihuollon asiakkaana olevat nuoret voivat osallistua kaikille nuorille tarjolla olevaan ryhmätoimintaan. Erityisesti jälkihuollon asiakkaana oleville nuorille on tarjolla kunnan tai järjestön mahdollistamia vertaisryhmiä, jotka perustuvat joko valmentavaan otteeseen tai kokemusasiantuntijapohjaiseen yhteistutkimiseen tai -kehittämiseen.

Ryhmätoiminnan kautta myös yksittäisten ihmisten kokemukset pääsevät paremmin kuuluviin ja ryhmän tuki voi auttaa nuorta monin eri tavoin eteenpäin. Pesäpuu ry:n Selviytyjät ja Osallisuuden aika ry ovat merkittävästi edistäneet jälkihuollon palveluita saavien nuorten ryhmämuotoisen toiminnan näkyvyyttä ja korostaneet sen merkitystä nuorille. (mm. Hipp & Pukkio 2016, 110-111)

Yhteistutkimisessa voidaan nähdä olevan mitä suurimmassa määrin kysymys yhteistoiminnallisesta oppimisprosessista. Ei riitä, että tarjotaan asiakkaille mahdollisuus tulla kuulluksi, vaan heillä on myös mahdollisuus päästä kehittämään ja vaikuttamaan omilla kokemuksillaan. Tähän mennessä kertyneiden kokemusten valossa näyttää siltä, että kehittämistyöhön ja vaikuttamiseen osallistuminen on myös voimauttavampaa asiakkaille kuin pelkkä kuulluksi tuleminen (Palsanen 2013, Palsanen & Kääriäinen 2015).

Covid-19-pandemia on tarkoittanut sitä, että myös vertaisryhmissä on haettu keinoja uudentyyppisiin toimintatapoihin. Erilaiset digitaalisten toimintamuodot hyödyntävät moninaisia virtuaalisia alustoja, kuten Discordia tai ryhmämuotoista chatia.

Tutkimusten mukaan **luonnossa oleskelu** voi vähentää sairastavuutta ja lisätä onnellisuutta (esim. Townsend ym. 2010). Ryhmätoiminta luonnossa on erinomainen tapa tukea nuoren hyvinvointia ja toimijuutta. Monet järjestöt ja säätiöt järjestävät tällaista toimintaa.⁸

5.4.1 Ryhmätoiminta aikuistumisen tukena

”Kun mä aloitin tuossa toisessa ryhmässä, niin mä olin ollut puol vuotta vaan kotona. Kun mä tulin tänne, mut otettiin tosi hyvin vastaan ja kerrottiin, että mikä tän tarkoitus on. Mun mielestä se on tosi hyvä, että täällä on just tommoinen kaks eri ryhmää, että eka ryhmä on just se, että arki pyörii. Ja semmoinen, että mä sain sisältää enemmän, mä sain uusia ystäviä.” – Jonna

”Mä tällä hetkellä tykkään, että mä oon nuori aikuinen ja sitten nää muut aikuiset puhuu mulle rauhoittavia. Sitten mä oikeesti rauhotun, kun ne mun ajatukset on muuten niin kaoottisia, että pitäis tehdä näin ja näin. Tämä tukee mua tosi paljon, kun mä oon tämmösessä paikassa ja voin kuunnella muita. Oon vaan tässä ja elän tätä hetkeä.” – Martta

Edellä olevat otteet kuvaavat nuoren näkökulmasta Diakonissalaitoksen Vamoksen tavoitteellista ryhmätoimintaa. Sarianna Loukas (2019) keräsi aineiston sosiaalityön maisteritutkielmaansa haastattelemalla Vamoksen nuoria ja otteet ovat osa tätä aineistoa.

Vamoksen toimintamallin vaikuttavuus saavutetaan yhdistämällä intensiivinen ryhmä- ja yksilövalmennus sekä palveluintegraatio. Vamos tavoittaa vuosittain noin 2000 työn ja koulutuksen ulkopuolella olevaa nuorta, joista puolet siirtyy työ- ja koulutuspoluille. Osa Vamoksen nuorista on oikeutettuja jälkihuoltoon. Vamoksen ryhmätoiminta on aina valmentajien, usein työparin, ohjaamaa. Vamoksen yksilö- ja ryhmävalmennus vahvistavat yhdessä kunkin nuoren henkilökohtaisia tavoitteita. Nuori voi halutessaan jatkaa ryhmäkeskustelussa nousseita asioita yksilövalmennuksessa oman valmentajan kanssa.

Ryhmässä olevilla nuorilla on usein sosiaalisia pelkoja, jolloin on tärkeää, että nuori voi tulla ryhmään omana itsenään, eikä häntä heti vaadita osallistumaan. Jonkin ajan kuluttua nuoren uskallus kasvaa ja voi olla, että aluksi puhumattomana ollut nuori ilmoittaa, että haluaa aloittaa kuulumiskierroksen. Loukas (2019) kirjoittaa: ”Ryhmätoiminta tarjoaa uudenlaisen yhteyden toisiin nuoriin ja tukeviin aikuisiin. Nuoret painottavat turvallisuuden tunnetta ja luottamuksellista ilmapiiriä.” Ryhmätoiminnan vaikutus perustuu usein toisilta nuorilta saatuaan positiiviseen palautteeseen, joka vahvistaa nuoren itseluottamusta ja identiteetin rakentamista. Ryhmän ohjaajien tehtävänä on luoda sellainen emotionaalinen ja sosiaalinen tila, joka vahvistaa luottamusta ja lisää nuorten uskallusta käsitellä tunteita.

Vamoksessa ryhmät voivat olla suljettuja, jolloin esimerkiksi kuuden viikon aikana ryhmään ei oteta uusia jäseniä, tai avoimia, jolloin ryhmän jäsenet voivat vaihtua ja niissä voi painottua nuorten toiveista rakentuva toiminta. Koulutukseen ja työelämään siirtyminen on aina - vaikka vain ohuesti - osa ryhmätoiminnan tavoitteita. Uravalmennukseen keskittyvissä ryhmissä siirtymä koulutukseen ja työhön on toiminnan keskiössä.

⁸ Esim. Suomen Nuorisopurjehtijat ry järjestää purjehdustoimintaa kaikille nuorille (14–29-vuotiaille) varallisuudesta riippumatta (snupu.fi), ja Y-Säätiön Meriheimo-hanke tarjoaa sosiaalista osallisuuden tukevan yhteisön, jossa myös luontosuhde syntyy purjehduksen kautta. (ysaatio.fi).

Ryhmät kokoontuvat säännöllisesti jopa neljä kertaa viikossa useamman tunnin ajan. Näin ne luovat rytmiä nuoren arkeen. Ryhmämuotoisella valmennuksella on selkeä struktuuri, mikä pitää sisällään välipalat, tauot ja kuulemiskierrokset. Nuoren on turvallista tulla ryhmään, jonka raamitus pysyy melko muuttumattomana ja jonka rakenne tulee nopeasti tutuksi. Ryhmällä on yhteiset säännöt, mikä tarkoittaa esimerkiksi lupaa keskeyttää itselle epämukavaa oloa aiheuttava keskustelu tai lupaa liikkua tarpeen mukaan työskentelyn aikana.

5.4.2 Vanhemmuuden tukeminen jälkihuollossa ryhmämuotoisesti

Muilta vanhemmilta saatu vertaistuki on tuoreille äideille ja isille erityisen tärkeää. Se auttaa jaksamaan ja antaa mahdollisuuden jakaa yhteisiä kokemuksia ja tuottaa yhteenkuuluvuuden tunteita. Vanhemmaksi tulo on jokaisen ihmisen elämässä mullistus, ja usein siinä vaiheessa turvaudutaan läheisten apuun ja tukeen. Myös vanhemmaksi tulevaa nuorta täytyy hoivata ja auttaa häntä huolehtimaan omista tarpeistaan, jotta hän jaksaa toimia vanhempana omalle lapselleen ja tarvittaessa muuttaa toimintatapoja ja uskomuksia, joita hän itse on kokenut ja muodostanut lapsena. Ryhmämuotoiset interventiot vähentävät vanhemman kokemaa stressiä vähentämällä omiin kokemuksiin liittyvää häpeää, lisäämällä ymmärrystä siitä että myös muilla on samankaltaisia kokemuksia ja tarjoamalla yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Ruismäki ym. 2016, 14-15.)

Jälkihuollon palveluissa on paljon nuoria, joilla omat positiivisesti tukevat ja kannattelevat verkostot ovat pienet, heikot tai niitä ei ole ollenkaan. Voi olla myös niin, että läheisimmät ihmissuhteet tuottavat enemmän negatiivista – huolta, surua, pelkoa – elämään kuin positiivista, jolloin nuorella menee energiaa myös siihen, että hän rajaa näitä negatiivista painolastia elämään tuovia verkostoja pois oman syntyvän lapsensa elämästä. Erityisesti tällöin kannattelevan vertaistuen merkitys voi olla erityisen suuri. Alla kolme erilaista ryhmämallia, jotka voisivat toimia jälkihuollossa hyvin:

Perhekahvila – Ryhmän tarkoituksena on tarjota vertaistukea, madaltaa avunpyytämisen kynnystä esimerkiksi ammatillaisvierailujen ja yhteisen toiminnan kautta sekä järjestää seuraa sekä vanhemmille että vauvoille.

Vakauttamisryhmä – Traumaterapiakeskuksen kehittämä vertaistukiryhmämallissa opitaan tunnistamaan omia lapsuuden kaltoinkohtelusta aiheutuneita vaikeuksia ja etsitään itselle sopivia vakautumiskeinoja vaikeuksien kanssa selviytymiseen. Vanhempi voi niiden avulla oppia paremmin hallitsemaan oireitaan ja siten vähentää mm. kaltoinkohtelun vaikutusta seuraavaan sukupolveen. Vakauttamisen elementtejä ovat tiedon saaminen ja turvallisuuden tunteen kehittäminen. Tavoitteena on lisätä vanhemman tunnetta siitä, että omaan oloon ja tunteiden vaihteluihin on mahdollista vaikuttaa. Ryhmä on eri-ikäisten lasten vanhemmille soveltuva ensitietoryhmä. Vanhempien kokemat pulmat vaihtelevat lapsen iästä riippuen. (Ruismäki, Friberg, ym 2016; Vakautumisopas 2019, Traumaterapiakeskus.)

Hoidollinen vanhemmuusryhmä – Hoivattavaa vanhemmuutta hoidollinen ryhmä on Traumaterapiakeskuksen kehittämä ryhmämuotoinen hoitomalli kiintymyssuhteessa traumatisoituneelle vanhemmaksi tulleelle, joka voisi toimia jälkihuollon kontekstissa hyvin. (Ruismäki, Friberg, ym 2016)

5.4.3 Yhteistutkijuuden hedelmiä – pelillisyyttä ja leikillisyyttä jälkihuollossa

Erilaisissa yhteistutkijuuden prosesseissa on kehitetty ammattilaisten ja nuorten kanssa yhteistyössä työmenetelmiä, joilla voidaan tukea nuoren toimijuutta, turvallisuutta ja myönteistä minäkuvaa. Tällaisia ovat monenlaiset pelit ja työkalut, joita kehittävät muun muassa järjestöt ja sosiaalialan osaamiskeskukset. Leikillisyyttä ja pelillisyyttä ovat keinoja, joilla voi siirtyä ongelmakeskeisestä ajattelusta voimavarakeskeiseen ajatteluun. Pelillisyyttä auttaa näkemään omia vahvuuksia ja kiinnostuksen kohteita. Niissä hyödynnetään tarinallisuutta suhdeperusteisen työn vahvistamiseksi (esim. Pelitarina⁹ videopelejä pelaavien kanssa työskentelyyn) tai pelilautaa lastensuojelun laitoksen ja henkilökunnan suhteen vahvistamiseen ja kehittämiseen.

⁹ http://www.socca.fi/kehittaminen/lapsen_paras_-_yhdessä_enemmän_-hanke/erityis- ja_vaativimman_tason_palvelujen_uudistaminen/yhteison_kokemuspelejä

työhän. Tästä esimerkkinä on tämän mallinnuksen viitekehyksen perusteella kehitetty Yhteisön kokemuspeli¹⁰. Ajatuksena on, että tämän mallinnustyön kokoava kuvio (sivu 64) voidaan myös pelillistää työkaluksi esim. jälkihuollon sosiaalityöhön.

5.5 Kokemusasiantuntijoiden näkökulmia

5.5.1 Tulevaisuus

”Mun äiti kuoli 5-vuotissynttäripäivänä. Siitä lähtien mun elämässä on ollu kaikkea paskaa toisensa perään. Oon ollu laitoksessa, kriisiperheessä ja sijaisperheessä. Ja ai niin, siinä välissä biologisessa perheessä, koska ongelmia ei huomattu ajoissa. Tässäkin tilanteessa aikainen puuttuminen olisi pelastanut tilanteen, eikä ongelmien olisi tarvinnut mennä niin pitkälle. Muutos olisi voinut tapahtua, mutta ei tapahtunut, koska tilanteen vakavuutta ei huomattu. Kyseiseen toimintaan olen yhä pettynyt, sillä se vaikuttaa yhä mun elämään joka päivä, joka hetki.

Paska historia ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin paska tulevaisuus. Lastensuojelun piiriin pääseminen muutti mun elämän täysin, ilman sitä en olisi välttämättä tässä, vaikuttamassa, muuttamassa lastensuojelua, kertomassa että jonkin on muututtava. Kertomassa sitä teille, päättäjille. Teille keillä on mahdollisuus saada oikea muutos aikaan. Ilman teitä muutos ei voi tapahtua, te olette se viimeinen este lainsäädännön muuttamiseksi parempaan suuntaan. Siksi teillä on oikeus kuulla meitä, lapsia ja nuoria. Kuulla, mitkä asiat toimivat ja mitkä eivät ja saada muutoksia aikaan. Se on teidän velvollisuus.” (Kaijanen ym. 2020, 115)

5.5.2 Siivet kantaa

”Lapsille ja nuorille palvelut merkitsevät ihmisiä. Heille ei ole olemassa vain instituutioita, kuten yhteiskunta tai lastensuojelu, jotka tarjoavat palveluita ja pitävät heistä huolen, vaan kyse on ihmisistä: sosiaalityöntekijästä, ohjaajista, sijaisvanhemmista, terapeuteista, opettajista... Koska palvelut ovat lapsille ja nuorille ennen kaikkea ihmisiä, työntekijävaihdokset lastensuojelussa ovat riskialttiita. Jokainen vaihtunut työntekijä – jos vaihdosta ei ole valmisteltu lapsen kanssa – syö lapsen luottamusta järjestelmään. Miksi näin? Koska palvelut ovat lapsille ihmisiä ja he ovat elämänsä aikana joutuneet jo kokemaan kohtuuttoman määrän katkenneita ihmissuhteita. Mikäli myös lapsen sijaishuoltopaikka on vaihtunut yhteen tai useampaan kertaan, kuka on se pysyvä, turvallinen aikuinen lapsen elämässä näiden mullistusten keskellä? Itse asuin sijaisperheessä 11-vuotiaasta aina siihen asti, kun kirjoitin ylioppilaaksi ja lähdin opiskelemaan toiselle paikkakunnalle. Minun tarinani on onnellinen, sillä sain asua koko tuon ajan yhdessä ja samassa perheessä ja vuosien mittaan myös suhteeni biologisiin vanhempiini on palautunut hyväksi. Yhtä asiaa olen kuitenkin harmitellut: sitä, että sosiaalityöntekijäni vaihtui sijoitukseni alkuvaiheessa monta kertaa ja ettei heillä ollut aikaa kohdata minua ja tutustua minuun.

En muista enää, kuinka monta sosiaalityöntekijää minulla oli, mutta sen muistan, kuinka raskasta oli aina uuden työntekijän kanssa aloittaa alusta; lähteä rakentamaan suhdetta ja luottamusta nollasta, kertoa oma elämäntarina uudelleen ja uudelleen. Liian monta kertaa asiakassuunnitelmanevotteluissa ajattelin, että miksi aina katsotaan elämäni taakse päin, kun eikö suunnan pitäisi olla eteenpäin? Eikö pitäisi keskittyä siihen, mitä minusta voi tulla sen sijaan, että perataan mennyttä? Tämän kokemuksen jakaa liian moni lapsia ja nuori.

¹⁰ http://www.socca.fi/kehittaminen/lapsen_paras_-_yhdessä_enemmän_hanke/erityis- ja_vaativimman_tason_palvelujen_uudistaminen/yhteisön_kokemuspeli

Toistuvasti olen kuullut my s kysymyksen: ”Kuinka ihmisellä, joka ei minua lainkaan tunne, on niin suuri valta päättää elämäni asioista?” Tätä minäkin edelleen kysyn ja palaan jälleen siihen, että lapsille palvelut ovat ihmisiä. Koska kyse on ihmisistä, kyse on samalla suhteista. Lapset kaipaavat suhteen ihmisiin, joilla on valtaa heidän elämäänsä – aivan kuten jokainen meistä kaipaa. Vai miltä sinusta tuntuisi, jos joku täysin vieras ihminen tulisi eräänä aamuna kotiovellesi kertomaan sinulle, että tänään muu-ten muutat uuteen kotiin uusien ihmisten luo? Olen saanut työskennellä jo vuosien ajan lastensuojelun asiakkaina olevien ja olleiden lasten ja nuorten kanssa. Vuodesta toiseen yksi toive on pysynyt samana: Kunpa en olisi vain nimi tietokannassa, vaan työntekijälläni olisi minulle aikaa ja tahtoa tutustua minuun aidosti. Tah-toa varmasti monella sosiaalityöntekijällä on, mutta ei aikaa. Tämä on sietämätön tilanne! Lii-an monta vuotta me nykyiset ja entiset lastensuojelun asiakkaat olemme saaneet kuulla puhet-ta siitä, ettei rahaa ja muita resursseja ole, emmekä enää hyväksi tätä perustelua, vaan vaa-dimme muutosta. Kyse on tuhansista lapsista ja nuorista, joilla on oikeus tuntea henkilöt, joi-den käsissä heidän elämänsä on.

Tämän vuoksi sosiaalityöntekijöille tulee taata työrauha ja mahdollisuus kohdata jokaista asiakastalasta riittävän usein. Se on sekä työntekijän hyvinvoinnin ja jaksamisen edellytys, mutta ennen kaikkea jokaisen lapsen ja nuoren oikeus.” (Kaijanen ym. 2020, 57)

6 Superhetket nuoren itsenäistymisen polulla

Jälkihuollossa asioivan, aikuistuvan nuoren elämässä on nivelvaihteita, jotka vaikuttavat voimakkaasti nuoren elämän suuntaan ja joko vahvistavat tai heikentävät nuoren toimijuutta. Ammattilaisten toiminnalla voi olla merkittävä vaikutus siihen, miten superhetkissä onnistutaan. Luvussa kuvataan nuoren elämässä merkittävien superhetkien aikana huomioitavia asioita ja sitä, millaisin tavoin voidaan tukea niitä nuoria, joilla on muita enemmän tarpeita ammattilaisten tuelle.

Täysi-ikäisyys on monen nuoren kohdalla suuri käännekohta ja muutos. Yleensä samaan ajankohtaan osuu muutto omaan asuntoon ja rahojen siirtyminen omaan käyttöön. Tämän superhetken onnistumiseksi nuoren on tärkeää saada tarvittaessa tukea siihen, että hän osaa hakea tarvittavat tuet ja hahmottaa, mihin mikäkin tuki on tarkoitettu. Myös muutossa ja siihen liittyvissä hankinnoissa ammattilaisten tai muiden aikuisten tulisi ajoissa tarjota tukeaan.

6.1 Taloudellinen pärjääminen

”Kun hänen tuli aika lähteä, hänelle annettiin rahaa koulutarvikkeisiin. Hän tajusi, että hänestä oltiin jollain epämääräisellä tavalla ylpeitä, sillä vaikka hän oli ollut järjestelmässä vain lyhyen aikaa, hän oli menossa collegeen ja vieläpä huippucollegeen – ja he laskisivat hänet yhdeksi onnistumisistaan hamaan ikuisuuteen asti.” (Pieni Elämä)

Talouden hallinta on joskus nuorelle haastavaa¹¹. On tilanteita, joissa jo rahan riittäminen koko kuukaudelle voi olla vaikeata. Nuori voi lisäksi kaivata tukea opintosuunnittelussa tai opintojen aikana voidakseen työllistyä tutkinnon suorittamisen jälkeen. Aikuistuuessaan hänellä on hyvät mahdollisuudet kouluttautumiseen, työelämään kiinnittymiseen ja taloudelliseen pärjäämiseen, kun hän saa tarvittaessa tietoa ja tukea.

Suurin osa nuorista on elämäntilanteensa perustella oikeutettu Kelan etuuksiin, jotka voivat olla vaikeasti hahmotettavissa. Lähes kaikki nuoret tarvitsevat alussa käytännön apua etuuksien hakemisessa ja kuukausibudjetin tekemisessä. Nuoren olisi hyvä saada tietoa niistä hyvissä ajoissa ennen täysi-ikäisyyttä, jotta hän saa rauhassa ”sulatella” työkij den kertomaa informaatiota. Sijoituksen aikana nuorella ei välttämättä ole ollut mahdollisuutta harjoitella rahan käyttöä tai laskujen maksamista. Hän voi hyötyä paljon siitä, että hän pystyy sijaishuollon asumisharjoittelussa saamaan tietyn summan rahaa, jolla saa ostaa esimerkiksi viikon ruokaostokset. Tukena viikkobudjetin ja ostosten suunnittelussa voi tällöin olla sijaishuollon työntekijä, jolle nuori toimittaa jälkikäteen kuitit ostoksista.

Omaan kotiin muuttaminen tuo uusia vastuita. Se, mitä ja miten nuoren kuuluu itse maksaa, ei ole kaikille nuorille selvää, jos asiasta ei ole tarjottu tietoa ennen muuttoa. Joskus nuoret saavat asiaan perehtymättömiltä tietoa, joka ei pidä paikkaansa. Nuori on voinut esimerkiksi kuulla, että jälkihuolto maksaisi nuoren vuokran koko jälkihuollon ajan. Tämän vuoksi nuoren on tärkeää saada tietoa siitä, että vastuu vuokran maksamisesta on aina hänellä itsellään. Käytännössä haasteita voi aiheuttaa esimerkiksi tilanne, jossa nuori saa asumistukea, joka menee suoraan vuokranantajalle. Lisäksi vuokraan myönnetään toimeentulotukea, joka maksetaan nuoren omalle tilille. Tällöin nuoren pitää itse maksaa vuokrasta asumistuen ja koko vuokran erotus. Näissä tilanteissa on voinut käydä niin, että nuori on käyttänyt kaikki omalle tilille tulleet rahat muihin menoihin, jolloin vuokravelkaa on syntynyt. Vastaavasti myös asumistuki on voitu maksaa nuoren tilille, vaikka nuori on pyytänyt sen maksettavaksi vuokranantajalle. Nuori ei tämän takia ole hahmottanut, että kyseessä on asumistuki ja käyttänyt sen omiin menoihin vuokran sijasta.

¹¹ Kirjoittanut Riitta Mansner, Espoo

Haasteita tuo myös se, ettei etuusjärjestelmä kannusta nuorta tekemään esim. kesätöitä. Pienipalkkaisia töitä tekemällä ei välttämättä jää taloudellisesti kovinkaan paljon plussalle verrattuna ensi- ja viimesijaisiin etuuksiin. Nuorta voi motivoida tieto siitä, että kesätöiden tekemisellä hän voi edetä paremmin palkattuihin töihin myöhemmin. Kesätyön tekeminen voi myös vahvistaa itsetuntoa, ylläpitää päivärytmiä ja siitä saa ansioluetteloon maininnan. Nuoren ansioluetteloon kertyy kesätyöstä listaa työpaikoista, mikä edistää työllistymistä jatkossa.

Itsenäistymisvarojen maksamisesta nuorelle vastaa lastensuojelulain mukaan sosiaalityöntekijä. Varat on tarkoitettu käytettäväksi nuoren asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyviin menoihin. Nuoren tulisi saada selkeä käsitys itsenäistymisvarojen määrästä sekä siitä, mihin menoihin niitä voidaan käyttää. Suunnittelussa on hyvä ottaa huomioon, että nuorelle voi tulla myöhemmin jälkihuollon aikana yllättäviä menoja, minkä takia varoja on hyvä käyttää säästeliäästi alussa. Ongelmalliseksi tilanne muuttuu, jos nuori irtisanoutuu jälkihuollosta ja haluaa itsenäistymisvarat itselleen. Näissä tilanteissa nuoren on tärkeää saada tietoa siitä, mihin kaikkien itsenäistymisvarojen maksaminen vaikuttaa. Kela huomioi esimerkiksi näissä tilanteissa itsenäistymisvarat tulona toimeentulotukea määriteltäessä ja kertaluontoisen maksun vaikutus voi kestää pitkäänkin.

Kunnissa myönnetään jälkihuollon perusteella yleisesti tukea seuraaviin menoihin joko kunnan varoista tai itsenäistymisvaroista:

- ensiasunnon kalustaminen
- opiskelumatkat, opiskelutarvikkeet
- harrastus
- matkat nuorelle tärkeiden ihmisten tapaamiseen
- taloudellinen tuki armeijan lomapäiville

Tukien määrät vaihtelevat kunnissa ja näin ollen nuoret ovat eriarvoisessa asemassa asuinkunnasta riippuen. **Tästä syystä olisi tarpeen luoda yhtenäiset käytännöt valtakunnallisesti.** Jälkihuollossa olevalta nuorelta ei vaadita opintolainan nostamista saadakseen perustoimeentulotukea. Nuoren on toimitettava Kelaan päätös jälkihuollosta, jolloin opintolainan nostoa ei edellytetä. Nuorella on kuitenkin edelleen oikeus nostaa opintolainaa, jolloin se huomioidaan tulona perustoimeentulotuen määrää vastaavasti. Tämän vuoksi onkin tärkeää saada tietoa opintolainan vaikutuksesta toimeentulotukeen.

Nuoren kanssa tulisi käyttää aikaa taloudellisten asioiden läpi käymiseen jälkihuollon alkuvaiheessa, koska sillä voidaan ennaltaehkäistä myöhempää velkaantumista. Jos luotettavaa tietoa ei ole, kuka tahansa yllättäviä tilanteita kohtaava voi ajautua velkakierteeseen esim. pikavippien, osamaksujen ja nettiostamisen myötä. Maksamattomat pikavipit aiheuttavat usein luottotietojen menettämisen. Tämä voi joskus olla hyvinkin asia, jos se estää lisävelkaantumisen. Velkakierteeseen ajautunut nuori voi tarvita tukea velkatilanteen selvittämiseen esimerkiksi yhteistyössä talous- ja velkaneuvonnan kanssa, vaikka velkoja ei voisikaan juuri siinä elämäntilanteessa lyhentää. Yleensä jo kokonaistilanteen hahmottaminen rauhoittaa.

Nuorta voi tukea se, että hänen kanssaan mietitään jo etukäteen erilaisia rahankäytön hallinnan keinoja. Nuori voi esimerkiksi hankkia itselleen omaehtoisen luottokiellon. Jos nuorella on suuria vaikeuksia raha-asioiden hoitamisessa ja yleiset perusteet edunvalvonnalle on olemassa, edunvalvojaa voidaan hakea jo ennen kuin nuori täyttää 18 vuotta. Edunvalvontaa voidaan myös hakea niissä tilanteissa, jossa nuorella on omaisuutta ja vaarana on se, että nuori ei vielä hahmota talouden hoitamista tai on altis taloudelliselle hyväksikäytölle.

6.2 Kohti omaa kotia

”Douglasit olivat hänestä mukavia, mutta kun he pyysivät häntä pitämään yhteyttä, hän tiesi, ettei pitäisi – hän halusi niin epätoivoisesti siirtyä pois tästä elämästä, entisestä tään.” (Pieni Elämä)

Oma koti¹² on tärkeä itsenäistyvälle nuorelle. Sieltä käsin hän kykenee hoitamaan tärkeitä asioita, kuten koulussa tai töissä käymistä ja harrastuksia. Jälkihuollon työskentely sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren kanssa on hyvä aloittaa ajoissa, mielellään jo vajaa vuosi ennen täysi-ikäisyyttä. Asumisvaihtoehtojen pitäisi olla joustavia ja räätälöitävissä nuoren tarpeiden mukaan. **Se, etteivät kunnat ole pystyneet osoittamaan tarpeeksi asuntoja nuorille, on merkittävä rakenteellinen ongelma.** Myös tuettuun asumiseen tarkoitettuja asuntoja on riittämättömästi. Asuntotilanne on haastava monessa suuremmassa kunnassa, jossa kohtuuhintaisia asuntoja on rajoitetusti saatavilla.

Nuorelle, joka on asunut pitkään sijaishuoltopaikassa ja kokee sen kodiksi, voi olla vaikeaa muuttaa pois sijaishuoltopaikasta heti täytettyään 18 vuotta. Yleensä nuorella on tässä vaiheessa vielä ammattikoulu- tai lukio-opinnot kesken. **Kunnissa on eri käytäntöjä sille, voiko nuori jatkaa asumista sijaishuoltopaikassa täyttäessään 18 vuotta.** Sijoitetuilla nuorilla pitäisi olla kunnasta riippumatta samat oikeudet jatkaa sijoituspaikassa täytettyään 18 vuotta, mikäli se on nuoren edun mukaista. Sijaishuoltopaikoissa olisi myös hyvä työskennellä aktiivisesti sijoituksen viimeisen vuoden aikana itsenäistymiseen liittyvissä asioissa, jotta nuori saa tarvitsemiaan valmiuksia itsenäiseen elämiseen. Sijaishuoltopaikkojen asumisharjoittelusta voi olla hyvä ensimmäinen askel omaan asuntoon siirtymisessä. Tällöin nuori asuu jaksoittain sijaishuoltopaikan itsenäistymisasunnossa ja harjoittelee kaikkia itsenäistymiseen vaadittavia taitoja, kuten ruoanlaittoa, siivousta, pyykin pesemistä, kaupassa käyntiä ja rahan riittämistä.

Sijaishuoltopaikan lähellä olisi hyvä olla itsenäistyvälle nuorille myös tukiasuntoja, joihin nuori voisi tehdä oman vuokrasopimuksen ja asua siellä jonkin aikaa sijoituksen loppumisen jälkeen. Tällöin siirtyminen itsenäisempään asumiseen olisi joustavampaa ja turvallisempaa.

Erilaisia asumisen vaihtoehtoja on monenlaisia. Niitä on kuitenkin kirjavasti tarjolla eri kunnissa. Kun nuori täyttää 18 vuotta ja asumiskuviota pohditaan, erilaisia tarpeita vastaavia asumismuotoja olisi hyvä olla käytettävissä. Näitä voivat olla:

- Sijoituksen jatkaminen jälkihuollon sijoituksena, jos nuori hyötyy edelleen sijoituksesta.
- Kotiin vanhempien luokse muuttaminen, jos kodin olosuhteet ovat vakaat.
- Tuettu asuminen omassa asunnossa, johon on sidottu sosiaaliohjaajan tapaamiset ja kotikäynnit muutaman kerran kuussa.
- Tuettu asuminen omassa asunnossa, jossa sosiaaliohjaajan tapaamiset tarvittaessa lähes päivittäin.
- Tuettu asuminen omassa asunnossa, jossa on asumisyhteisön vertaistuki sekä ohjausta saatavilla ainakin arkipäivisin.
- Palvelumuotoinen asuminen, jossa nuorella on oma huone ja henkilökunta paikalla ympärivuorokautisesti.
- Asuntolamuotoinen asuminen.
- Omassa asunnossa asumisen siten, että nuori saa tarvittaessa sosiaalialan ammattilaisen tukea.
- Muu monimuotoinen asuminen, esimerkiksi kommuuni tai useamman nuoren yhteisasuminen.

Nuoren on hyvä saada useampaankin kertaan tietoa asumiseen liittyvistä säännöistä ja haasteita, jotta hän tietää, miten voi ennaltaehkäistä mahdollisia asumiseen liittyviä ongelmia. Kunnissa on käytössä erilaisia asumisoppaita, joita voidaan hyödyntää. Joissakin kunnissa on myös asumisneuvoja, jotka voivat tulla nuoren luokse kotikäynneille työntekijän kanssa. Jos kunnassa on jokin suurempi vuokranantaja, voi yhteistyötä tehdä etenkin asumishäiriöiden ja asunnottomuuden ennaltaehkäisyssä. Jos nuori asuu ensin tuetusti, tavoitteena on aina se, että tukea voidaan asteittain vähentää, kun nuoren omat kyvyt kasvavat. Ei tule kuitenkaan tehdä liian matalalla kynnyksellä johtopäätöstä hyvästä toimintakyvystä, kun on kyseessä lastensuojelun VIP-nuori. Toimintakyvyn arvioinnin tukena voidaan käyttää tähän tarkoitukseen kehitettyjä mittareita.

Joskus nuoren on laitossijoituksen jälkeen vaikea ottaa vastaan tukea ja he voivat kokea ”vapauden ilman velvollisuuksia” täyttäessään 18 vuotta. Näissä tilanteissa nuorella ja sosiaalityöntekijällä voi olla

¹² Kirjoittanut Riitta Mansner, Espoo.

hyvin eriävät näkemykset tuen tarpeesta. Näissä tilanteissa on hyvä muistaa, että nuorella on viime kädessä itsemääräämisoikeus omista asioistaan.

Jos nuorella on haasteita useammalla eri osa-alueella itsenäistymisen jälkeen, hän voi ilman tukea menettää asuntona. Asunnon menettämiseen liittyy usein häiritsevää elämää asunnossa ja sen ympäristössä, päihteiden käyttöä ja vakavia mielenterveyden ongelmia. Vaikeasti asutettavien nuorten kohdalla on tärkeää löytää uusia vaihtoehtoja, jotta myös heidän asumisensa voitaisiin turvata.

Jos asunnottomuuteen liittyy päihteiden käyttöä, nuorelle on tärkeää kertoa päihdekuntoutusmahdollisuuksista. Jos nuori on motivoitunut hoitoon, on tärkeää varmistaa, että hän pääsee hoidon piiriin. Nuoren voi myös tarvittaessa saattaa hoitoon.

Asunnon menettäneet nuoret saattavat muuttaa esimerkiksi kavereiden tai vanhempien luokse. Tällöin nuoren yhteys omaan työntekijään jälkihuollossa voi olla vaarassa katketa. Koska tilanne on hyvin haastava nuorelle, olisi tärkeää, että hänen oma työntekijänsä pystyisi aktiivisesti pitämään yhteyttä nuoreen. Työntekijän soittoyritykset ja viestit ovat sanatonta viestintää nuorelle siitä, että työntekijä on käytettävissä, kun nuori on valmis ottamaan vastaan tukea. Työntekijä viestittää aktiivisuudellaan että muistaa nuoren ja on valmiina jatkamaan työskentelyä, kun nuori on siihen motivoitunut.

6.3 Koulunkäynti ja polut jatko-opintoihin

”Kun lääkärit tulivat siihen tulokseen, ettei hän ollut tarpeeksi vahva kouluun, Ana oli myse, joka hankki hänelle yksityisopettajan, jotta hän saisi käytyä lukion loppuun, ja sai hänet puhumaan collegesta. ’Olet tosi fiksu, tiesit n?’, Ana kysyi.” Pieni Elämä.

Nuoren koulutuksesta huolehtiminen on oleellinen osa jälkihuoltoa. Nuorella on oikeus saada jälkihuollollista tukea koulutuksessaan ja opinnoissaan. Nuoren koulutuksen ja opintojen tukeminen tarkoittaa myös psykososiaalisen tuen ja kuntoutuksen järjestämistä silloin, kun nuori niitä tarvitsee. Nämä kannanotot on poimittu eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisusta (EOAK/6462/2018) ja niitä voi näin ollen pitää myös jälkihuoltoa ohjaavina laadullisina periaatteina.

Jälkihuollossa olevan nuoren koulunkäynti ja opiskelu liittyvät kiinteästi siihen, miten hänen koulunkäyntinsä on sujunut sijaishuollon aikana. Sijoituksia tehdään usein yläkouluikäisinä, jolloin sijaishuoltoon johtaneet tekijät ovat usein vaikuttaneet myös nuoren koulunkäyntiin. Sijaishuolto aika ei aina riitä siihen, että nuori saisi peruskoulun suoritettua tai pääsisi kiinni toisen asteen opintoihin. Toisaalta osa jälkihuollossa olevista nuorista on jo täysi-ikäistyttyään tutkintoon tähtäävissä opinnoissa, joista he valmistuvat oppilaitoksen aikataulun mukaisesti.

Ensimmäisenä tavoitteena jälkihuollossa on varmistaa, että nuorella on peruskoulu suoritettuna. Keskeytyneen peruskoulun suorittamista loppuun on perusteltua tukea jälkihuollosta tarvittaessa myös taloudellisesti esimerkiksi kurssi- tai lukukausimaksujen osalta. Vaikka peruskoulu onkin sijaishuollon aikana saatu usein käytyä, on nuoren kanssa opintoja suunniteltaessa käydä läpi nuoren koulunkäyntiin liittyneet vahvuudet ja heikkoudet. Todetut ja epäillyt oppimisvaikeudet on hyvä ottaa nuoren kanssa heti puheeksi ja selvittää, miten ne vaikuttavat suunniteltuihin jatko-opintoihin ja millä tavalla oppilaitoksessa on järjestetty opiskelun tukitoimet.

Koulunkäynnin vaikeuksien vuoksi nuoren käsitys itsestä oppijana on voinut muodostua varsin kielteiseksi. Toisen asteen opintojen suorittamiseksi oppilaitoksilla on eriaisteisia tukimuotoja ja oppimisen tuen kokonaisuuksia voidaan suunnitella hyvinkin yksilöllisesti. Myös oppilaitosten opiskelijahuollon palvelut ovat osa tätä kokonaisuutta. Jälkihuollossa voidaan kannustaa nuorta sekä tuomaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa koulunkäynnin vaikeuksia esille että olla aktiivisessa yhteistyössä nuoren oppilaitoksen kanssa, mikäli nuori antaa siihen luvan ja se on perusteltua. Nuoren opiskelua on perusteltua tukea myös nimenomaisilla jälkihuollon tukitoimenpiteillä kuten sijoituksen jatkamisella toisen asteen opintojen loppuun suorittamiseksi nuoren sitä halutessa, tarpeenmukaisella taloudellisella tuella sekä muilla jälkihuollon palveluilla. Kun jälkihuolto-oikeus jatkuu nuorella 25-vuotiaaksi saakka, on yhä useamman nuoren kohdalla mahdollista asettaa toisen asteen opintojen aloittaminen tai jopa tutkinnon suorittaminen tavoitteeksi.

Nuoren tulevaisuuden suunnittelussa opinnot ovat kuitenkin keskeisessä roolissa myös silloin, kun hänellä ei jostain syystä ole tässä hetkessä edellytyksiä opintojen käynnistämiseen. Nuoren kanssa käydyt ”mitä minusta tulee isona” -keskustelut tukevat nuoren identiteetin kehittymistä suuntaan, johon kuuluvat myös opinnot ja ammatilliset valinnat. Ammatillisten tavoitteiden ja soveltuvien opintojen selvittämiseksi nuori saa apua myös TE-toimiston psykologeilta ja muilta asiantuntijoilta. Myös Kela järjestää nuoren ammatillista kuntoutusta tilanteessa, jossa nuori ei ole löytänyt itselleen sopivaa alaa tai opintojen suorittaminen on vaikeaa. Nuoren ammatilliseen kuntoutukseen ei tarvita lääkärinlausuntoa.

Nuori saattaa tarvita opintojen suorittamiseksi kuntoutusta sairauden tai vamman takia. Kelan kuntoutuksen muotoja ovat mm. kuntoutuspsykoterapia, ammatillinen kuntoutus ja neuropsykologinen kuntoutus. Jos nuoren opintojen suunnittelun tai suorittamisen esteenä on vaikea mielenterveys- tai päihdeongelma, on ensisijaista huolehtia, että hän pääsee terveydenhuollon ja päihdekuntoutuksen piiriin. Jälkihuollolla on tärkeä rooli nuoren kannattelussa. Nuorta tulisi tukea ottamaan tarvitsemaansa tukea vastaan ja näkemään oma kuntoutumisensa mahdollisena ja saavutettavissa olevana asiana.

6.4 Perusopetuksesta jatko-opintoihin, tukea koulupolun aikana

“Eniten tarvitsemme elämässä ihmistä, joka rohkaisee meitä tekemään sen, minkä osaamme.”

Ralph Waldo Emerson

Tällä hetkellä¹³ valmistellaan muutosta, jossa oppivelvollisuusikää korotetaan 18 vuoteen. Hallitusohjelman tavoitteena on, että jokainen peruskoulun päättävä suorittaa toisen asteen koulutuksen. Ohjausta ja oppilashuollon palveluita sekä peruskoulun mahdollisuuksia tarjota jokaiselle riittävät valmiudet suoriutua toisen asteen koulutuksesta vahvistetaan. Oppivelvollisuus olisi entistä laajempi ja sen tarkoitus olisi astua voimaan vuonna 2021. Lakia on tarkoitus soveltaa ensimmäisen kerran niille oppivelvollisille, joiden oppivelvollisuus nykyisen lain mukaan päättyy vuonna 2021. (<https://minedu.fi/oppivelvollisuuden-laajentaminen>) Oppivelvollisuusiän korotus voi tuoda mukanaan asioita, joita ei tässä kirjoituksessa ole voitu vielä huomioida.

Tukea perusopetuksen aikana

Nuori, joka tarvitsee erityistä tai ns. vaativaa erityistä tukea oppimiseen tai koulunkäyntiin, tarvitsee perusopetuksen aikana tiiviimmän tukiverkoston ympärilleen sekä mahdollisesti haasteellisemmän koulupolun tueksi erilaisia räätälöityjä, yksilöllisiä ratkaisuja sekä tietoa erilaisista mahdollisuuksista päättötodistuksen saamiseksi. Kun puhutaan vaativasta erityisestä tuesta, yhteistyöverkosto on yleensä suurempi ja tuki laajempi. Monialaisessa yhteistyössä on tärkeää muistaa, että yhteistyön keskiössä on nuori, hänen äänensä ja osallisuutensa, nuoren tuen tarve, mutta erityisesti ne vahvuudet, joita nuorella on. Tukitoimet edellyttävät toimiakseen vuorovaikutuksellista ilmapiiriä. Tärkeää on luoda toivoa ja luottamusta tulevaisuuteen. Tukivaihtoehtoja on lukuisia muutamien tässä esiteltävien lisäksi. Tuen toteutuminen tarvitsee myös nuoren omaa sitoutumista ja motivaatiota. Äärelä (2012) tuo esille väitöskirjatutkimuksensa, että se tapa, jolla aikuiset suhtautuvat nuoreen koulussa voi olla hänen kannaltaan hyvin merkityksellinen. Kyseessä voi olla esim. yksittäinen opettaja, hänen pedagogiset käytänteensä sekä vuorovaikutus, myös koko koulun toimintakulttuuri (Palmu, Segejeff & Puustjärvi 2020, 15.).

Perusopetuslaissa (628/1998) tarkoitetussa opetuksessa olevalla oppilaalla sekä lukiolaissa (629/1998) ja ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa (630/1998) tarkoitetussa koulutuksessa olevalla opiskelijalla on oikeus opiskeluhooltoon. Sillä tarkoitetaan opiskelijan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa oppilaitosyhteisössä. Opiskeluhoiltoa on sekä perusopetuslaissa tarkoitettu oppilashuolto että lukiolaissa ja ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa tarkoitettu opiskelijahuolto. (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013.) Oppilaalla on oikeus saada myös yksilökohtaista

¹³ Kirjoittajat: Virpi Kauppinen (Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri), Jaana Heikkinen (Ammattiopisto Luovi) ja Anne Ruotsala (Stadin ammatti- ja aikuisopisto) /Vetovoimalla –hanke.

opiskeluhoitoa. Sitä toteutetaan monialaisessa asiantuntijaryhmässä. (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki luku 1 § 5.)

Lainsäädäntö ja perusopetuksen opetussuunnitelma tarjoavat monenlaisia keinoja tukea oppilasta eri elämäntilanteissa (Pillback-Rönkä & Sergejeff 2020, 137). Perusopetuksen kolmiportainen tuki mahdollistaa sen, että oppilaan tulee saada riittävästi tukea omien tarpeiden mukaan. Yleinen tuki koskee kaikkia oppilaita. Tehostetussa tuessa oppilas taas tarvitsee oppimiseen ja koulunkäyntiin säännöllisempää, voimakkaampaa ja yksilöllisempää tukemista. Erityinen tuki muodostuu erityisopetuksesta tai muusta lain mukaan annettavasta tuesta. Erityisopetusta järjestettäessä otetaan huomioon oppilaan etu ja opetuksen järjestämisedellytykset. Sitä voidaan järjestää muun opetuksen yhteydessä tai osittain tai kokonaan erityisluokalla tai muussa soveltuvassa paikassa. Erityisen tuen oppilaalle laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS). (Perusopetuslaki luku 4 17§, 17 a§)

Perusopetuslaissa joustoa opetuksen järjestelyyn tuovat tarvittaessa erityiset opetusjärjestelyt. Oppilaalle voidaan esimerkiksi räätälöidä terveydentilaan ja olosuhteisiin sopiva tapa osallistua opetukseen. Mahdollisuuden perusopetuksen suorittamiseen voivat tarjota esimerkiksi kuntouttavat opetusryhmät. Näissä koulunkäyntiä voidaan tukea joustavilla sekä yksilöllisillä pedagogisilla ratkaisuilla. Pajatyöskentely voi olla alueellista, kuten esimerkiksi Vantaalla toimiva jalkautuvana sekä ryhmämuotoisena toteutettava pajatoiminta. Sen tavoitteena on auttaa mm. kiinnittymään koulunkäyntiin, tukea elämänhallintataitoja sekä oppimisvalmiuksia. (Mustonen ym. 2020, 101.)

Vuosiluokkiin sitomaton opetus (Perusopetusasetus 1998 §11) mahdollistaa oman opinto-ohjelman mukaan opiskelun vuosiluokkiin sidotun aikataulun sijasta. Vuosiluokkiin sitomattoman opetuksen päätös voi olla tärkeä silloin kun oppilaalle ei ole kertynyt riittävästi näyttöjä vuosiluokka-arviointia varten ja oppilas on vaarassa jäädä luokalla esimerkiksi sairauden takia. Vuosiluokkiin sitomattomat järjestelyt voivat olla tarpeen erityisesti päättövaiheessa. (Pillback-Rönkä & Sergejeff 2020, 139). Koulunkäyntiä voidaan joskus tukea myös Tuuve- ja Monni Online hankkeessa kehitetyn sulautuvan oppimisen avulla. Siinä yhdistyvät lähi- ja verkko-opetus ja -ohjaus. Opetusta toteuttaa Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri yhdessä Otavian nettiperuskoulun kanssa.

Nivelvaiheessa korostuu opinto-ohjauksen tärkeys. Oppilas tarvitsee turvallista, vuorovaikutuksellista ilmapiiriä, omien vahvuuksien ja tuen tarpeiden tunnistamista, tulevaisuuden haaveita ja unelmia. Keskeistä on selvittää yhdessä nuoren kanssa, millainen polku tukisi häntä parhaiten perusopetuksen päättyessä ja millaisen tuki- ja ohjausverkoston nuori tarvitsee avukseen oman elämän suunnittelussa. Tutustumiset oppilaitoksiin sekä koulutuskokeilut ja sitä kautta eri vaihtoehtojen näkeminen avaavat konkretiaa jatko-opiskelupaikoista ja sopivimman jatkosuunnitelman löytymisestä.

Toimintakyky ja opiskelu

Koulunkäyntiin liittyen sekä jatkopolkuja suunniteltaessa on tärkeää tehdä näkyväksi nuoren toimintakyky. Toimintakyvyn arvioimiseksi Oppimis- ja ohjauskeskus Valterissa (Tervareitti-hanke) on kehitetty toimintakykyarvio.fi -palvelu. Toimintakyvyn kuvaus soveltuu käytettäväksi kenelle tahansa perusopetuksen oppilaalle. Palvelun avulla saadaan selville oppilaan, huoltajan ja oppilaan arjessa toimivien ammattihenkilöiden yhteinen näkemys oppilaan toimintakyvystä ja koulunkäyntiin liittyvistä haasteista, vahvuuksista sekä tuen tarpeesta. (Puusaari 2020, 66–67.) Ammattiopisto Luovi on tehnyt toimintakyvyn arvioimiseen Ruori -erityisen ja vaativan erityisen tuen tarpeen arvioinnin. RUORIn avulla toisen asteen koulutukseen hakija tai opiskelija voi yhdessä asiantuntijoiden kanssa arvioida siinä elämäntilanteessa, ja toimintaympäristössä omia voimavarojaan, oppimis- ja työskentelyvalmiuksiaan, yhteistyötaitojaan, sekä asumisen- ja arjen taitoja, sekä soveltuvuuttaan tiettyyn tutkintoon tai koulutukseen. Voimavarakeskeisessä arvioinnissa pohditaan yhdessä myös hakijan tai opiskelijan erityisen tai vaativan erityisen tuen tarvetta opinnoissa.

Toimintakykyarvio.fi ja RUORI perustuvat kansainväliseen ICF-luokitukseen. Toimintakyky vaihtelee toimintaympäristöstä, tilanteesta ja tukitoimista riippuen ja se auttaa kuvaamaan ja tunnistamaan nuoren vahvuuksia ja tuen tarpeita kokonaisvaltaisesti. Toimintakykyarvioiden työkaluista saatavaa tietoa voidaan käyttää oppimisen ja siihen liittyvän tuen järjestämisen, oppilaanohjauksen sekä esimerkiksi pedagogisten

asiakirjojen laatimisen tukena ja tiedonsiirron välineenä. Kun toimintakykytieto on koottu, tavoitteiden asettaminen ja opintopolun suunnittelu helpottuvat (toimintakykyarvio.fi, luovi.fi/ruori.)

Polkuja jatko-opintoihin

Oman elämän suunnittelu ja omiin jatkopolkuihin liittyvät valinnat ovat isoja asioita nuoren elämässä ja etenkin silloin, kun elämäntilanteeseen, oppimiseen, terveydentilaan tai toimintakykyyn liittyy erityisiä haasteita. Oma toivottu tulevaisuus ei aina avaudu heti, vaan oma polku voi pitää sisällään erilaisia nivelvaiheita ja siirtymiä. Erityistä ja vaativaa erityistä tukea tarvitsevan nuoren kanssa suunnitelmien laatimisessa on tärkeää huomioida koulutukseen soveltuvuuden arvioinnin ja omien kiinnostuksen kohteiden löytämisen lisäksi nuoren kokonaiselämäntilanne ja erityisesti toimintakykyyn vaikuttavat näkökulmat, jotta opiskelu ja oppiminen onnistuvat toisen asteen opinnoissa.

Joskus sopivan opiskelupaikan järjestäminen vaatii muuton toiselle paikkakunnalle ja isojen muutosten edessä moniammatillisen yhteistyön merkitys korostuu entisestään. Myös täysi-ikäisyys on monen nuoren kohdalla suuri käännekohta ja elämän muutos. Nämä vaikuttavat merkittävästi jatko-opintojen suunnitteluun. Toisen asteen opintojen suunnittelemiseksi ja suorittamiseksi on oppilaitoksilla eriasteisia ohjauspalveluja, tukimuotoja ja oppimisen tuen kokonaisuuksia, joita voidaan suunnitella hyvinkin yksilöllisesti tukemaan toiselle asteelle siirtymistä.

Toisen asteen haut

Toisen asteen opintoihin hakeutumisen väyliä ovat tätä kirjoitettaessa Opintopolussa toteutettavat perusopetuksen jälkeiset yhteiset haut, jossa haetaan yleisiin ammattioppilaitoksiin, ammatilukioon (kaksoistutkinto, perustutkinto/lukio) ja lukio-opintoihin, sekä vaativana erityisenä tukena järjestettävään ammatilliseen koulutukseen. Siinä haetaan ammatillisiin erityisoppilaitoksiin ja niihin ammatillisiin oppilaitoksiin, joilla on järjestämisluvassa vaativan erityisen tuen tehtävä. Lisäksi perusopetuksen jälkeisiin valmistaviin koulutuksiin (lisäopetus eli ns. kymppiluokka, VALMA, LUVA) toteutetaan opintopolussa vielä erillinen haku. Vaativana erityisenä tukena järjestettävä VALMA -koulutus on haussa vaativan erityisen tuen haku-kokonaisuudessa. Vuoden 2021 kevään haut järjestetään samanaikaisesti, mutta haut ovat kuitenkin erillisiä. Vuonna 2022 hakuja saatetaan myös yhtenäistää. Jatkuva haku tarjoaa hakeutumisen väylän toisen asteen ammatilliseen koulutukseen ympäri vuoden, siinä vaiheessa, kun se on ajankohtaista. Haku jatkaviin ryhmiin tukee niitä nuoria, jotka vaihtavat paikkakuntaa tai jatkavat keskeytyneitä opintojaan.

Valmentavat koulutukset

Joissain tilanteissa nuori hyötyy toisen asteen valmentavista koulutuksista osana jatko-opintoja. Ammatilliseen peruskoulutukseen valmentava koulutus (VALMA) antaa valmiuksia hakeutua toisen asteen koulutukseen ja paremmat edellytykset ammatillisen tutkinnon suorittamiseen. Koulutuksen aikana tutustutaan erilaisiin ammatteihin ja koulutuksen vaihtoehtoihin, sekä vahvistetaan opiskelu- ja työelämätaitoja, sekä arjen taitoja. Opiskelija voi jo VALMA -koulutuksen aikana yhdessä suunnitellen hankkia ammatillista osaamista tutkinto-opinnoista tai suorittaa esimerkiksi lukio-kursseja osana jatko-opintojaan. VALMA -koulutusta järjestävät sekä yleiset ammattioppilaitokset tarvittaessa erityisen tuen järjestelyin, sekä erityisammattioppilaitokset vaativana erityisenä tukena järjestettävänä koulutuksena. VALMA -koulutusta on mahdollista suorittaa myös työpajayhteistyönä.

Toinen valmentava koulutus on vaativana erityisenä tukena järjestettävä työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus (TELMA), jossa opiskellaan kotona ja työssä tarvittavia arjen taitoja. Tutustutaan työelämään ja opitaan hoitamaan itsenäisesti jokapäiväisiä tehtäviä sekä toimimaan yhteiskunnan jäsenenä. Opiskeluaika määräytyy henkilökohtaisten tavoitteiden ja valmiuksien perusteella ja enintään opiskelu voi kestää kolme vuotta. Opiskelutavoitteita arvioidaan vuosittain ja osa opiskelijoista ohjautuu hakeutumaan kuntoutumisen ja oppimisen myötä muihin koulutuksiin.

Tukea jatko-opinnoissa

Millaisen oppimisympäristön nuori tarvitsee, jotta hän saisi tukea? Soveltuuko lukio-opinnoista päivälukio, kansanopiston lukio vai mahdollisesti verkko-opinnot nuoren elämään. Onko nuori valmis jatko-opintoihin ammattioppilaitoksen isossa ryhmässä, vai tukisiko erityisammattioppilaitoksen yksilöllinen tuki paremmin. Seuraavassa tarkastellaan tarkemmin yleisen ja erityisammattioppilaitosten tarjoamaa tukea.

Tuki ammattioppilaitoksissa

Ammatillisessa koulutuksessa kaikille opiskelijoille laaditaan henkilökohtainen osaamisen kehittymissuunnitelma eli HOKS. Se on työväline, jota käytetään osaamisen hankkimisen suunnittelussa, toteuttamisessa, seurannassa ja arvioinnissa. HOKS laaditaan yhdessä opiskelijan kanssa ja alaikäisen opiskelijan huoltajilla ja muulla lähiverkostolla, kuten esimerkiksi sijais- ja jälkihuollon toimijoilla on mahdollisuus osallistua HOKSin laadintaan ja seurantaan sen mukaan, mitä yhdessä sovitaan. Oppilas- ja opiskeluhuollon toimijat, ammattioppilaitoksen opiskeluhuvinvoinnin henkilöstö sekä opiskelijan omaan hoito-, kuntoutus- tai tukiverkostoon kuuluvat toimijat osallistuvat myös moniammatillisesti HOKSin laadintaan ja toteuttamiseen sen mukaan kuin opiskelijan tuen tarpeen huomioiminen edellyttää. Opiskelijan kanssa keskustellaan opintojen mutta myös muiden elämänalueiden tavoitteista sekä ura- ja jatkosuunnitelmista. HOKSin tavoite on tukea moniammatillisesti opiskelijan kokonaisvaltaista hyvinvointia ja omien tavoitteiden saavuttamista.

Opiskelijahuollon moniammatillinen rooli on tärkeässä asemassa yhdessä erityispedagogisen asiantuntemuksen kanssa oppimisvaikeuksien ja muiden tuen tarpeiden ennakoinnissa ja varhaisessa tunnistamisessa, suunnittelussa ja toteutuksessa.

Erityinen tuki on opiskelijan henkilökohtaisiin tavoitteisiin ja valmiuksiin perustuvaa suunnitelmallista pedagogista tukea sekä erityisiä opetus- ja opiskelujärjestelyjä. Erityisen tuen antamisen tavoitteena on lisäksi edistää opiskelijan kokonaiskuntoutusta yhteistyössä kuntoutuspalveluiden tuottajien kanssa (L531/2017, 64§). Opiskelun tukemisella tähdätään ennen kaikkea siihen, että tukea tarvitseva opiskelija pystyisi suoriutumaan opinnoistaan ja työllistymään koulutuksen jälkeen. Yleisten ammattioppilaitosten suuremmissa ryhmissä tuki voi liittyä esim. yksittäiseen oppiaineeseen ja tapahtuu ensisijaisesti samoissa opetusryhmissä muiden opiskelijoiden kanssa.

Erityisammattioppilaitosten vaativan erityisen tuen tavoitteet ovat lähtökohtaisesti samat kuin erityisessä tuessa. Vaativan erityisen tuen tehtävän saaneen koulutuksen järjestäjän tehtävänä on järjestää koulutusta opiskelijoille, jotka tarvitsevat yksilöllistä, **laaja-alaista ja monipuolista erityistä tukea ja ohjausta oppimiseen tai koulunkäyntiin** (L531/2017). Kyseessä on siis erityistä tukea laaja-alaisempi ja monipuolisempi opiskelun tuen ja kokonaiskuntoutuksen palvelukokonaisuus, jossa yksilöllisen oppimisen ja opiskelun tuen lisäksi korostuvat myös kokonaiskuntoutukselliset tavoitteet ja palvelut. Opiskelijoiden kanssa arjessa toimivat ammatillisen koulutuksen erityisopettajat, opinto-ohjaajat ja muut ohjauksen ja opiskeluhuvinvoinnin toimijat, jotka toimivat opiskelijoiden rinnalla koko opintojen ajan aina hakuvaiheesta työelämässä oppimiseen ja jatko sijoittumiseen saakka yksilöllisesti yhdessä laaditun suunnitelman mukaan. Erityisammattioppilaitoksessa tukipäätös tehdään koko opintojen ajalle.

Muita väyliä

Voi olla, että heti peruskoulun jälkeen, jokin muu jatkosuunnitelmavaihtoehto, kuin opiskelu, tukee parhaiten nuoren elämäntilannettaan ja jatko-opintoihin hakeutumisen ajankohta suunnitellaan yhdessä nuoren ja hänen ohjausverkoston kanssa myöhemmin. Myös eri oppilaitosten, hankkeiden, säätiöiden ja yhdistysten järjestämät yksilö- ja uraohjaus sekä kuntoutuspalvelut ja -ryhmät sekä avoimet ammatilliset opinnot ennen varsinaista opiskelijaksi hakeutumista, ovat mahdollisuuksia tutustua toisen asteen opiskeluun. Nuorille halutaan tarjota matalan kynnyksen startteja, joista polku voi edetä kohti ammatillisia opintoja tai muita vaihtoehtoja. Työpajatoimintaa voidaan suunnitella myös oppilaitosyhteistyönä. Erilaisten vaihtoehtojen kartoittamisessa kannattaa ottaa yhteyttä toisen asteen oppilaitoksiin ja esimerkiksi

Ohjaamoon tai etsivään nuorisotyöhön. Yhdessä pohtien nuorella on mahdollisuus löytää parhaat ratkaisut omaan elämäntilanteeseensa.

6.5 Työelämään siirtyminen

Työelämän edellytykset ja vaatimukset kasvavat jatkuvasti. Nuorelle työelämään siirtyminen on kriittinen elämänvaihe. Työelämän lainalaisuudet ja käytännöt tulevat nuorelle annettuina, eikä hänellä välttämättä ole keinoja ja osaamista käsitellä tämän siirtymävaiheen vaatimuksia. Osa jälkihuollossa asiakkaina olevista nuorista kuitenkin selviää ikätasoon nähden hyvin tästäkin siirtymävaiheesta, osalle työllistyminen on erittäin vaikeaa. Jälkimmäisessä ryhmässä olevat nuoret tarvitsevat tukea, jotta heillä on mahdollisuus kehittää valmiuksiaan ja tietotaitojaan työelämään siirtymiseksi.

Nuorten työelämään siirtymisestä puhuttaessa tuodaan mielellään esiin, että työelämään voi päätyä useita reittejä pitkin. Käytännössä pitempiaikaiseen työelämään kiinnittymiseen tarvitaan kuitenkin koulutus, joka antaa valmiuksia ja kelpoisuuden työskennellä vakituisemmin oman alan tehtävissä. Koulutuksen antaman pohjan lisäksi työelämään siirtyminen on helpompaa, mikäli nuorella on kesätöiden ja harjoittelujen tuomaa kokemusta toimia työpaikoilla yhtenä työyhteisön jäsenenä. Työsuhteisiin liittyvät käytännöt kuten työaika, poissaoloihin liittyvä ohjeistus sekä työntekijän oikeudet ja velvollisuudet saattavat vaihdella eri työpaikoissa. Perehdytys saattaa olla niukkaa, jolloin nuorelle itselleen jää paljon selvitettävää. Kaikkiaan nuoren kiinnittyminen työelämään tapahtuu yleensä lyhyiden työsuhteiden ja harjoitteluiden turvin. Tämä vaihe vaatii nuorelta erityistä motivaatiota ja kykyä selvittää yhteiskunnan asettamista normeista.

Lyhyistä työsuhteista maksetun palkan ja nuoren saamien etuuksien yhteensovittaminen edellyttää nuorelta niin ikään sinnikkyyttä ja osaamista. Voi olla, että etuuksien saamiseksi Kelaan on toimitettava kuukausittain tiedot saaduista palkkatuloista, jotta kokonaistoimeentulo ei vaarannu. Tämä edellyttää nuorelta paitsi asiointiosaamista, myös talouden hoidon ennakkointia muuttuvien maksupäivien takia. Jälkihuollossa on tärkeää varmistaa, että nuori selviää tästä. Nuori saattaa tarvita jälkihuollon tukea talouden suunnitteluun, etuuksien hakemiseen ja ennen kaikkea motivointia työelämään kiinnittymiseen.

Kun sijaishuollossa ja vielä opiskelujenkin aikana asiat ovat hoituneet pitemmän aikaa ennakoitavalla tavalla, voi työelämä näyttääkin jälkihuollossa olevalle nuorelle epävarmana. Erilaisiin tuki ja etuuksiin liittyvä säätely ja kontrolli tekee niiden yhteensovittamisesta palkan kanssa vaikeaa. Nuorta voikin tässä vaiheessa kannustaa jatkamaan eteenpäin työelämässä juuri siksi, että säännöllisemmän palkkatyön myötä etuuksiin liittyvä kontrolli jää pois omasta elämästä.

Työelämäharjoittelut ja työkokeilut voivat olla työelämään kiinnittäviä myös silloin, kun opinnot ovat keskeytyneet. Nuorta voi tukea hakemaan välillä kokemusta työelämästä joko opintoihin liittyneeltä alalta tai kokonaan uudelta alalta omien kiinnostuksen kohteiden täsmentämiseksi. Ammatillisen koulutuksen saaminen on pidemmällä tähtäimellä hyvä tavoite. Opintojen keskeytymisen syyt onkin hyvä selvittää yhdessä nuoren kanssa tulevaisuuden suunnitelmien täsmentämiseksi.

Jotkut nuoret hakeutuvat työelämään itsenäisesti ja ilman muiden tukea. Useampi tarvitsee kuitenkin jossain vaiheessa jonkinlaista tukea. Suuremmilta paikkakunnilta löytyy alle 30-vuotiaalle nuorille suunnattua Ohjaamo-toimintaa, jossa nuoria tuetaan mm. opiskeluihin ja työllistymiseen liittyvissä asioissa. Nuori voidaan ohjata Ohjaamon tuen piiriin myös TE-toimistosta nuoren ilmoittautuessa työnhakijaksi. Alle 29-vuotiaita nuoria koskee nuorisotakuu, joka tarkoittaa, että nuorelle tarjotaan TE-toimistosta palvelua tai toimenpidettä viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työhaun alkamisesta. Nuoren kanssa tehdään TE-toimistossa työllisyysuunnitelma, joka voi sisältää mm. työtä, koulutusta, työkokeilua, työnhakuvalmennusta sekä ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluja. Nuorisotakuu myös velvoittaa nuorta hakemaan tutkintoon johtavaan, ammatillisia valmiuksia antavaan koulutukseen, vaikka nuori samanaikaisesti olisi muiden palvelujen piirissä.

Myös työ- ja toimintakykyyn liittyvät rajoitteet on hyvä ottaa TE-toimistossa puheeksi silloin, kun ne vaikuttavat työnhakuun. Jos nuori on työkyvytön, on hyvä ohjata nuori sairauslomalle ja sen aikana varmistaa, että nuoren asiassa alkaa sekä hoito että kuntoutuksen tarpeen selvittäminen. Terveystuho vastaa sairauden hoidosta ja osaltaan kuntoutuksesta. Pysyvämpien haittojen ja vammojen osalta on hyvä

varmistaa, että terveydenhuollossa otetaan huomioon myös Kelan lääkinnällisen ja ammatillisen kuntoutuksen mahdollisuudet. Aloite Kelan kuntoutuksiin voi tulla myös nuorelta itsellään. Hän tarvitsee hoitavan tahon B-lausunnon kuntoutusta hakeakseen.

Nuori voi kartuttaa työelämätaitojaan myös sosiaalihuollon kuntouttavan työtoiminnan avulla. Kynnys työelämään on matala, koska kuntouttavassa työtoiminnassa voidaan huomioida yksilölliset tarpeet hyvinkin pitkälle työaikoihin ja työolosuhteisiin vaikuttamalla. Toisaalta nuori voi kuntouttavan työtoiminnan turvin kokeilla omaa pärjäämistään työelämässä lähes kokopäivätyöhön verrattavissa olosuhteissa.

6.6 Vanhemmuus

Kun vauva syntyy, se on nuorelle varsinainen superhetki. Vanhemmaksi tulo ravisuttaa koko omaa olemassaoloa ja uskomusjärjestelmää. Vauvan syntymään saattaa latautua odotuksia, kuten kuinka vauva muuttaa oman elämän, ja kuinka aikoo itse vanhempänä tarjota vauvalleen tietynlaista vanhemmuutta. Jos nuori vanhempi on itse lapsuudessaan traumatisoitunut ja kiintymyssuhde on ollut turvaton, voi olla tarvetta monenlaiselle tiedolle, taitojen opettelulle, tuelle ja vieressä kulkemiselle. Tämä asettaa myös isoja vaatimuksia jälkihuollon työntekijöille. Yhteistyö neuvolan kanssa nuoren luvalla on tärkeää sekä nuoren että vauvan kannalta.

Pienen vauvan vanhemman kanssa on tärkeää käydä keskustelua siitä, mitä tunteita vauvan hoitaminen ja esimerkiksi vauvan itku herättävät äidissä (ja isässä). Jälkihuollon ja neuvolan työntekijät voivat tukea vanhempaa huomaamalla hyvät pienetkin asiat ja kannustamalla uutta vanhempaa positiivisesti. Lapsen ihailu ja kehuminen vahvistaa myös vanhempaa. Peilaamisella tarkoitetaan vanhemman toimimisen yksityiskohtaista vahvistamista siitä, miten hän toimii lapsensa kanssa. Jälkihuollon sosiaaliohjaajan ja sosiaalityöntekijän tärkeä tehtävä on lapsen perushoidossa tukeminen ja vanhemman hyvinvoinnista huolehtiminen, sillä tavoin kuin se tuoreesta vanhemmasta hyvältä tuntuu.

Työntekijä voi myös auttaa vanhempaa havaitsemaan ja nimeämään lapsen kehitysaskelleita. Sekä vanhempi-lapsi suhteessa että työntekijä-vanhempi suhteessa on tavoitteena turvallinen suhde, mikä käytännössä tarkoittaa työntekijän luotettavaa ja herkkää reagointia vanhempien viesteihin, pyrkimystä vanhempien psykologisen todellisuuden ymmärtämiseen ja turvallisten rajojen asettamista ja niistä kiinnipitämistä (esim. säännölliset sovitut kotikäynnit).

Jälkihuollon sosiaalityön tärkeänä tehtävänä on auttaa vanhempia vakauttamaan perheen arki riittävän turvalliseksi ja ennustettavan säännölliseksi vauvan kannalta. Tähän kuuluvat taloudellisista asioista huolehtiminen yhdessä nuoren kanssa, vauvan neuvolakäyntien ja muun tarvittavan hoidon tai kuntoutuksen tukeminen, vanhempien parisuhteen tukeminen, olemassa olevan turvallisen biologisen verkoston aktivoiminen tai jos niitä ei ole: riittävien palveluiden hankkiminen esimerkiksi kotipalvelusta, perheiden sosiaalityöstä tai tarvittaessa lastensuojelusta. On tärkeää huolehtia myös vanhemman jaksamisesta, erityisesti, jos hän on lapsensa kanssa yksin. Äiti (tai isä) tarvitsee myös omaa aikaa, jos luonnollisesta verkostosta ei löydy avuntarjoajia, tulee lastenhoitoavun järjestäminen yhä tärkeämmäksi.

Monella jälkihuollon asiakkaana olevalla nuorella voi olla luonnollisessa verkostossaan myös haavoittavia ja jopa tuhoavia suhteita, jos tilanne esimerkiksi on nuoren vanhemman päihde- tai mielenterveysongelman suhteen sama kuin huostaanottovaiheessa. Silloin nuori voi tarvita apua näiden ihmissuhteiden rajaamiseen suojellakseen omaa lastaan. Se voi olla hyvinkin hankalaa, jos kyse on omasta vanhemmasta eli vauvan isovanhemmasta ja jälkihuollon työntekijän rooli voi muodostua tässä tuen tarjoamisessa merkittäväksi.

Jos omia rajoja on toistuvasti rikottu lapsuudessa ja nuoruudessa, myötätunto itseä kohtaan, avun pyytäminen, omasta hyvinvoinnista huolehtiminen sekä tarvittavien rajojen asettaminen energiaa vieville läheisille voi olla vaikeaa. Voi olla, että huostaanotetun omat vanhemmuuden roolimallit ovat puutteellisia tai jopa haitallisia, jolloin niistä ei ole apua niissä moninaisissa haastavissa tilanteissa, joihin jokainen vanhempi joutuu. Lapsuuden kokemusten perusteella on myös voinut syntyä sellainen maailmankuva, että muihin ihmisiin ei voi luottaa, eikä heiltä kannata odottaa lohdutusta ja apua. Voi olla, että on ollut turvallisinta ajatella, että on parasta pärjätä yksin ja omassa varassaan. Omat tunne-elämän tarpeet ja

kuormitus saattavat viedä suuren osan päivittäisistä arjen voimavaroista, jolloin ehkä joutuu pettymään omaan toimintakykyynsä, vaikka tuntee ponnistelevansa voimiensa rajoilla. (Ruismäki ym. 2016, 40).

Omista vaikeista kokemuksista selvinneillä on toisaalta paljon voimavaroja ja vahvuuksia toimia vanhempana. Nuoren tullessa vanhemmaksi on tärkeää löytää voimavarat ja vahvistaa niitä työskentelyn aikana. Monia motivoi halu tarjota omalle lapselle erilaiset lähtökohdat kuin mitä on itse saanut, tällöin on tärkeää lisätä vanhemman omaa turvallisuuden tunnetta, jotta voi itse toimia turvallisena vanhempana. Jotta voi kehittää omaa mielen sisäistä turvallisuudentunnetta, on tärkeää varmistaa, että elämäntilanne on myös muuten turvallinen. Esimerkiksi, että lapsi on turvassa myös perheen ulkopuolella ja että hänellä on luotettavat hoitajat myös silloin, kun vanhempi ei ole itse paikalla. Turvallisuuden tunnetta voi olla vaikea saavuttaa, koska turvattomuus ja rajojen rikkoutuminen lapsuudessa voivat aiheuttaa pitkäkestoisesti turvattomuuden tunteita. Ne voivat ilmetä esimerkiksi ahdistuneisuutena ja erilaisina pelkoina. Pelot voivat rajoittaa elämää ja ne vievät voimavaroja muusta elämästä. Kun oppii havainnoimaan omia turvattomuuden tunteitaan ja tunnistaa niiden olevan lähtöisin aiemmista traumaattisista kokemuksista, voi vähitellen suhtautua niihin hyväksyvämmiin. Silloin on helpompi miettiä omia voimavarojaan ja hakea tukea ja ottaa sitä vastaan. (Ruismäki ym. 2016)

Jos jälkihuollon asiakkaan oleva nuori tarvitsee lastensuojelun apua oman lapsensa asiassa, tulee tehdä selkeä työnjako. Jälkihuollon tehtävänä on nuoren tukeminen. Kun vanhempi on saattanut olla suuren osan elämästään itse lastensuojelun ja eri palveluiden piirissä, palveluihin saattaminen voi olla erityisen tärkeää. Nuorella voi olla erilaisia ennakkoluuloja ja pelkoja joitakin palveluita kohtaan aikaisempien kokemustensa perusteella, joten luottamuksen säilyttäminen jälkihuollon työntekijään voi kannattella nuorta.

6.7 Kokemusasiantuntijoiden näkökulma superhetkiin

6.7.1 Kun superhetkissä ei onnistuta nuoren tukemisessa: kokemusasiantuntijan kertomus

”Minun tarinani alkaa siitä, kun olin 17-vuotias. Olin silloin asunut 12 vuotta sijaisperheessä ja oli aika lähteä opiskelemaan. Muutin sitten Kouvolasta oikealle isälleni asumaan pk-seudulle ja aloitin merkonomiopinnot. Valinta meni lähinnä arpoen, koska en oikeasti tiennyt yhtään, mikä ala minua kiinnosti. Sosiaalityöntekijä kysyi minulta: ”Haluanko jälkihuollon asiakkuuden?” Kieltäydyin siitä, koska luottamukseni sosiaalityöntekijöitä kohtaan oli mennyt jo lapsena.

Minä kävin koulua noin 1,5 vuotta. Sain suoritettua 55,5 opintoviikkoa, kunnes aloin pikkuhiljaa juomaan alkoholia viikonloppuisin enemmän ja enemmän. Varastin isältäni rahaa ja kaikki alkoi mennä pieleen. Pärjäsin koulussa tosi hyvin, kun kävin siellä. Juomiseni pahentui ja lähdin sitten omille teilleni. En siis enää asunut isälläni. Siinä meni juodessa 6 vuotta.

Sain lapsen, kun olin 25-vuotias. Yritin juoda kohtuudella lapsen takia. Olinkin 9 kk niin, että join vain joka toinen viikonloppu. Perhe-elämä oli ihanaa ja luulin, että elämä on nyt hienoa ja mukavaa. Kokeilin myös työntekeä junan siivoojana. Sekin sujui jonkun aikaa. Sitten tuli alamäki. Aloin taas juoda ja erottiin lapsen äidin kanssa. Aloin käyttää kovia huumeita ja siinä meni noin 3 vuotta. Minulla oli asuntoja matkan varrella, mutta en pystynyt pitämään niitä. En osannut yhtään rahankäyttöä, arjen hallintaa, kodinhoitoa tai mitään.”

6.7.2 Superhetket ja luottamuksellisen asiakassuhteen syntyminen – kokemusasiantuntijoiden näkemys

Superhetkellä tarkoitetaan tilannetta, jolla on voimakas vaikutus henkilön tulevaisuuteen. Onnistuneen superhetken edellytyksenä on nuoren kohtaaminen niin, että hänen ja työntekijän välillä alkaa syntyä luottamuksellinen asiakassuhde. Vuorovaikutuksessa nuoren kanssa tärkeää on aito kohtaaminen, kiinnostus hänen asioihinsa ja kannustava sekä aktiivinen asenne. Ensimmäisen kohtaamisen aikana asiakas saa voi-

makkaimman mielikuvan kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. Tämä kohtaaminen luo pohjan kaikille tuleville asiakas-ammattilaissuhteille.

Sektorista riippumatta työntekijän tulee ohjata kontaktia hakeva nuori hänelle oikeanlaisen palvelun piiriin niin, että palveluun hakeutuminen ei jää nuoren vastuulle. Avun tarve on subjektiivisesti määriteltävä kokemus. Tämän kokemuksen ohittaminen voi johtaa siihen, ettei nuori välttämättä enää uskalla hakeutua palveluiden piiriin ja saattaa turvautua kasvuaan ja kehitystään vaarantaviin toimintatapoihin.

Nuorelle tulisi antaa tietoa tilanteesta ja siitä, miten häntä voidaan tukea. Jälkihuollossa on tärkeää kertoittaa nuoren omia vahvuuksia, kiinnostuksen kohteita sekä haaveita. On tärkeää, että nuoren ymmärrys omasta tilanteestaan lisääntyy.

Siirtymisen jälkihuoltoon tulee tapahtua yksilöllisesti, porrastetusti ja turvallisen aikuisen saattamana. Nuorelle tulisi antaa riittävän ajoissa tietoa: mitä jälkihuolto on, mitä se nuorelle mahdollistaa ja miksi sinne siirrytään. On tärkeää antaa nuoren määritellä läheisverkostonsa itse, sillä läheinen on henkilö, joka koetaan turvalliseksi ja luotettavaksi. Sukulaisuus ei automaattisesti takaa tunnesidettä.

Jälkihuollossa olleilla nuorilla on positiivisia kokemuksia työntekijöistä, jotka ovat nähneet nuoren mahdollisuudet ja tukeneet häntä täyteen potentiaaliin. Hyvän työntekijän tuen ansiosta nuori on saanut taloudellista ja henkistä tukea koulutukseen ja saattanut esimerkiksi nähdä itsensä kykenevänä korkeakouluopintoihin.

Lähtökohtana luottamuksellisen suhteen rakentumiselle on hyvä kohtaaminen. Se pitää sisällään tunteen osallisuudesta, kuulluksi, nähdyksi ja ymmärretyksi tulemisesta. Lisäksi kokemukseen voivat vaikuttaa edeltävät kokemukset viranomaisista sekä median ja yhteiskunnan kautta saadut mielikuvat ja mahdolliset stereotypiat. On tärkeää muistaa, että negatiivisten kokemusten kautta syntyneet tunteet ohjaavat ottamaan etäisyyttä palvelujärjestelmään.

7 Erityiskysymyksiä

7.1 Kehitysvammainen lastensuojelunuori vammaispalveluissa

Kuntasektorilla¹⁴, jossa palvelut ovat usein organisaation useammalla tulosalueella, voi syntyä tilanteita, joissa kiistellään, mille taholle palveluiden järjestäminen ja kustannukset kuuluvat esimerkiksi silloin, kun nuori on asiakkaana sekä lastensuojelussa että vammaispalveluissa. Toisaalta organisaatio- ja palvelurakenteet voivat johtaa siihen, että monella taholla tehdään nuoren kanssa päällekkäisiä palvelutarpeen arviointoja toisista tietämättä tai toisen tahon asiantuntemukseen luottamatta. Nuori saattaa myös jäädä ilman tarvitsemaansa palvelua. Myös lainsäädäntö ja eri toimijatahojen määrittämät kriteerit palveluiden saamiseksi voivat johtaa väliinputoamisiin. Nuori ei välttämättä kuulu selkeästi minkään palvelun piiriin. Osalla nuorista, joilla on ADHD-, FASD- tai CP-diagnoosi, voi olla hyvin samanlaisia tarpeita kuin kehitysvammahuollon asiakkailla. Nämä nuoret eivät kuitenkaan ole erityishuoltolain mukaisten palvelujen piirissä.

Vammaispalveluissa on lastensuojelun kanssa yhteisiä asiakkaita jonkin verran. Joukossa on yksittäisiä hyvin vaativia asiakastilanteita, joissa kunnissa ei riitä osaamista. Asiakas saattaa tarvita hyvin vahvaa tukea ja rajoittamistoimenpiteitä. Monissa kunnissa ei ole mahdollisuuksia perustaa heille vahvan tuen yksiköitä, osaamiskeskustoja.

Esimerkkinä lievästi kehitysvammainen nuori, joka oli huostaanotettu lapsena sikiöaikaisen päihteille ja huumeille altistumisen vuoksi sekä myöhemmän vanhempien päihteiden käytön ja vauvaikäisen kaltoinkohtelun ja hyväksikäytön vuoksi. Nuori on ollut vuosia laitoshoidossa useassa eri yksikössä eri paikkakunnilla. Nyt hän on sijoitettuna vastentahtoiseen hoitoon laitoksessa, jossa on vahvaa neuropsykiatrista ja traumojen käsittelyyn liittyvää osaamista. Tämä jälkihuollossa oleva nuori on vahvan tuen tarpeessa. Hänen kanssaan on jouduttu turvautumaan rajoitustoimenpiteisiin. Nuori tarvitsee kaksi työntekijää vierelleen suisaalisuuden, vaikea-asteisen psykoottisen masennuksen ja väkivaltaisuuden vuoksi. Lastensuojelun ja vammaispalvelujen yhteistyö on ollut sujuvaa, mutta riittävää osaamista nuoren tukemiseksi ei ole helposti löytynyt. Sen vuoksi hoidon saaminen on viivästynyt ja nuoren tilanne entisestään vaikeutunut.

Haastavissa tilanteissa elävien nuorten hyvinvoinnin ja riittävän hoidon takaamiseksi on erittäin tärkeää, että ammattilaiset tekevät yhteistyötä. Tämän takaa ammattilaisten keskinäinen luottamus toisen osaamiseen silloin, kun nuori asioi useammalla taholla. Hänen saamaansa palveluun vaikuttavat suuresti ammattilaisten toimintatyyli, jotka eroavat toisistaan. (Matti Rimpelä; Loppulausunto konsultoinnista 1.3.–31.5.2019).

Kun nuori asioi samanaikaisesti kehitysvammahuollossa ja lastensuojelussa

Jos lapsi on jo lastensuojelun asiakas ja asuu kodin ulkopuolella, hän saa yleensä sujuvasti palveluita: lastensuojelulla on päävastuu lapsen asioiden hoitamisesta, vammaispalvelu tukee tarvittaessa. Jos lapsen tai nuoren tilanne on sellainen, että kodin ulkopuolella sijoittamista vasta harkitaan, ammattilaisten yhteistyö voi olla vähemmän sujuvaa. Lapsi tai nuori voi tarvita tuekseen erityisosaamista, jota ei ole saatavilla lastensuojelulaitoksissa. Vammaispalveluiden laitoksissa tällaista tukea olisi saatavilla mutta voi olla, että näillä laitoksilla ei ole tarvittavia lupia ottaa vastaan nuorta, joka on lastensuojelun sijoittama.

Nuori, joka on asiakkaana sekä lastensuojelussa että vammaispalveluissa, saattaa neuropsykiatrisen erityisyytensä vuoksi tarvita aikuistuuksaan tukea esimerkiksi arjen asioissa. Hänellä ei välttämättä ole sen kaltaisia haasteita, että häntä voitaisiin tukea tehostetun palveluasumisen avulla. Tällöin ammattilaiset joutuvat pohtimaan, voisiko nuori saada tarvitsemaansa apua toisaalta, esimerkiksi aikuissosiaalityöstä.

¹⁴ Kirjoittanut Anne Ikäheimonen, Eksote.

Lastensuojelussa ja vammaispalveluissa samanaikaisesti asioiville nuorille ei ole selkeitä palvelupolkuja. On riski, että heidän saamissaan palveluissa on tämän vuoksi katkoksia. Joskus voi käydä niin, että minkään tahon asiakkaaksi tulon kriteerit eivät nuoren kohdalla täyty. Yhteistyö eri alojen edustajien välillä on kuitenkin lisääntynyt tilanteissa, joissa nuori tarvitsee räätälöityä tukea. Parhaiten onnistutaan silloin, kun yhteistyötä hänen siirtymisensä tueksi aletaan tehdä ajoissa. Tulevaisuudessa voitaisiin kehittää yleinen asumisen palveluyksikkö, josta tukea olisi saatavilla riippumatta siitä, minkä vuoksi nuori on sen tarpeessa.

Joskus perheiden tilanteet vaikeutuvat äärimmilleen vain siksi, että palvelut eivät kohtaa heidän arkeaan. Tarvittaisiin enemmän esimerkiksi neuropsykologian osaamista, jonka avulla perheet saisivat tukea joutuisasti. Joskus lapsi tai nuori on neuropsykiatrisen erityisyytensä vuoksi vammaispalveluiden asiakkaana siksi, että hän ei muuten saisi tarvitsemiaan palveluita. Tällä voi olla kauaskantoisiakin seurauksia. Ammattilaiset tarvitsisivat osaamisen lisäksi tietoa toistensa palveluista, jotta yksikään nuori ei jäisi väliinputoajaksi. Joskus myös vanhemmat tarvitsisivat lisää ymmärrystä lapsensa tarpeista, jotta tämä saisi itselleen sopivaa apua. Nuoren saaman tuen esteenä voi joissain tapauksissa olla myös vanhemman haluttomuus tai kyvyttömyys nähdä lapsen tuen tarve. Tuen puuttuessa kehitysvammainen, aikuistuva nuori voi olla vaarassa joutua hyväksikäytetyksi.

7.2 Nuoret ja nuoret aikuiset, joilla on FASD-diagnoosi (Fetal alcohol spectrum disorders)

Suurin osa lapsista ja nuorista, joilla on FASD-diagnoosi, on ollut lastensuojelun asiakkaina ja sijoitettuna joko laitokseen tai perheeseen. Näin ollen heillä on myös jälkihuolto-oikeus. Näillä nuorilla saattaa alkoholin aiheuttamien vaurioiden lisäksi olla paljon traumatisoivia kokemuksia takanaan. Vauriot voivat vaihdella lievistä oppimisvaikeudesta vaikeaan kehitysvammaan ja elimellisiin vaurioihin. Kokemuksia on siitä, että itsenäinen elämä saattaa olla näille nuorille aikuisille vaikeasti hallittava asia älyllisestä kyvykkyydestä huolimatta. Ammattiopintojen loppuun suorittaminen tai työpaikassa pysyminen saattaa vaatia paljon tukea. Rahan käytössä voi olla haasteita tai päihteisiin saattaa muodostua ongelmallinen suhde. Joskus arjen ruttiin hallitseminen on nuorelle vaikeaa. Jos nuorella on usealla elämän osa-alueella pulmia, se voi ikävimmillään johtaa syrjäytymiseen.

Nuoret, joilla on FASD-diagnoosi, saattavat tarvita aikuistumiseen ja itsenäistymiseen vahvaa tukea ja ohjausta. Sijaishuollon tarkoituksena on saattaa nuori itsenäiseen elämään ja huostaanoton loppuessa nuorelle voidaan tarjota jälkihuoltoa. Uusi lakimuutos, jälkihuoltoikä nostaminen 25 vuoteen, on itsenäistymistä ajatellen hyvä asia, koska nuoret, joilla on FASD-diagnoosi, eivät välttämättä ole vielä valmiita itsenäistymään 21-vuotiaina. Lapsena ja nuorena saatu kuntoutus ja tukitoimet vaikuttavat merkittävästi heidän toimintakykyynsä. Joskus tuen tarve saattaa jatkua koko eliniän. Syrjäytymisen ehkäisemiseksi nuoret tarvitsevat jälkihuollolta arkista elämänhallintaan liittyvää tukea, neuvontaa ja ohjausta. Myös vertaisryhmä- ja tukihenkilötoiminnalla voidaan saada aikaan positiivisia vaikutuksia ja kokemuksia. Jälkihuollolla on siis merkittävä osuus niiden nuorten elämässä, joille FASD aiheuttaa erityisiä haasteita. Tuen tarvetta arvioitaessa huomioon on otettava nuoren ikä, hänen tarpeensa terveydenhuollon palvelujen järjestämiselle, tarve itsenäistymistä edesauttaviin tukitoimiin ja muut yksilölliset tarpeet.

7.3 Ilman huoltajaa maahan tulleet nuoret

Kotoutumislain¹⁵ (3§) mukaan *kotoutumisella tarkoitetaan* maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen. *Kotouttamisella* tarkoitetaan kotoutumisen monialaista edistämistä ja tukemista viranomaisien ja muiden tahojen toimenpiteillä ja palveluilla. *Maahanmuuttajalla* tarkoitetaan Suomeen muuttanutta henkilöä, joka oleskelee maassa muuta kuin matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnetyllä luvalla tai jonka oleskeluoikeus on rekisteröity taikka jolle on myönnetty

¹⁵Kirjoittanut Minna Tuovinen, Helsingin kaupunki

oleskelukortti. *Sosiaalisella vahvistamisella* tarkoitetaan maahanmuuttajalle suunnattuja toimenpiteitä hänen elämäntaitojensa parantamiseksi ja syrjäytymisensä ehkäisemiseksi. Monialaisella yhteistyöllä tarkoitetaan eri toimialojen viranomaisten ja muiden tahojen yhteistyötä. Erityisiä toimenpiteitä tarvitsevilla tarkoitetaan maahanmuuttajaa, joka tarvitsee tehostettuja kotouttamistoimenpiteitä erityisesti sairauden, vamman tai muun syyn vuoksi alentuneen toimintakyvyn, iän, perhetilanteen, luku- ja kirjoitustaidottomuuden tai muun vastaavan syyn perusteella.

Kunnan tehtävänä on järjestää kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja palveluja osana kunnallisia peruspalveluja ja työ- ja elinkeinohallinnon palveluja sekä muina kotoutumista edistävinä toimenpiteinä. Kotoutumista edistävinä ja tukevinä toimenpiteinä ja palveluina voidaan lisäksi järjestää 1) maahanmuuttajalapsen ja -nuoren kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja palveluja; 2) alaikäisenä ilman huoltajaa saapuneen ja oleskeluluvan saaneen lastensuojelun jälkihuollon toimenpiteitä ja palveluja; 3) erityisiä toimenpiteitä tarvitsevan palveluja ja tukitoimia; 4) muita toimenpiteitä ja palveluja, jotka kannustavat maahanmuuttajaa omatoimisesti hankkimaan yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja. Maahanmuuttajalle laaditaan yksilöllinen kotoutumissuunnitelma, johon kirjataan ne palvelut ja toimenpiteet, jotka tukevat nuoren mahdollisuuksia hankkia riittävä suomen tai ruotsin kielen taito sekä muita työelämässä ja yhteiskunnassa tarvittavia taitoja ja tietoja. Kotoutumissuunnitelmalla tuetaan myös nuoren mahdollisuuksia osallistua yhdenvertaisena jäsenenä yhteiskunnan toimintaan. (Kotoutumislaki 12§)

Kunnat voivat tarjota kotoutumislain mukaisia jälkihuollon tukipalveluita 18–25-vuotiaille nuorille, jotka ovat tulleet Suomeen ilman huoltajaa turvapaikanhakijoina ja saaneet oleskeluluvan. Tukipalvelut ovat tukipalveluja kotoutumislain perusteella (Laki kotoutumisen edistämisestä, 49§). Kunnilla ei kuitenkaan ole järjestämiseen lakisääteistä velvoitetta, eikä nuorilla siten subjektiivista oikeutta saada palveluja. Kuntien välillä on ollut vaihtelua siinä, keille nuorille jälkihuollon palveluja on tarjottu ja mikä taho palvelut on järjestänyt (Martiskainen 2016.). Tämä asettaa nuoret eriarvoiseen asemaan.

Nuori muuttaa täysi-ikäistyttyään perheryhmäkodista tai yksityismajoitusperheestä omaan kotiin. Kaikille ilman huoltajaa tullee alaikäisille, myös oleskelulupaprosessin aikana täysi-ikäistyneille, haetaan kuntapaikkaa. (Ryhmäkotitoiminta lähettää kuntapaikkahakemuksen ELY-keskukselle, kun asiakas on saanut oleskelulupapäätöksen tiedoksi. ELY-keskus lähettää hakemuksen sopivaksi katsomaansa kuntaan.) Jos kunta myöntää kuntapaikan, on kunnan tarjottava asiakkaalle asunto. Täysi-ikäinen saa kuntapaikkahakemuksesta huolimatta muuttaa Suomessa haluamalleen paikkakunnalle. Itsenäisille muuttajille kunta ei ole velvollinen järjestämään asuntoa.

Kun ilman huoltajaa maahan tullut nuori muuttaa itsenäisesti toiseen kuntaan, ei tieto jälkihuollon piirissä olevasta nuoresta välttämättä tavoita muuttokuntaa. Nuori ei itse välttämättä tässä tilanteessa osaa pyytää kunnalta sen tarjoamia jälkihuollon palveluja. Nuoren hakeutuessa sosiaalipalveluihin olisikin aina hyvä selvittää hänen taustansa ja se, onko kunnassa jälkihuollon palveluja yksintulleille nuorille. Kunnissa olisi hyvä olla tieto keneen otetaan yhteys, kun nuori muuttaa toiselle paikkakunnalle (Lepola 2019). Martiskaisen (2019) mukaan järjestelmän sirpaleisuus vaikuttaa erityisen kipeästi juuri itsenäistymisen nivelvaiheessa. Järjestelmän sirpaleisuutta voitaisiin korjata lainsäädännön muutoksilla.

Jotta yksin maahan tulleet nuoret saisivat tarvitsemansa tuen, tulisi kotoutumislakiin perustuvan jälkihuollon olla velvoittavaa kuten lastensuojelulain mukainen jälkihuolto. Kotoutumisen edistämisestä annettua lakia muutettiin 16.7.2020 siten, että jälkihuollon palveluja voidaan tarjota nuorelle 25 ikävuoteen saakka, mutta subjektiivista oikeutta jälkihuoltoon ei nuorella edelleenkään ole, vaan palvelut perustuvat kunnan määrittämään nuoren yksilölliseen palveluiden tarpeeseen¹⁶.

Useat maahanmuuttolakien kiristykset 2010-luvulla ovat johtaneet siihen, että yhä harvempi nuori saa pakolaisasemaa tai oikeutta hakea perhettään Suomeen. Taloudellinen vastuu perheen saamiseksi Suomeen jää yhä useammin nuoren kannettavaksi. Nuori voi kokea velvollisuudekseen mennä töihin joko lähettäkseen perheelle rahaa kotimaahan tai maksaakseen perheen oleskeluluvat ja matkat Suomeen. Toisaalta perhe tai suku saattaa ohjata nuoren elämää toisesta maasta käsin. On myös tilanteita, joissa nuori on kadottanut yhteyden perheeseensä tai perheenjäsenet ovat kuolleet konflikteissa. Monien nuorten kokevat olevansa yksinäisiä, vaikka ovat turvassa. Se että nuori on saanut itsensä turvaan ja samanaikaisesti hän on hädissään perheen tilanteesta, synnyttää nuorelle syyllisyyttä omasta selviämisestään.

¹⁶ <https://www.finlex.fi/laki/alkup/2020/20200564>

Kun nuori on tullut maahan alaikäisenä ilman perhettä, hänestä on vähän dokumentoitua tietoa. Nuori ei välttämättä tiedä omaa ikäänsä, ei osaa kertoa koulutushistoriastaan tai perussairauksistaan. Ylipäättään omista elämänvaiheista kertominen voi olla haastavaa, koska luottamusta uuden maan työntekijöihin ei ole. Myös se, että lapsen ja nuoren tarina on oleskeluluvan peruste, vaikuttaa siihen mitä nuori haluaa itsestään tai elämästään kertoa.

Nuoren toimijuuden tukeminen

Ilman huoltajaa tullee nuorella ei ole useinkaan käsitystä suomalaisesta koulutusjärjestelmästä ja koulutuksen merkityksestä työllistymisen kannalta. Toisaalta moni haluaa hyvän ammatin tai työllistyä heti aikuistuttuaan saadakseen perheelleen rahaa tai perheen Suomeen. Moni nuori tulee yhteiskunnasta, jossa on jo lapsesta saakka tehnyt työtä elättääkseen itseään tai perhettään ja ajatus koulutuksesta voi tuntua vieraalta. Suuri osa nuorista on motivoitunut koulun käyntiin, mutta monilla on myös oppimisen pulmia, jotka johtuvat traumataustasta, koulupolun katkonaisuudesta tai diagnostisoimattomista oppimisvaikeuksista. Kieli ja kohdattu rasismi voi hankaloittaa opiskelua. Tiivis yhteistyö TE-toimiston kanssa kotoutumissuunnitelman teossa ja suunnitelman toteutumisen seuraaminen yhdessä oppilaitoksen opettajien ja oppilashuollon kanssa ehkäisee nuoren tippumista koulutuksesta. Työntekijän on myös hyvä muistaa, että nuoren kohdalla kotoutumisaikaa ja siten kotoutumistukea voidaan pidentää viiteen vuoteen saakka, jos opiskelu ei ole sujunut suunnitelman mukaan.

Jos koulunkäynti ei suju, nuorta tukee muunlainen osallistuminen. Harrastustoiminnasta voi löytyä sisältöä päiviin ja sitä tulisikin tukea syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja kotoutumisen tueksi myös rahallisesti. Nuorta voi olla hyvä saattaa uusiin paikkoihin osallistumisen kynnyksen madaltamiseksi. Myös ryhmämuotoinen toiminta tukee nuoren osallistumista (vierailukäynnit, peli-illat, erilaiset keskustelutilaisuudet). Nuoria olisi tärkeää ohjata toimintaan, jossa syntyy kohtaamisia kantasuomalaisten nuorten kanssa. Tämä auttaa kotoutumisessa uuteen kotimaahan. Nuorelle voi myös hakea kummi- tai tukiperhettä eri järjestöistä.

Hiitolan (2019) tutkimuksessa monet yksintulleet halusivat vaikuttaa yhteiskunnallisesti. He kertoivat, että esimerkiksi rasismien kokemusten käsittely helpottui, kun he ryhtyivät puhumaan kokemuksistaan ja auttamaan muita nuoria sekä vaikuttamaan päättäjiin. Keskeiseksi nousee kokemus omasta toimijuudesta eli mahdollisuudesta vaikuttaa asioihin. Tällä on merkitystä myös siksi, että yksintulleilla on paljon asioita, joihin he eivät voi vaikuttaa, kuten oleskeluluvan pituus tai perheen vaikea tilanne.

Ilman huoltajaa tulleet nuoret tulevat usein maista, joissa he eivät ole saaneet perusterveydenhuoltoa. Heillä voi olla tunnistamattomia ja hoitamattomia sairauksia. Monilla nuorilla, erityisesti lapsisotilas- tai lapsityöläistäustaisilla voi myös avunpyytäminen olla vaikeaa, he ovat tottuneet auttamaan itse itseään, kun muiden hyväntahtoisuuteen ei ole voinut luottaa. Nuoren terveyshuoliin ja vaivoihin tulisi suhtautua vakavasti ja nuorta tulee rohkaista kertomaan huolistaan. Stigmaa mielenterveyden ongelmiin on tärkeää hälventää. Myös terveystieteiden ja seksuaalivalistukseen tulee kiinnittää työskentelyssä huomiota¹⁷.

Nuoren turvallisuuden tukeminen

Ilman huoltajaa tulleilla nuorilla on takanaan vakavasti haavoittavia kokemuksia. Jo pelkkä pakolaisuus itsessään traumatisoi monine menetyksineen. Monella maahan tulleella on kokemuksia lapsiorjuudesta, lapsityöläisyydestä, kadulla tai pakolaisleireillä elämisestä, perheenjäsenten kadottamisesta tai menettämisestä, seksuaalisen tai fyysisen hyväksikäytön kohteeksi joutumisesta, ihmiskaupasta tai lapsisotilaana toimimisesta. Tämä näkyy nuorilla mm. unettomuutena, kipuna, mielenterveyden ja koulunkäynnin ongelmina. Turvattomuutta ja ahdistusta aiheuttavat myös lyhyet oleskeluluvat ja oman perheen tilanne.

¹⁷ VIGOR | Tervettä elinvoimaa -hanke on STEA:n rahoittama ja osa Sosped-säätiön toimintaa. Hanke edistää ulkomaalaistaustaisten seksuaaliterveyttä pääkaupunkiseudulla, Turussa ja Kajaanissa. Ulkomaalaistaustaisilla tarkoitamme arabian, darin, kurdin, persian ja somalin kieliryhmien edustajia.. Vigor-hanke, joka tarjoaa seksuaalivalistusta omalla kielellä. <https://vigorhanke.fi>

Kun nuori muuttaa perheryhmäkodista omaan asuntoon, pelot ja ahdistus voivat lisääntyä, etenkin iltaisin ja öisin. Osa nuorista muuttaa pääkaupunkiseudulle yhteisön ja ystävien sekä parempien työmahdollisuuksien perässä. Kuitenkin voi käydä niin, ettei nuori löydä omaa kotia, ja riippuvuus majoittajasta lisää nuoren turvattomuutta. Oman asunnon löytyminen voi olla hankalaa asuntomarkkinoiden rasismien vuoksi.

Nuoren turvallisuutta lisää työntekijän tarjoama tuki asioiden hoitamisessa, erityisesti oleskelupa- ja mahdollisissa perheen yhdistämisasiossa. Nuori voi kohdata hankaluuksia myös tilanteessa, jossa hänellä ei ole voimassa olevaa henkilötodistusta, jolloin esim. pankkiasioiden hoitaminen mutkistuu.

Asumisen turvallisuutta lisää työntekijän tiiviimmät vierailut nuoren omassa kodissa, jossa käydään läpi asumiseen liittyviä asioita sekä naapuruustaitoja. Tavoitteena on ennalta ehkäistä konflikteja naapureiden kanssa. Nuoren kanssa tutustutaan uuteen ympäristöön, sen palveluihin sekä joukkoliikenteeseen. Uuden ympäristön haltuunotto lisää turvallisuuden tunnetta.

Nuoren myönteisen minäkuvan tukeminen

Omaan kotiin muuttaessa myös arjen ja elämänhallinnan tukeminen on tärkeä osa sosiaalityötä. Nuori voi tarvita tukea tukien hakemisessa, pankkiasioissa sekä laskujen maksussa. Kun arki sujuu, nuoren edellytykset kotoutua kohenevat. Kun sosiaalityöntekijällä on käsitys nuoren taloudenhoidosta ja menojen kohdentumisesta, esim. peliriippuvuudet voidaan ottaa puheeksi.

Vaikka nuoren perhe ei olekaan fyysisesti läsnä, on se läsnä nuorten elämässä monella tapaa. Jotkut nuoret ovat saattaneet paeta väkivaltaisista perhesuhteista, mutta suurelle osalle nuorista oma perhe on voimavara. Perheen pitäminen läsnä puheessa ja nuoren elämässä on tärkeää, vaikka perhe olisikin kaukana. Myös sen pohtiminen, miten omat vanhemmat sanoisivat tai ajattelisivat tai miten he olisivat lapsestaan ylpeitä siinä tilanteessa, kun perhettä tai yhteyttä perheeseen ei ole, voi olla lohduttavaa nuorelle. Jos nuori on asunut perheryhmäkodissa alaikäisenä, pitää hän usein perheryhmäkodissa olleita nuoria omana perheenään ja yksin muuttamisen jälkeenkin yökyläilyt ja yhteydenpito on säännöllistä. Sukulaisten ja tuttavien luona asuneet nuoret kiinnittyvät joskus majoittajiinsa, mutta yleensä muutto omaan asuntoon on edessä täysi-ikäistyessä.

Monilla maahan muuttaneilla nuorilla uskonnon harjoittaminen kuten rukoukset sekä yhteisöllisyys tuovat turvaa elämään. Riikola (2019) toteaa, että vaikeita elämäkokemuksia ja eroa perheestä on helpompi käsitellä, kun elämällä nähdään olevan suurempi tarkoitus. Nuorelle tulee antaa mahdollisuuksia oman kulttuurisen identiteetin ja uskon etsimiseen ja tutkimiseen. Nuorella tulee olla mahdollisuus ilmaista itseään ja ajatuksiaan omalla kielellä. Myös radikalisoitumisen näkökulmasta on tärkeää, että nuori ja nuoren tarpeet tulevat kohdatuiksi.

Työskennellessä yksin tulleiden kanssa onkin tärkeää, että nuorelle avautuu vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksia. Hänen arkensa sujuu ja hänellä on kokemus kuulumisesta yhteiskuntaan. Työntekijän on hyvä tunnistaa kunkin kohdalla ja olla tietoinen trauman vaikutuksesta nuoren elämässä. Työntekijä rohkaisee ja kannustaa nuorta ja tarjoaa hänelle konkreettista ja yksilöllistä tukea. Yksi hyvä kohtaaminen nuoren kanssa kantaa pitkälle!

7.4 Neuropsykiatrisesti oireilevat

Neuropsykiatrisesti¹⁸ oireilevat lapset ovat yliedustettuina huostaanotoissa (Kääriälä 2020,28). Neuropsykiatrinen diagnoosi tarkoittaa ominaisuutta, joka on usein perinnöllinen. Esimerkiksi autismin kirjo ja ADHD (attention-deficit hyperactivity disorder) tarkoittaa aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriötä. Tarkoitetaan sitä, että lapsella tai nuorella on tietty aivojen ominaisuus, joka vaikuttaa esimerkiksi hänen toiminnan ohjaukseensa. Neuropsykiatrinen diagnoosi todetaan, kun lapsella esiintyy samanlaisia oireita vähintään kahdessa kasvuympäristössä (koulu ja koti). Neuropsykiatrisia piirteitä ei voi poistaa, mutta niiden vaikutusta voidaan säädellä lääkityksen ja ympäristön avulla. Kuormittava ympäristö lisää piirteitä ja tukea antava ympäristö voi vähentää niitä.

¹⁸ Laura Yliruka, lastensuojelun kehittämisspäällikkö, THL

Kun suhde hoitotahoon on toimiva, eli lapsen vanhemmat ja esim. lasten tai nuorisopsykiatrian poliklinikan vuoropuhelu toimii, saadaan hyviä tuloksia lapsen kuntoutuksesta. Keskeisiä keinoja ovat ADHD-oireiselle henkilölle annettavat ja hänen ympäristöönsä kohdistuvat tukitoimet, erilaiset psykososiaaliset hoitomuodot sekä lääkehoito (Käypä hoito -suositus).

Jos neuropsykiatrisesti oireilevan lapsen vanhemmat eivät sitoudu lapsen tarvitsemaan tukeen ja hoitoon esimerkiksi omien ongelmien vuoksi, lapsesta saatetaan joutua tekemään lastensuojeluilmoitus. Tilanteissa, joissa lapsen hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen johtavat lastensuojelun asiakkuuteen, lasta ja perhettä pyritään tarvittaessa tukemaan lastensuojelun avoimuuden keinoin. Jos lapsen kehitys ja terveys vaarantuu vakavasti, saatetaan joutua turvautumaan kiireelliseen sijoitukseen tai huostaanottoon.

On tärkeää, että lapsen neuropsykiatrisiin erityispiirteisiin liittyvä oireilu tunnistetaan ja psykiatrinen hoito saadaan lapsen tai nuoren tueksi lastensuojelun sijaishuollon aikana. Neuropsykiatrisesti oireilevat nuoret ovat oppimisen profiililtaan hyvin laajalla skaalalla: autistisille voi olla tyypillistä hyvin tarkkarajainen osaamisen alue, hänellä voi olla esimerkiksi valokuvamuisti tai hän voi olla hyvin lahjakas matemaattisesti. Samalla hänen sosiaaliset taitonsa voivat olla heikot. Oppimisvaikeudet koulussa voivat syntyä liian kuormittavasta ympäristöstä (äänet, hajut, sosiaaliset tilanteet) tai epäselvistä ohjeistuksista tai vaikkapa siitä, että koulun ilmiöoppimisen projektit edellyttävät sosiaalisia taitoja.

Neuropsykiatriset piirteet ja oireet saattavat ilmentyä samankaltaisena käytöksenä kuin kaltoinkohdellun lapsen tai nuoren käytös. Siksi on tärkeää pystyä arvioimaan laaja-alaisesti eri tekijöiden merkitystä lapsen kehityksessä. Jälkihuolto tai nuorten sosiaalityö on viimeistään vaihe, jossa tulisi kartoittaa, onko nuorella diagnosoimattomia neuropsykiatrisia häiriöitä. Yliaktiivisuus- ja impulsiivisuusoireet lieviytyvät usein nopeammin lapsuudesta nuoruuteen tultaessa. Tarkkaamattomuusoireiden lieveneminen on hitaampaa, ja ne jatkuvat selvästi ylivilkkausoireita useammin aikuisuuteen. ADHD:sta saattaa aikuisuudessa olla merkittävää haittaa yksilöön kohdistuvien vaatimusten lisääntyessä, vaikeivat diagnoosikriteerit enää täysin täytyisi (Käypä hoito-suositus).

7.5 Riippuvuudet

Nuoren päihdehäiriö liittyy miltei aina muihin ongelmiin nuoren elämässä, kuten varhaisiin traumaattisiin tai hoivan laiminlyönnin kokemuksiin ja/tai puutteelliseen vanhemmuuteen sekä vanhempien omiin ongelmiin (Lehto-Salo 2011, 31). Alkoholin käytön aloittaminen lapsuudessa tai varhaisnuoruudessa lisää merkittävästi alkoholin runsaan ja usein tapahtuvan käytön riskiä aikuisuudessa. Tämä vuoksi alkoholin tai muun päihteen käytön aloittamiseen ja käyttöön nuoruusiässä liittyvät tekijät on tärkeä ymmärtää erityisesti päihteen käytön riskiryhmään kuuluvien nuorten osalta (Lehto-Salo 2011,31).

Lehto-Salon (2011) koulukoteja koskevassa tutkimuksessa koulukodissa olleista nuorista 40 prosentilla oli diagnostiset kriteerit täyttävä päihdehäiriö, joka useimmilla liittyi alkoholin käyttöön. Päihdehäiriödiagnoosin saaneilla nuorilla oli vaikeampi käytöshäiriö ja enemmän muita mielenterveyden häiriöitä kuin ei-päihtettä käyttävillä koulukotinuorilla (emt. 2011,52). Päihdehäiriöryhmän nuorten perheessä oli useammin perheväkivaltaa ja äiti oli useammin epäsosiaalinen¹⁹ (Lehto-Salo 2011, 44), mikä viittaa ongelmien ylisukupolvisuuteen.

Helsingin kaupungin monitieteisessä jälkihuoltotutkimushankkeessa tuotettiin myös päihteisiin liittyvä pro gradututkimus Toivonen (2016). Kirjausten mukaan 69 % (n=418) jälkihuollon piirissä olevista nuorista (n=600) käytti jotain päihteitä. Vajaa kymmenes ei käyttänyt mitään päihteitä (9 %). Dokumenttitiedot osoittivat, että säännöllinen tai päivittäinen käyttö oli yleisempää miehillä (p<0.0001) (n=94, 32 %) kuin

¹⁹ Häiriölle on ominaista yleisistä normeista piittaamaton toimintatapa. Kansainvälisen häiriöluokituksen mukaan epäsosiaaliselle käytökselle on ominaista välinpitämättömyys toisten oikeuksista ja kyvyttömyys tai haluttomuus huomioida toisia ihmisiä. Henkilö on impulsiivinen, vilpillinen ja helposti ärtyvä ja usein myös aggressiivinen syyllistyen toistuvasti lainrikkomuksiin eikä kadu tekojaan. Epäsosiaalinen ihminen näkee toimintansa syyt muualla kuin itsessään.

naisilla (n=56, 18 %). Säännöllinen tai päivittäinen päihteiden käyttö oli yleisempää (p=0.008) niillä nuorilla, jotka olivat olleet sijoitettuna kolme kertaa tai useammin (n=90, 32 %) verrattuna muihin.

Miesten tiedoissa oli maininta diagnosoidusta päihdeaddiktiosta tai päihteiden väärinkäytöstä (12 %, n=35) useammin kuin naisilla (9 %, n=28).

Nämä luvut olivat myös suuremmat niillä nuorilla, jotka olivat olleet sijoitettuna kolme kertaa tai enemmän (n=41, 14 %) verrattuna heihin, jotka oli sijoitettu vain kerran tai kahdesti (n=16, 6 %).

Asiakirjatietojen perusteella alkoholin ja lääkkeiden väärinkäyttö oli hiukan yleisempää miehillä kuin naisilla. Huumeiden käyttö oli merkittävästi yleisempää miehillä kuin naisilla (p>0,0001).

Sijoitusten lukumäärä oli merkittävästi yhteydessä alkoholin (p=0.003), huumeiden (p<0.0001) ja lääkkeiden (p=0.0001) väärinkäyttöön siten, että kaikkien näiden käyttö oli yleisempää niillä nuorilla, jotka olivat olleet sijoitettuna kolme kertaa tai enemmän.

Sienten käyttö huumaavina tuotteina, LSD, psykedeliset aineet, heroini ja muut opiaatit, kokaiini, ekstaasi ja muut stimulantit, GBL ja GHB olivat miesten ja naisten käytössä samassa määrin. Stimulanttien käyttö, johon kuuluivat amfetamiini ja metamfetamiini, oli hiukan yleisempää miesten keskuudessa. Stimulanttien käyttö oli merkittävästi yleisempää (p=0.003) niiden nuorten joukossa, jotka olivat olleet sijoitettuna kolme kertaa tai enemmän (n=284). Heistä 15 % (n=43) käytti amfetamiinia tai metamfetamiinia, kun taas yksi tai kaksi kertaa sijoitettuna olleista (n=256) 8 % (n=21) käytti näitä huumeita ja harkinnanvaraisessa jälkihuollossa olleista 2 % (n=1) käytti amfetamiinia tai metamfetamiinia.

Heroiinin käyttö oli myös yleisintä (13 %) niillä nuorilla, jotka olivat olleet sijoitettuna kolme kertaa tai useammin, samoin oli kannabiksen kohdalla. Miehet käyttivät kannabista merkittävästi enemmän kuin naiset (p<0.0001). Kannabiksen käyttö oli vähäisintä harkinnanvaraisessa jälkihuollossa olleilla nuorilla.

Yhdellä nuorella oli raportoitu steroidin käyttöä, kolmella ns. designer huumeiden käyttöä, kuudella tutkimuskemikaaleja ja neljällä nuorella liuottimien käyttöä. Liuottimien käyttöä oli raportoitu nuorilla, jotka olivat olleet sijoitettuna kolme kertaa tai enemmän.

7.6 Nuorten näkemyksiä päihteidenkäytöstä

Pesäpuu ry on järjestänyt Jyväskylän kaupungin nuorisopalveluiden, sijaishuoltoyksikön ja LAPE-muutosohjelman kanssa nuorille Päihteet? –foorumeita, joissa nuoret puhuivat päihteiden käytön syistä, seurauksista ja siitä, miten ammattilaiset voivat tukea nuorta. Tämä teksti on kirjoitettu foorumeista toimitetun julkaisun (Ersta & Nokireki 2018) pohjalta.

Nuoret ovat tuoneet päihteet? -foorumeilla esille sen, että laittomia päihteitä on helpommin saatavilla kuin alkoholia. Huumeita ja lääkkeitä käytetään sekä pahan olon purkamiseen että hyvän olon hakemiseen. Hetkellisen helpotuksen jälkeen käyttäminen vie syvemmälle vaikeuksiin. Syiksi käytölle mainittiin esimerkiksi vastoinikäymiset, sisällön puute, traumat, väkivalta, mielenterveysongelmat, kokeilunhalu, kaveripiiri ja rakkauden ja huomion puute. Päihteiden käytöltä suojaa parhaiten rakastava koti, huolenpito, hyväksyntä, aika ja läsnäolo aikuisilta. Nuoret kaipaavat myös aikuisten asettamia rajoja.

Päihteiden käytöstä tulisi nuorten mukaan puhua suoraan, kuunnellen nuorta ja rohkaisten hakemaan apua. Ammattilaisille toivottiin enemmän osaamista ja tietoa päihteistä, niiden vaikutuksista, riippuvuuksista, päihdehoidosta ja -kuntoutuksesta. Tuomitseminen, saarnaaminen tai huutaminen ei edistä nuoren avun hakemista. Luottamuksellisuus on kaiken ytimessä. Läheisen ihmisen puhetta kuunnellaan herkästi, helpommin kaverin kuin aikuisen. Nuoret toivovat kokemusasiantuntijoita kertomaan päihteiden käytöstä, koska myös näiden kertomaa kuunnellaan. Nuoren ympärillä oleva aikuiset voivat herätellä nuorta ymmärtämään avun tarvetta. Apua pitäisi aina tarjota siitä riippumatta, onko nuori vielä valmis ottamaan sitä vastaan.

Päihteistä irti pääsemiseksi nuori tarvitsee monenlaista tukea: ihmisen, jolle puhua, pääsyn päihdehoitoon, apua mielenterveyden ongelmiin ja tarvittavan lääkehoidon, tukea velkojen ja tuomioiden hoitamiseen sekä koulu- ja työpaikan saamiseen ja mahdollisuuden päästä eroon huonosta kaveripiiristä. Kun apua haluaa, sitä pitäisi saada heti.

Yhteiskunnassa pitäisi panostaa nuorten päihdekuntoutukseen ja katkaisuhuitoon. Mielenterveys- ja päihdepalveluiden tulisi tehdä nykyistä enemmän yhteistyötä niin, ettei väliinputoamista tapahdu. Nuorten

päihteidenkäytöstä tulisi tehdä matalalla kynnyksellä lastensuojeluilmoituksia. Lastensuojelun työntekijöiden toivotaan tukevan nuorta pohtimaan omaa elämäänsä, tavoitteitaan ja unelmiaan ja sitä, miksi nuori on päätenyt käyttämään päihteitä. Lastensuojelun ja terveydenhuollon tulisi tehdä yhteistyötä niin, että nuori saisi kaikki tarvitsemansa palvelut.

Lehto-Salon (2011) tutkimus toi esiin, että tyttöjen kohdalla tulee kiinnittää erityistä huomiota psyykkisen ja naiseuden kehittymisen haavoittuvuuteen sekä psykiatristen häiriöiden vahvaan samanaikaisuuteen. Masentunutta tyttöä arvioitaessa olisi tärkeää arvioida käytöshäiriön tai päihdehäiriön mahdollinen samanaikaisuus (Lehto-Salo 2011, 60).

8 Nuoren kanssa työskentelevät ammattilaiset ja palveluverkosto

Jälkihuollon ammattilaisilla on tärkeä rooli asiakkaina olevien nuorten arjessa. Sosiaalihuollon ammattilaisten lisäksi monet muut toimijat ovat usein hyvin tärkeitä nuoren kohtaamien haasteiden selättämisessä. Ylisektorinen tuki mahdollistaa nuorten tuen saamisen ilman päällekkäisyyksiä ja sitä, että nuori joutuu toistuvasti kertomaan elämästään uudelle ammattilaiselle.

8.1 Nuorten kanssa työskentelevät sosiaalihuollon ammattilaiset

Sosiaalityöntekijän ja sosiaalihjaajan tehtävät jälkihuollossa²⁰

Sosiaalityöntekijän tehtävät määritellään LsL 75§:ssa. Kunnan velvollisuus on järjestää jälkihuoltoa kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään silloin, kun nuori täyttää 25 vuotta. Jälkihuollon tavoitteena on edistää nuoren hyvinvointia ja tukea tätä rakentamaan tulevaisuutta, jossa nuori on aktiivinen toimija, osallistuu ja pääsee osalliseksi yhteisössään ja yhteiskunnassa.

Jälkihuollossa nuorta autetaan muun muassa asunnon hankinnassa ja päivätoiminnan löytymisessä. Häntä tuetaan koulunkäynnissä sekä taloudellisesti. Nuoren kokonaistilanne selvitetään ja arjen toimintakykyä mietitään yhdessä. Nuoren kanssa kartoitetaan hänelle riittävä läheis- ja ammattilaisverkosto, joka tarvittaessa tukee häntä yksilöllisesti. Sosiaalityöntekijä pyrkii luomaan luottamuksellisen ja kunnioittavan suhteen nuoren kanssa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on nuoren oikeuksien ja velvollisuuksien näkyväksi tekeminen eli ohjaaminen ja tukeminen itsenäistymisessä, omassa elämässä, asumisessa ja arjen haasteissa. Sosiaalityöntekijän työ on suunnitelmallista käytettävissä olevien resurssien antamista nuorelle oikea-aikaisesti. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on kertoa nuorelle olemassa olevista palveluista.

Sosiaalihjaus on intensiivistä lähityötä muutosprosessin läpiviennissä, jonka keskiössä on dialogisuus, reflektiivisyys, ratkaisukeskeisyys ja asiakaslähtöisyys. Sosiaalihjauksen tehtävänä on antaa ohjausta ja neuvontaa sekä olla tavoitettavissa ja antaa konkreettista apua asioiden hoitamiseksi. Keskiössä on auttaa asiakasta löytämään omat voimavaransa, auttaa nuorta kokemaan onnistumisia ja vahvistaa niitä. Työote jälkihuollossa on motivoiva ja psykososiaalista tukea antava. Sosiaalihjausta annetaan nuoren tarpeen mukaan, jotka ovat määritelty yhdessä asiakkaan, sosiaalityöntekijän, sosiaalihjaajan ja tarvittaessa muun verkoston kanssa. Sosiaalihjausta voidaan myös ostaa ulkopuolisilta palveluntuottajilta.

Sosiaalityöntekijä tekee yhdessä nuoren kanssa palvelutarpeen arvion, jolloin sosiaalihjaajan työsuunnitelma kirjataan sosiaalityöntekijän lakisääteisen asiakassuunnitelman yhteyteen. Asiakassuunnitelmatapaamiseen liittyy oleellisesti se, kuinka paljon sosiaalihjaajan tapaamisia nuorelle tarjotaan. Tapaamisia voi olla useita kertoja viikossa tai kuukaudessa. Sosiaalihjauksen tavoitteiden toteutumista arvioidaan yhteisesti asiakkaan, sosiaalihjaajan ja sosiaalityöntekijän kanssa kolmen kuukauden välein ja työskentelystä laaditaan työskentely-yhteenveto. Yhteenvedosta tulee käydä ilmi, onko työskentely edennyt tavoitteiden mukaisesti, ovatko tavoitteet pysyneet samoina vai onko suunnitelmaa tarvetta muuttaa.

Työskentelyssä sosiaalihjaajan ja asiakkaan välillä lähdetään aina liikkeelle asiakkaan tilanteesta. Työskentely tapahtuu pääsääntöisesti asiakkaan omassa lähiympäristössä intensiivisenä lähityönä. Sosiaalihjaaja tarjoaa neuvontaa, ohjausta, tukea ja apua arjen asioissa. Työskentelyn tavoitteena on arjen- ja elämänhallintaitojen edistäminen ja vahvistaminen. Olennaista on etsiä ja vahvistaa asiakkaan

²⁰ Kirjoittanut Minna Manelius, Helsingin kaupunki

voimavaroja samalla huomioiden myös ne esteet, jotka vaikuttavat toimintakykyyn. Miten nuori selviää arjesta, miten maksaa laskut, miten kodinhoidolliset tehtävät sujuvat? Miten hän saa rahat riittämään? Sosiaaliohjaajan työskentelyn edellytyksenä ovat työntekijän hyvät vuorovaikutustaidot sekä monipuolinen menetelmäosaaminen, jolloin sosiaaliohjaaja työskentelee joustavasti asiakkaan tarpeiden ja tilanteen mukaan. Työskentelyssä keskeistä on joustava kohtaaminen, tuki ja motivointi, työntekijän tavoitettavuus sekä suunnitelmallisuus. Sosiaaliohjaajan työote on muun muassa kohtaava, kannatteleva ja ohjaava. Tavoitteena on se, että nuori pärjää mahdollisimman itsenäisesti.

Sosiaaliohjaajan tehtävään sisältyy myös sosiaaliturvaetuuksien ja palvelujärjestelmän hallinta sekä taloudellinen neuvonta. Asiakasta ohjataan, neuvotaan, tuetaan palvelujen hakemisessa ja käytössä ja palveluiden yhteensovittamisessa. Palveluohjaus tarkoittaa myös tarvittaessa asiakkaan mukana kulkemista ja mallintamista. Sosiaalinen kuntoutus on oleellinen osa sosiaaliohjausta, työ voi olla ennaltaehkäisevää tai korjaavaa työtä. Sosiaaliohjaaja kartoittaa myös nuoren osaamista ja sitä, mistä tämä on kiinnostunut ja mitä haluaisi oppia. Sosiaaliohjaaja tukee nuorta löytämään itseään kiinnostavaa tekemistä. Sosiaaliohjaaja on arjessa rinnalla kulkija.

Millainen on unelmien jälkihuollon sosiaalityöntekijä?

Auta Lasta ry:n Vetuointi -toiminta, Nuorten Ystävät ry, Turun avopalvelut, Osallisuuden aika ry, Perhekuntoutuskeskus Lauste ry, Pesäpuu ry, Turun kaupungin jälkihuolto.

Kuva 3. Unelmien jälkihuollon sosiaalityöntekijä

Millainen on unelmien jälkihuollon ohjaaja?

²¹ Auta Lasta ry:n Vetuointi –toiminta, Nuorten Ystävät ry Turun avopalvelut, Osallisuuden aika ry, Perhekuntoutuskeskus Lauste ry, Pesäpuu ry, Turun kaupungin jälkihuolto.

Kuva 4. Unelmien jälkihuollon ohjaaja

²¹ Auta Lasta ry:n Vetuointi –toiminta, Nuorten Ystävät ry Turun avopalvelut, Osallisuuden aika ry, Perhekuntoutuskeskus Lauste ry, Pesäpuu ry, Turun kaupungin jälkihuolto.

8.2 Monitoimijaisella yhteistyöllä koulutus- ja työelämäpoluille

Monitoimijaisen²² yhteistyön käsite korostaa sitä, että asiakas on tasavertainen toimija ammattilaisten rinnalla tai ammattilaisverkoston jäsenenä (Muukkonen 2014). Lähtökohtana ovat asiakkaan tarpeet ja osallisuus, jolloin painopiste siirtyy ammattilaisverkostoista nuoreen. Seuraavaksi tarkastellaan monitoimijaista yhteistyötä Diakonissalaitoksen Vamoksen näkökulmasta.

Vamos tarjoaa valtakunnallisesti intensiivistä yksilö- ja ryhmävalmennusta 16-29 -vuotiaille työn ja koulutuksen ulkopuolella oleville nuorille. Tavoitteena on tukea nuoria koulutus- ja työelämäpoluille (ks. myös luku 5.4.1). Jokainen nuori saa oman valmentajan, joka työskentelee kokonaisvaltaisesti nuoren kanssa. Nuoret ovat usein monien eri palveluiden piirissä, joten yhteistyö eri toimijoiden kesken ja palveluintegraatio on kolmas Vamos-toimintamallin peruspilari yksilö- ja ryhmävalmennuksen ohella.

Vamoksen toiminnassa luodaan emotionaalinen tila, jossa mahdollistuu nuoren identiteetin uudelleen rakentuminen. Nuoren ja valmentajan vuorovaikutuksessa ovat läsnä nuoren kokemat pettymykset, epäluottamus, itseluottamuksen puute, vaikeus sanoittaa ajatuksia ja tunteita, yliherkistyminen muiden tunteille ja toiveille, sosiaaliset pelot ja epävarmuudet. Valmennus keskittyy positiivisiin asioihin, nuoren kertomuksen uudelleen sanoittamiseen, arvostavan ja hyväksyntää osoittavien tunteiden välittämiseen. Valmentajat pyrkivät ennen kaikkea uudelleenrakentamaan nuoren emotionaalista lähtökehystä eli näkemisen tapaa niin, että se mahdollistaisi hänelle välitettyjen positiivisten tunteiden sisäistymisen osaksi minäkuva. (Järvelin 2020.)

Nuoret kokevat tärkeäksi sen, että Vamos antaa eväitä tutustua uudelleen itsen, jäsentää identiteettiä ja suunnitella tulevaisuutta. Toiminta koetaan merkitykselliseksi ja tavoitteelliseksi – olematta kuitenkaan painostavaa (Loukas 2019).

Noin puolet Vamoksen palveluita käyttävistä nuorista on myös sosiaalityön asiakkaana, osa heistä on VIP-nuoria. Monitoimijaisen yhteistyön sisältöjä ovat nuoren taloudellinen toimeentulo, asuminen ja sosiaalinen kuntoutus. Yhteistyö voidaan tiivistää nuoren elämän tulevaisuustyöksi.

Yhteistyössä sosiaalitoimi vastaa nuoren palveluprosessin kokonaisuudesta ja Vamos nuoren elämän kokonaisvaltaisesta tuesta. Joskus valmentaja on nuoren kanssa sosiaalityöntekijän luona, joskus riittää, että valmentaja motivoi nuorta olemaan yhteydessä sosiaalitoimeen tai on mukana, kun nuori varaa ajan sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityössä myös kerrotaan Vamos-palveluista, joten nuori voi tulla Vamoksen asiakkaaksi tätä kautta. Yhteistyötä tehdään myös siten, että vaihdetaan tietoja, kun nuori on antanut tähän luvan. Sosiaalityöntekijän työtä edesauttaa se, jos valmentaja on jo kartoittanut nuoren tilannetta. Valmentaja on ehkä tavannut nuoren ennen sosiaalityöntekijää ja nähnyt yhdessä nuoren kanssa ratkaisuja, jotka voisivat viedä nuoren tilannetta eteenpäin.

Monitoimijainen yhteistyö rakentuu luottamukselle ja yhteiset tapaamiset perustuvat arvostavalle kohtaamiselle. Luottamusta lisää se, että työntekijät tuntevat toisensa tai vähintään toistensa työn tavoitteet ja toimintatavat. Työntekijät voivat työskennellä myös työparina. Joissakin Vamoksen toimipisteissä sosiaaliohjaajat päivystävät sovittuina aikoina tai vaihtoehtoisesti Vamoksen valmentajat voivat päivystää sosiaalitoimistossa. Näin kynnys palvelujen saatavuudelle madaltuu.

8.3 Jälkihuollon jälkeen - Nuorten aikuisten sosiaalityössä huomioitavaa

Jälkihuolto²³ päättyy jatkossa nuoren täyttäessä 25 vuotta. Näin ollen nuorten aikuisten sosiaalityöhön mahdollisesti siirtyvät nuoret ovat aiempaa pidemmällä itsenäistymisprosessissaan. Oletettavasti aiempaa suuremmalla osalla nuorista on myös parisuhde tai perhe, jolloin koko perheen tilanne ja tarpeet tulee huomioida osana nuorten aikuisten sosiaalityötä. Ennen siirtymistä jälkihuollosta nuorten aikuisten sosiaalityöhön arvioidaan nuoren mahdollista tarvetta sosiaalihuollon palveluihin jälkihuollon päätyttyä. Nuorten aikuisten sosiaalityöhön ohjautuvat siis lähtökohtaisesti nuoret, joilla on jälkihuollon jälkeen tarvetta sosiaalipalveluille (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301). Aikuissosiaalityöhön tullaan toisinaan myös tutustumaan, vaikka varsinaista palveluntarvetta ei ole.

²² Terhi Laine, johtaja, Vamos, Diakonissalaitos

²³ Kirjoittanut Pauliina Pitkälä, Espoon kaupunki

Nuorten aikuisten sosiaalityössä nuoren omatyöntekijänä voi olla sosiaaliohjaaja tai erityisen tuen tarpeessa olevan nuoren kohdalla sosiaalityöntekijä. Mikäli siirtoa nuorten aikuisten sosiaalityöhön pohditaan, on nuoren tuen ja palveluiden tarpeet hyvä olla mahdollisimman tarkkaan tiedossa, jotta turhilta työntekijävaihdoksilta vältytään. Nuoren oma näkemys tilanteestaan ja tuen tarpeestaan on tärkeä ottaa huomioon siirtymää suunniteltaessa. Nuorten aikuisten sosiaalityöhön on hyvä luoda konsultointitavat nivelvaihetta ennakoiden. Kunnassa pitäisi myös olla sovittuna käytännöt palvelusta toiseen siirryttäessä: miten ja milloin nuorten aikuissosiaalityöhön otetaan yhteyttä, miten nivelvaiheen työskentely toteutuu ilman palvelukuilua ja kuinka uusi työntekijä määrittyy.

Mahdollista siirtymistä jälkihuollon palveluista nuorten aikuisten sosiaalityöhön olisi hyvä suunnitella ajoissa. Jos asiakkaalla on paljon tuen tarvetta, pitäisi siirto tehdä saattaen, mikä lisää ennustettavuutta, turvallisuuden tunnetta ja synnyttää luottamusta nuoren ja uuden työntekijän välillä. Nuorten sensitiivinen ja avoin kohtaaminen sekä elämänhistorian huomioiminen on osa luottamuksellisen asiakassuhteen luomista. Nuorten aikuisten sosiaalityössä voidaan hyödyntää erilaisia menetelmiä osana työskentelyä (esimerkiksi motivoivaa haastattelua, verkostokarttaa, erilaisia kortteja, aikuisväestön hyvinvointimittaria).

Yhteisiä tapaamisia nuoren, jälkihuollon, aikuissosiaalityön ja tarvittaessa nuoren muun verkoston kanssa voi olla tarvittaessa useampia ennen nuorten aikuisten sosiaalityön käynnistymistä. Näin pyritään varmistamaan tiedon siirtyminen ja tarvittavien palveluiden jatkuminen tai käynnistyminen mahdollisimman sujuvasti tai oikea-aikaisesti. Jälkihuollon mahdollisuus jatkaa määräaikaaisesti sosiaaliohjausta nuorten aikuisten sosiaalityöhön siirtymisen jälkeen on koettu toimivaksi nivelvaiheen käytännöksi. Tällöin nuori jatkaa siirtymän jälkeen työskentelyä jälkihuollosta tutun sosiaaliohjaajan kanssa yhdessä sovitun määräajan.

Nuorten aikuisten sosiaalityössä jatketaan nuorten kanssa suunnitelmallista työskentelyä esim. arjen turvaamiseksi ja itsenäistymisen tukemiseksi sekä osallisuuden vahvistamiseksi. Koska tavoitteena on tukea nuoren toimijuutta ja minäkuva, tulee työskentelyn pohjautua nuoren kanssa asetettuihin tavoitteisiin ja dialogisuuteen. Etenkin erityistä/ monialaista tukea tarvitsevien nuorten kanssa työskentelyn tulisi moniammatillista ja tapahtua yhdessä nuoren verkoston kanssa. Nuorten aikuisten sosiaalityön työskentely voi sisältää esimerkiksi palveluneuvontaa, sosiaalityötä tai -ohjausta, asumisen tukea tai sosiaalista kuntoutusta. Nuorten aikuisten sosiaalityössä yhteistyö muiden nuorten kanssa toimivien tahojen (esim. Ohjaamo, työllisyyspalvelut, terveydenhuolto) kanssa on tärkeää ja myös siihen tulisi olla yhteisesti sovitut käytännöt ja konsultointimallit.

Aikuissosiaalityössä tapaamisvälit vaihtelevat asiakkaan tilanteen ja tarpeen mukaan. Lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolkua suunniteltaessa olisi hyvä kiinnittää huomiota **tarvittavaan työskentelyn tiiviyyteen** ja kuinka varmistetaan riittävät resurssit nuoren tukemiseen. Jotta nuorten kanssa työskentely olisi mahdollisimman oikea-aikaista ja vaikuttavaa, tulisi työskentelyn ja palveluiden olla tarvittaessa joustavia ja tarvittaessa räätälöitävissä nuoren elämäntilanteeseen ja tarpeisiin (huomioiden tarvittaessa esim. nepsy-asiakkaat, mielenterveys- tai päihdepulmat).

Lastensuojelun VIP-nuori voi palvelupolkunsa aikana olla osallisena monissa eri palveluissa ja kohdata useita työntekijöitä. Sosiaalihuollon toimijoilla on käytettävissä erilaisia tukipalveluita, mikä vaikuttaa kulloinkin käytettävissä olevaan palveluvalikkoon. Myös ostopalveluiden kilpailutukset voivat olla erillisiä. Tämä on haaste VIP-nuorten palvelupolkujen kannalta. **Esimerkiksi tukipalvelua ei välttämättä voida jatkaa nivelvaiheessa palvelualueelta toiseen siirryttäessä.** Nuori on jo saattanut luoda vahvan ja luottamuksellisen suhteen työntekijään, mikä tällöin katkeaa. Myös erilaiset asiakastietojärjestelmät haastavat tiedonkulkua ja vaativat nuorelta itseltään vahvaa kokonaistilanteen hahmottamista. Jatkuvuuden ja ennustettavuuden näkökulmasta tähän tulisi kiinnittää huomiota sosiaalihuollon palvelurakenteessa ja -tarjonnassa.

8.4 Aikuispsykiatrian ja jälkihuollon välinen yhteistyö

Aikuispsykiatrian²⁴ palveluiden piiriin jälkihuollon asiakkaat siirtyvät tavallisesti täytettyään 18 vuotta, jolloin kontakti nuorisopsykiatriassa tavallisesti päättyy. Nuorilla on tässä vaiheessa yleensä jo paljon kokemusta psykiatrisesta hoitojärjestelmästä. Monet kuntoutumiseen tähtäävät toimenpidepolut on aloitettu ja asiakkuuskokemusta voi olla kertynyt paljonkin. Usein vastaanotolle tullaan jälkihuollon järjestämän tukihenkilön kanssa. Haasteita on paitsi moninaisen ahdistuneisuus- ja masennusoireilun hoitamisessa, myös ikäkauteen liittyvien tavoitteisiin pääsemisessä: koulunkäynnin saattamisessa loppuun, kuntouttavan työtoiminnan tai työkokeilujen järjestämisessä, ammatin valinnassa, itsenäiseen elämään siirtymisessä, elämänhallinnan opettelussa ja harjoittelussa.

Työ aikuispsykiatrian avohoidossa on moniammatillista ja verkostoitunutta, ja yhteistyötä paitsi jälkihuollon, myös muiden kunnan sosiaalipalvelujen, työllistävän tahon, asumispalvelujen tarjoajan ym. kanssa tehdään tiiviisti. Monella asiakkaalla on psykoterapian tarve ja psykoterapiaa haetaan ja kustannetaan. Usein tarvitaan erityispalveluja kuten neuropsykiatrista valmennusta. Hoito aikuispsykiatrisessa erikoissairaanhoidossa on määräaikaista, ja psykiatrisen avuntarpeen vähentyessä lääketieteellinen hoito siirtyy tavallisesti kunnan mielenterveyspalvelujen tai perusterveydenhoidon järjestettäväksi.

HUS Psykiatrian sosiaalityö toimii tiiviissä yhteistyössä osana moniammatillista työryhmää asiakkaan hoito- ja kuntoutusprosessissa. Sen merkitys psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa perustuu yhteiskuntatieteelliseen viitekehykseen, systeemien väliseen yhdyspintatyöskentelyyn sekä palvelujärjestelmän ja sosiaalilainsäädännön tuntemukseen ja ymmärrykseen psyykkisesti oireilevien potilaiden toimintakyvystä ja hoitoprosesseista. Työssä on keskeistä psykososiaalinen orientaatio sekä holistinen näkemys potilaiden yksilöllisistä elämäntilanteista. Psykiatrinen sosiaalityö turvaa psykiatrisille potilaille viivyttyksettömän, erikoistuneen sosiaalityön palvelut integroituneena sairauden hoitoon.

Nuoret aikuiset muodostavat yhden HUS aikuispsykiatrian sosiaalityön keskeisistä asiakasryhmistä. Psykiatrian sosiaalityö tarjoaa nuorille jälkihuollon asiakkaille terveystieteellisen palveluja ja potilasryhmäkohtaista erityisosaamista yksilöllisesti, tarpeenmukaisesti, oikea-aikaisesti sekä joustavasti hoidon yhteydessä. Jälkihuollon nuorten kohdalla työskennellään tiiviissä yhteistyössä kunnan lastensuojelun jälkihuollon ja muun palvelujärjestelmän kanssa.

Verkostoyhteistyössä psykiatrian sosiaalityön asiantuntijatehtävinä ovat tyypillisesti yhteistyön käynnistäminen ja kokoaminen sekä tiedon välittäminen ja ymmärryksen lisääminen nuoren mielenterveydenhäiriön mahdollisesti aiheuttamista rajoitteista selviytyä arjessa, asumisessa, opinnoissa tai työssä. Toiminnan tavoitteena on turvata nuorelle riittävä tuki ja tarvittavat tukipalvelut itsenäistymistä varten. Toiminta on tulevaisuusorientoitunutta rohkaisemalla ja tukemalla nuoren omaa osallisuutta ja toimijuutta. Tavoitteena on ehkäistä syrjäytymistä ja poluttaa nuoren tietä kiinnittyä yhteiskuntaan opintojen ja työelämän kautta.

8.5 Neuvolan mahdollisuudet tukea vanhemmuudessa

8.5.1 Neuvolan perustehtävä

²⁵ Äitiys- ja lastenneuvolapalvelut ovat lakisääteisiä peruspalveluja, joita tarjotaan lähipalveluina kaikille raskaana oleville ja alle kouluikäisten lasten perheille (ThL 1326/2010, 15 §). Lähes kaikki lasta odottavat (99,7 %) ja alle kouluikäistä lasta kasvattavat perheet (99,5 %) käyttävät neuvolapalveluja riippumatta perheen sosioekonomisesta asemasta. Perheet myös pysyvät palveluissa, toisin sanoen he haluavat käydä terveystarkastuksissa säännöllisten terveystarkastusten runko-ohjelman mukaisesti (Klemetti & Hakulinen-Viitanen 2013, VNA 338/2011). Raskaana olevalle ja äskettäin synnyttäneelle järjestetään vähintään 10-11 tarkastusta ja 0-6 -vuotiaan lapsen perheelle vähintään 15 tarkastusta. Näihin kaikkiin terveystarkastuksiin sisältyy terveysneuvonta. Lisäkäyntejä neuvolaan järjestetään lapsen ja perheen yksilöllisen tuen tarpeen

²⁴ Kirjoittaneet Katariina Bärlund, Päivi Parikka ja

²⁵ Kirjoittanut Tuovi Hakulinen ja Anni Mäkinen, TtM, projektipäällikkö, Helsinki Apotti-hanketoimisto.

mukaisesti. Myös niiden osalta, jotka eivät käytä palveluja, selvitetään lapsen tuen tarve ja kutsutaan koko perhe neuvolaan vastaanotolle.

Äitiys- ja lastenneuvolan tehtävänä on seurata ja edistää raskaana olevien naisten tai alle kouluikäisten lasten ja heidän perheidensä tervettä kasvua ja kehitystä, tukea vanhemmuutta ja parisuhdetta ja edistää kasvu- ja kehitysympäristön sekä elintapojen terveellisyyttä. Huomiota kiinnitetään hyvinvointia suojaavien tekijöiden ja muiden voimavarojen vahvistamiseen. Lisäksi neuvolan tehtävänä on tunnistaa varhaisessa vaiheessa mahdolliset ongelmat ja pulmat, erityisesti riskiä aiheuttavat tekijät, sekä tarjota tai järjestää tarvittavaa kohdennettua tukea, hoitoa ja apua.

Osa neuvolan määräaikaista terveystarkastuksia on niin sanottuja laajoja terveystarkastuksia (yksi äitiysneuvolassa ja kolme lastenneuvolassa lapsen 4 kk, 18 kk ja 4 vuoden iässä). Niihin kutsutaan lapsen molemmat vanhemmat tai huoltajat ja tarkastukset toteutetaan terveydenhoitajan ja lääkärin yhteistyönä. Laajoissa terveystarkastuksissa keskustellaan vanhempien kanssa koko perheen terveydestä ja hyvinvoinnista (mm. jaksaminen, vanhemmuus, parisuhde, terveystottumukset, vuorovaikutus, tuensaanti) ja sovitaan tarvittavista toimenpiteistä (VNA 338/2011, Hakulinen-Viitanen ym. 2012). Terveystarkastuksissa tulee esille muun muassa aiemmin piiloon jääneitä asioita, jolloin tukea ja muuta apua pystytään räätälöimään varhaisemmin sitä tarvitseville (Hakulinen ym. 2017).

Neuvolassa vahvistetaan lasta suojaavia tekijöitä, selviytymiskykyä ja muutosjoustavuutta (resilienssi). Tällaisia ovat esimerkiksi turvalliset, pysyvät ja hyvinvoivat aikuiset, vanhempien toimiva parisuhde, varhainen vuorovaikutus, huolehtiva kasvatuskulttuuri, perheen yhteinen aika, terveelliset elämäntavat, hyvä suhde vanhempiin, ystävät ja hyvät sosiaaliset taidot (Afifi & MacMillan 2011, Bell ym. 2013, Hakulinen 2019.)

Vanhemmat hyötyvät neuvolan tarjoamasta psykoedukaatiosta: keskusteluista, emotionaalisesta tuesta ja ajantasaisen tiedon saannista. Kannattelevat kokemukset ammattilaisten kanssa toimivat suojaavina tekijöinä. Raskausaika ja lapsen syntymä ovat muutosvaiheita, joissa vanhemmilla on paljon tiedon ja tuen tarvetta ja epävarmuutta. Neuvolapalveluissa on tiheä seuranta erityisesti raskausaikana ja lapsen ensimmäisen ikävuoden aikana siitä syystä, että tuolloin muutoksia ja tuen tarpeita on eniten. Raskausaika on herkkyyss aikaa, jolloin vanhemmat ovat motivoituneita tarkistamaan terveystottumuksiaan syntymättömän lapsen eduksi. (Hakulinen 2019.) Vanhemmat saattavat hyötyä myös erilaisista vanhemmuuden tuen toimintamalleista (Ryan ym. 2017, Laajasalo & Santalahti 2019).

Neuvolan terveydenhoitaja tekee kotikäynnin ensimmäistä lastaan odottavan perheen tai ensimmäisen lapsen saaneen perheen luokse. Myös muita kotikäyntejä järjestetään tarpeen mukaan. (VNA 338/2011.) Kotiin viety terveystarkastus ja siihen sisältyvä terveysneuvonta tuo palvelut helposti saataville perheen arkeen. Kotikäynnit tukevat vanhempien pystyvyyden tunnetta ja auttavat vähentämään stressiä. Kohtaaminen ja vanhempien kanssa käyty keskustelu auttavat kohdentamaan vanhemmille räätälöityä tarpeenmukaista tietoa ja konkreettisia vinkkejä, muun muassa kodin ja lähiympäristön turvallisuudesta tapaturmien ehkäisemiseksi, vauvan ruokinnasta ja hoidosta sekä siitä, että vauva ilmentää itkullaan tarpeitaan, ei ärsyttäkseen vanhempiaan. Vinkkejä voidaan antaa esimerkiksi siihen, miten on mahdollista hillitä itsensä jotta ei menetä malttiaan. (Doyle ym. 2017, Heckman ym. 2017, McIntosh & Shute 2007.)

Kotikäynnillä pyritään tapaamaan mahdollisuuksien mukaan lapsen molemmat vanhemmat, jolloin on mahdollista havainnoida voinnin lisäksi vanhempien keskinäistä vuorovaikutusta sekä vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta. Molempia vanhempia kannustetaan aktiiviseen ja tasaveroiseen vanhemmuuteen ja hoitamaan vauvaa omalla tavallaan sekä myös huolehtimaan jaksamisestaan. Yksin lasta kasvattavaa kannustetaan pyytämään herkästi apua läheisiltään. Hänelle järjestetään tarvittavaa tukea kotiin kuten esimerkiksi perhetyöntekijän apua tai lapsiperheiden kotipalvelua. (Hakulinen 2019.)

Äitiysneuvolan järjestämää perhevalmennusta tarjotaan ensimmäistä lastaan odottaville ja myös perheille, joissa toinen vanhemmista odottaa ensimmäistä lastan tai jos kyse on ensimmäisestä Suomessa syntyvästä lapsesta. Lapsen syntymän jälkeen on mahdollista jatkaa lastenneuvolan tai perhekeskuksen järjestämissä erilaisissa vanhempainryhmissä. (VNA 338/2011.) Näiden lisäksi osa terveyskeskuksista järjestää erillisiä äiti- ja isäryhmiä perhevalmennuksen yhteydessä ja myös lapsen syntymän jälkeen. Esimerkiksi isäryhmien tavoitteena on tukea isyyttä ja paneutua isien esille tuomiin kysymyksiin sekä tarjota vertaistukea. (Hakulinen ym. 2018.) Neuvolan järjestämä perhevalmennus ja muut vanhempainryhmät vähentävät

vanhempien kokemaa stressiä ja edistävät vanhempien pystyvyyden tunnetta, vertaisilta saamaa tukea sekä vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta. Ennen lapsen syntymää käynnistyvät ja vanhempien aktiivisen osallistumisen mahdollistavat interventiot on todettu tehokkaimmiksi vanhempien tuen muodoiksi. (Barlow ym. 2014, 2016, Liyama ym. 2018.) Jälkihuollon asiakkaana olevat nuoret kannattaa aktiivisesti kutsua perhevalmennukseen ja erilaisiin vanhempainryhmiin saamaan vertaistukea samassa elämäntilanteessa olevilta. Jos nuori ei osallistu perhevalmennukseen, äitiysneuvolakäynneillä keskustellaan synnytyksestä ja vauvaperhearjesta yksityiskohtaisemmin nuoren kanssa.

8.5.2 Huolten tunnistaminen ja tuen järjestäminen neuvolan tehtävänä

Huolten ja tuen tarpeiden tunnistaminen perustuu neuvolan lakisääteiseen tehtävään (VNA 338/2011). Sen mukaan neuvolan terveystarkastukset ja terveysneuvonta on järjestettävä siten, että alle kouluikäisen lapsen ja perheen erityisen tuen tarve tunnistetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja tarpeellinen tuki järjestetään viiveettä. Erityisen tuen järjestämiseksi on laadittava suunnitelma yhteistyössä tukea tarvitsevan ja hänen perheensä kanssa. Tämä edellyttää hoidon ja palvelutarpeen arviointia ja tarvittavista tuen muodoista sopimista sekä tavoitteisiin pääsyn arviointia.

Neuvolatoiminta perustuu perheiden yksilöllisen kohtaamisen ja aktiivisen kuuntelemisen sekä jatkuvuuden avulla luotuun luottamukseen. Kun ilmapiiri on salliva ja vuorovaikutus perhettä rohkaisevaa ja arvostavaa, syntyy vanhemmille tilaisuus keskustella terveydenhoitajan tai lääkärin kanssa itseä askarruttavista tai arkaluontoisista asioista. Tarvitaan myös työntekijän taitoa ja rohkeutta ottaa puheeksi vaikeilta tuntuvia asioita. Perheet ottavat helposti yhteyttä tuttuun terveydenhoitajaan.

Terveydenhoitajalle tai lääkärille voi herätä huoli lapsen ja perheen tilanteesta vanhempien ilmaiseman huolen lisäksi terveystarkastuksen perusteella. Huoli voi syntyä myös kotikäynnillä, päivähoidon tai läheisten ilmoittaessa lapsen ja perheen tilanteesta tai perheen jättäessä tulematta neuvolan määräaikaisiin terveystarkastuksiin. Tuen tarpeen tunnistamisen ja puheeksi ottamisen tukena neuvolahenkilöstöllä on käytössään erilaisia työvälineitä. Tällaisia ovat esimerkiksi lasta odottavan perheen ja lapsiperheen arjen voimavaralomakkeet, lähisuhdeväkivallan suodatin- ja kartoituslomake, EPDS-masennusseula ja alkoholin käytöstä keskusteluun kehitetty Audit-lomake. Lomakkeita käytetään harkiten ja joustavasti siten, että on mahdollista keskustella yksilöllisten tarpeiden mukaan.

Säännölliset terveystarkastukset tukevat tuttuutta ja luottamusta (Hakulinen ym. 2019, Tuominen ym. 2014). Huolellisesti toteutetut määräaikaiset terveystarkastukset mahdollistavat terveydenhoitajille perheen laaja-alaisen tuen tarpeen tunnistamisen (Poutiainen ym. 2014, 2015, 2016). Erityisesti yhdistetty äitiys- ja lastenneuvolatyö edistää tuen tarpeiden tunnistamista ja tuen kohdentamista sitä tarvitseville (Tuominen ym. 2014, 2016.) Tunnistaminen puolestaan edistää asioiden puheeksi ottamista ja avun tarjoamista räätälöidysti perheelle. Esimerkiksi masennuksen varhainen tunnistaminen mahdollistaa varhaisen avun ja hoidon järjestämisen koko perheelle, jolloin välttyään varhaisen vuorovaikutuksen ja parisuhteen häiriöiltä sekä korkeammilta hoitokustannuksilta (Gurung ym. 2018, McDaid ym. 2019, Bauer ym. 2014.) Esille tulleiden huolien ja tuen tarpeiden vuoksi perhe voidaan kutsua joko lisäkäynnille neuvolaan tai perheen luo voidaan tehdä kotikäynti. Mikäli tilanteen lisäselvittely neuvolassa ja kohdennettu lisätuki eivät riitä, on mahdollista järjestää perheelle varhaisena tukena perhetyöntekijän tai kotipalvelun apua kotiin tai perhe voidaan ohjata vanhempainryhmään. Sen lisäksi perhe voidaan ohjata myös kasvatus- ja perheneuvolaan tai erikoissairaanhoidon. Myös kolmannen sektorin palvelut tuovat tukea perheiden arkeen. On tärkeää, että neuvolassa tartutaan huoliin niiden ollessa pieniä, jolloin saatetaan välttyä ongelmien vaikeutumiselta ja kärjistymiseltä.

Neuvolan yhteistyö muiden palvelujen kanssa on perheiden auttamiseksi paitsi välttämätöntä, myös lakisääteistä (ThL 1326/2010, VNA 338/2011). Erityisen tuen tarpeen tunnistamiseksi ja tuen järjestämiseksi on tarvittaessa tehtävä yhteistyötä kunnan eri toimijoiden, kuten päivähoidon, kotipalvelun, lastensuojelun, opiskeluhoollon sekä erikoissairaanhoidon kanssa ja muiden tahojen kesken. Esimerkkejä tilanteista, joissa monialainen yhteistyö on tarpeen, ovat perheeseen liittyvät erityistä tukea edellyttävät tilanteet kuten esimerkiksi vanhempien masennus, psyykkiset sairaudet, väkivalta ja päihdeongelmat. Lapseen liittyviä ovat muun muassa lapsen käytöshäiriöt ja mielenterveysongelmat. Vanhemmat kutsutaan mukaan monialaiseen hoitotiimiin tarvittavan avun ja hoidon räätälöimiseksi. Jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten kohdalla on

ensisijaisen tärkeää, että neuvola tekee yhteistyötä jälkihuollon sosiaalityöntekijöiden kanssa. Yhteinen keskustelu ja suunnittelu takaavat nuorille kohdennetun ja tarpeen mukaisen tuen.

8.6 Kelan NUOTTI-valmennus

Kelan NUOTTI-valmennus on 16–29 –vuotiaille tarkoitettua matalan kynnyksen nuoren ammatillista kuntoutusta. Nuotti valmennusta voi hakea ilman lääkärinlausuntoa ja hakemusta. NUOTTI-valmennus on tarkoitettu nuorille, joiden toimintakyky on olennaisesti heikentynyt. Heikentyminen jollain toimintakyvyn osa-alueella estää tai rajoittaa nuoren tulevaisuuden suunnittelua tai opiskelemaan tai työelämään pääsyä. Nuotti-valmennuksen tavoitteena on saada nuori kiinnostumaan elämäntilanteestaan, taidoistaan, vahvuuksistaan ja tulevaisuuden suunnittelusta sekä opiskeluun tai työelämään suuntautumisesta.

Nuori saa valmennuksessa tuekseen henkilökohtaisen valmentajan, jonka hän voi valita Kelan kanssa sopimuksen tehneistä palveluntuottajista. NUOTTI-valmennus suunnitellaan ja toteutetaan aina yksilöllisesti. Se sisältää enintään 20 x 60 minuutin tapaamista enintään 5 kk aikana. Tapaamiset toteutetaan pääasiassa nuoren arkiympäristössä.

Tapaamisiin voi nuoren ja valmentajan lisäksi osallistua myös nuoren verkostoa, kuten läheisiä tai muita nuoren kanssa työskenteleviä tahoja. Valmentaja pitää yhteyttä nuoreen ja tarpeen mukaan hänen verkostoonsa myös tapaamisten välillä. NUOTTI-valmennus on nuorelle maksuton. Nuori voi saada kuntoutusrahaa NUOTTI-valmennuksen ajan.

8.7 Kokemusasiantuntijoiden näkökulma

8.7.1 Vanhempien näkökulma jälkihuollosta

Kasper ry:n Voikukkia-toiminnan kehittäjävanhemmat²⁶ keräsivät kokemuksia vanhemmilta tähän mallinnukseen. Vanhemmat saattavat joutua hoitamaan asioita, joita jälkihuolto ei hoida tai on jättänyt hoitamatta, vaikka ne kuuluisivat ammattilaisten tehtäviin. Jälkihuollon työskentely ei voi vanhempien näkemyksen mukaan toteutua siten, että merkitään nuorelle työntekijä ja kuitenkin hänen kanssaan ei työskennellä aktiivisesti. Jälkihuollon työntekijän tulisi käydä raha-asioita nuoren kanssa läpi, etteivät pelihimo tai päihteet johda siihen, että vuokrat jäävät maksamatta. Opastusta ja ohjausta talouden hallinnassa ja rahan käytöstä tarvitaan siis nykyistä enemmän. Vanhemmat toivovat, että työntekijät ymmärtävät, nuorten vasta harjoittelevan aikuisen velvollisuuksia. Vanhempien mielestä jälkihuollon työntekijän kuuluu siis auttaa nuoria monessakin pulmassa, joskus useimpaankin kertaan, ettei hänen auttamisensa ja etenekin taloudellinen tukeminen jää nuoren vanhempien kontrolle.

Jälkihuollossa asiakkaana olevan nuoren elämä ei voi kuitenkaan rakentua pelkästään viranomaisten kannateltaviksi. Nuorella tulisi siis olla muitakin suhteita, koska jälkihuollon asiakkuus loppuu kuitenkin joskus. Jo sijaishuollon aikana pitäisi kartoittaa nuoren läheisverkostoa, joka voi olla nuoren tukena. Tulisi miettiä yhdessä, kuka voisi mahdollisesti tukea nuorta missäkin asiassa. Itsenäistyminen on iso asia kaikille ja saattaa samanaikaisesti tuoda nuorelle vapaudentunnetta ja turvattomuutta. Työntekijän tulisi yhdessä nuoren kanssa rakentaa toimivat suhteet vanhempiin/muihin läheisiin, auttaa näkemään niiden suhteiden merkitys tai tukea löytämään luotettavia aikuissuhteita, jos niitä ei ole.

Vanhempien kokemusten mukaan jälkihuollon resurssit eivät useinkaan ole riittävät tukemaan nuoria. Nuorten ei välttämättä ole aina helppo edes kertoa tuen tarpeistaan, koska he saattavat kuvitella, että heidän täytyy yksin selviytyä ja pärjätä. Tämän vuoksi yhteistyötä vanhempien kanssa tulisi lisätä mahdollisuuksien mukaan. Työntekijät eivät välttämättä tiedä missä mennään, jos vanhempien kanssa ei olla yhteydessä ja asioidaan vain nuoren kanssa. Haastavan tästä tekee se, että täysi-ikäinen saa päättää, ottaako vanhempia mukaan mitenkään. Ammattilaiset voisivat nähdä vanhemmat voimavarana ja mahdollisuutena jälkihuollon aikana ja erityisesti ajalle jälkihuollon jälkeen.

²⁶

Kirjoittanut Johanna Valkeavirta, kokemusasiantuntija yhdessä Kasper ry:n kehittäjävanhempien kanssa

Vanhemmilla saattaa olla joka tapauksessa huoli, miten nuori pärjää. Osa vanhemmista olisi kaivannut myös jälkihuollon aikana tukea vanhempänä toimimiseen. Voisiko nuorille ja läheisille järjestää vertaistapaamisia tai avoimia infoiltoja, joissa askarruttavia asioita voisi käydä läpi muiden samassa tilanteessa olevien kanssa.

8.7.2 Hei päättäjät

”Minä tässä, nuori, joka on jo aikuistunut ja nyt maksaa takaisin veroilla kaikkea sitä rahaa, jonka käytitte hyväkseni. Se ei ollut helppo polku, se oli pitkä ja tuskallinen. Se polku oli kivinen, ahdas, se sisälsi paljon ylämäkiä. Sen polun varteen tuli monta ihmistä, ihmisiä, jotka halusivat ja yrittivät auttaa. Saada polun helpommaksi kulkea. Mutta valitettavasti ihmiset, jotka polkua yrittivät helpommaksi tehdä, väsyivät polun rakentamiseen. Koska minun polku-ni ei ollut ainut polku, vaan yhdellä ihmisellä saattaa olla pahimmassa tapauksessa monta kymmentä polkua rakennettavana.

Kuinka yksi ihminen voi jaksaa kantaa niin raskasta taakkaa mukana? Kuinka yksi ihminen voi joutua rakentamaan niin montaa polkua? Tuleeko polusta, joka rakennetaan, tarpeeksi ehjä, jos aika pitäisi riittää rakentamaan niitä monelle kymmenelle ihmiselle? Entä jos edellinen väsy ja uusi rakentaja tulee tilalle, niin mitä käy vanhalle polulle? Entäs jos tämä kaikki tapahtuu uudestaan ja uudestaan, polun rakentaminen aloitetaan uudestaan 6 tai jopa 7 kertaa? Se polku muuttuu jälleen rikkinaisemmäksi, hankalammaksi kulkea.

Mietithän päättäjät vielä tätä. Me tarvitsemme apua, tulevat sijoitetut tarvitsevat teidän apuanne. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat teidän apua. Rakennusapua ja lepoa hetkiä. Kun sosiaalityöntekijä voi hyvin, sijoitettu nuori voi vieläkin paremmin.” (Kaijanen ym. 2020, 29.)

9 Toimintakulttuurin muutos ja yhteensovittava johtaminen

Jälkihuollon²⁷ ikärajan nostaminen edellyttää toimintakulttuurin muutosta, joka koskee palvelujärjestelmän kokonaisuutta. Tämä on osa laajempaa lastensuojelun uudistamista, kun systeeminen toimintamalli omaksutaan vallitsevaksi käytännöksi. Systeemisyyttä kuvaavat nuorilähtöisyys, palvelukokonaisuudet ja jatkuva muutos, jossa asioiden nähdään vaikuttavan monimutkaisella tavalla toisiinsa. Muutos ja sen johtaminen vaatii myös johtamiskäytäntöjen uudistumista ja osaamisen vahvistamista.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman loppuraportti korostaa uuden julkisen hallinnon mukaista johtajuutta, joka perustuu hallintaan. Palvelujärjestelmässä eri tasoilla tapahtuva vuorovaikutus ja yhteistoiminta korostuvat, jolloin hallinta edistää yhdyspinnoilla tapahtuvaa toimintaa, vahvistaa keskinäistä luottamusta ja sosiaalista pääomaa. (Heinonen ym. 2018, 120.) Jälkihuollon palveluiden hallinta sekä alue- ja organisaatiotason johtaminen edellyttää kansallista ohjausta ja tiedon tuotantoa valtakunnallisesti. Laadukkaiden palveluiden tuottaminen vaatii seurantatietoa ja kansallisesti sovittuja standardeja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella ja OT-tukikeskuksilla on keskeinen rooli jälkihuollossa tarvittavan tiedon tuottajina valtakunnallisesti. Sosiaali- ja terveysministeriö ohjaa jälkihuollon toiminnan kokonaisuutta.

Systeemisen muutoksen johtaminen jälkihuollon johtamisessa tarkoittaa sitä, että johtajat ovat itse osa muutoksen kohteena olevaa systeemiä (Alhanen ym. 2019, 10). Jälkihuollon onnistuminen edellyttää nuorilähtöistä työskentelyä, eri toimijoiden välistä yhteistyötä ja johtamista, jossa huomioidaan nuoren tarvitsema palvelukokonaisuus. Johtajan tulee huolehtia asiakkaiden osallisuudesta, innostaa yhteiseen visioon ja edistää dialogista työskentelyä. Yhtä tärkeää on ennakoida toimintojen seurauksia, priorisoida ja arvioida vaikuttavuutta. (Mt. 2019.)

Johtamista tapahtuu linjaorganisaatioissa ja horisontaalisesti verkostoissa. Tätä kokonaisuutta voidaan tarkastella yhteensovittavan johtamisen kautta. Palveluiden yhteensovittamista voidaan jäsentää kahdesta näkökulmasta, yhtäältä yksittäisen nuoren tarpeista käsin ja toisaalta kunnan tai jopa laajemman alueellisen kokonaisuuden kannalta, jolloin monialainen johtoryhmä johtaa palveluiden kirjoa ja vahvistaa yhdyspintoja, joita syntyy eri palveluiden tai professioiden välille. Tärkeää on myös poliittisen päätöksenteon ymmärrys ja tuki jälkihuollon nuorelle tarjottaville palveluille ja niiden yhteensovittamiselle.

Yhteensovittavaa johtamista voidaan katsoa yksittäisen asiakkaan, rajatun toiminnan, laajemman toimintakokonaisuuden tai päätöksenteon kautta (Perälä ym. 2012). Sosiaalityöntekijän tai jonkun muun nimetyn vastuuehtilaisen tehtävänä on yhteensovittaa nuoren tarvitsemat palvelut yksittäisen nuoren osalta. Tämä voi tarkoittaa palveluohjausta, jolloin nuori saa oikea-aikaisesti hänelle sopivat palvelut. Tällöin palveluohjaajan roolissa oleva työntekijä auttaa asiakasta suunnistamaan palveluviidakossa ja ohjaa nuorta käyttämään julkisia, yksityisiä ja kolmannen sektorin palveluja sekä koordinoi palvelut tavoitteelliseksi kokonaisuudeksi (Valokivi 2001).

Palveluiden yhteensovittaminen voi konkretisoida myös esimerkiksi yhteistyöalustalla, johon eri palvelut kootaan. Tällöin nuori saa tarvitsemansa palvelut yhdestä matalan kynnyksen paikasta, esimerkiksi Diakonissalaitoksen Vamos-palvelusta, joka tarjoaa palveluintegraatioalustan, jossa nuori voi tavata psykiatrista sairaanhoitajaa, sosiaalityöntekijää, Kelan asiantuntijaa, asumisneuvojaa jne. Palveluintegraatio helpottaa erityisesti niiden jälkihuoltonuorten arkea, jotka käyttävät paljon palveluja ja elävät samaan aikaan siirtymävaihetta työhön tai koulutukseen.

Palveluohjaus ja palveluintegraatio ovat esimerkkejä palveluiden horisontaalisesta yhteensovittamisesta. Kun palveluja yhteensovitetään palveluiden ja toimijoiden välille syntyy rajojen ylityksiä ja yhdyspintoja. Tällöin on tärkeää, että eri professioiden edustajat tuntevat toistensa työn, ovat valmiita oppimaan toisiltaan ja ovat avoimia työn tavoitteiden uudelleen määrittelylle jälkihuollossa olevan nuoren edun näkökulmasta.

²⁷ Kirjoittanut Terhi Laine, Vamos

Monialainen ohjaus- tai verkostoryhmä voi vastata horisontaalisen yhteensovittamisen johtamisesta, jolloin se johtaa palvelukokonaisuuksia, jotka nivoutuvat yhtyeen. Ryhmän jäsenillä tulee olla riittävät toimivaltuudet esimerkiksi palveluketjussa tehtäviin muutoksiin ja tavoitteiden uudelleen asetteluun. Ryhmä sitoutuu johtamaan palveluiden kokonaisuutta, eikä katso vain yksittäisen palvelun etua.

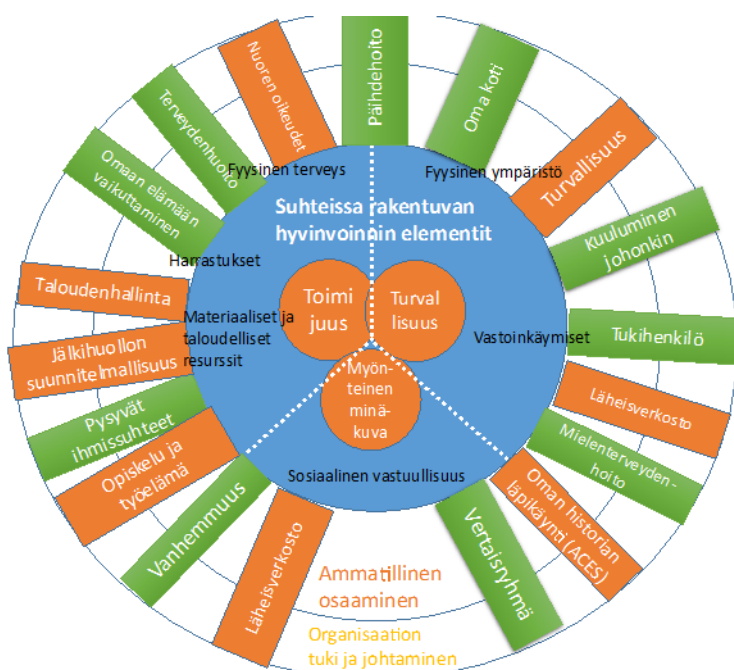
Yhteensovittava johtaminen perustuu tiedolla johtamiseen, mikä edellyttää tiedon keräämistä jälkihuollon palveluiden toimivuudesta ja vaikuttavuudesta. Tieto toimii johtamisen välineenä. Yhteensovittamista arvioidaan sen mukaan vastaavatko palvelut ja niiden välinen yhteistyö nuoren tarpeita, miten palvelut edistävät nuoren kokonaisvaltaista hyvinvointia ja tulevaisuuteen suuntautumista. Tutkimusnäyttöön perustuvien menetelmien käyttö asiakastyössä on yksi osa tiedolla johtamista. (Perälä ym. 2012.)

Vertikaalinen yhteensovittava johtaminen nivoo yhteen perus- ja erityispalvelut. Jälkihuollon näkökulmasta tämä tarkoittaa esimerkiksi lastensuojelun ja perusterveydenhuollon yhteensovittamista. Hallinnonaloja yhdistävä johtokunta tai hallitus johtaa ja yhteensovittaa palveluja vertikaalisesti. Monialaiset ryhmät, jotka vastaavat palveluiden horisontaalisesta yhteensovittamisesta tuottavat tietoa kokonaisuudesta vastaavalle monialaiselle johtokunnalle/hallitukselle. Nuoren äänen on kuuluttava eri tasoilla siten, että esimerkiksi kokemusasiantuntijat pääsevät vaikuttamaan kokouksissa tai ainakin kokouspäätöksiä valmisteltaessa tasavertaisina toimijoina muiden rinnalla.

Yhteensovittavan johtamisen menestystekijät ovat nuorilähtöisyys, keskinäinen kunnioitus, luottamus, yhdessä jaetut toiveet ja odotukset sekä yhteiset tavoitteet. Palvelut ovat vaikuttavia, kun paras osaaminen hyödynnetään tavoitteellisesti, oikea-aikaisesti ja oikeassa paikassa, sekä omassa organisaatiossa että yhteisessä kokonaisuudessa (Määttä ym. 2019). Tällöin johtamisen horisontaalisten ja vertikaalisten rakenteiden tulee olla selkeitä. Samaan aikaan toiminnassa tulee korostua yhteinen dialogi, toiminnasta oppiminen ja johtamisen ymmärtäminen palvelutehtävänä (Alhanen 2019, 11).

10 Työryhmän suositukset: kohti lastensuojelun VIP-nuoren laatupolkua

Lastensuojelun VIP-nuoren tutkimusperusteisen palvelupolun tärkeitä toimintaperiaatteita ovat oikea-aikaisuus, arkikeskeisyys, toiveikkuuden vahvistaminen, toimijuus, myönteisen minäkuvan vahvistaminen, psyykkisen ja fyysisen turvallisuuden turvaaminen, ennustettavuus ja joustavuus palveluissa. Jälkihuollossa asioivan nuoren palvelupolkua tukevat ammattilaiset voivat hyödyntää koottuja suosituksia. Ne kiteyttävät kunkin luvun tärkeimmät huomiot. Osa suosituksista edellyttää yhteiskuntapoliittista päätöksentekoa. Alla olevaan kuvioon on koottu keskeiset hyvinvoinnin elementit, jotka ovat tärkeää huomioida VIP-nuorten kanssa työskentelyssä.

Kuvio 3. Jälkihuollon VIP-nuoren suhteissa rakentuvan hyvinvoinnin elementit (Fattore ym. 2009 soveltaen).

Katso suositukset perhehoidon (Heino & Säles 2017) ja laitoshoidon mallinnuksesta (Timonen- Kallio ym. 2017), jotta koko palvelupolku tulee huomioiduksi!

Jälkihuollon vaiheessa ja nuorten aikuisten sosiaalityössä (aikuissosiaalityö)

- Jälkihuollossa ja nuorten sosiaalityössä (aikuissosiaalityö) on tärkeää tunnistaa nuoren VIP-tausta.
- Nuorten aikuisten sosiaalityössä tulisi kehittää tietoisuutta tunnistaa positiivisen vuorovaikutuksen voima ja kehittää harjaannusta kysyä ja kuunnella nuorta.
- Tulisi kehittää tietoisuutta siitä, miten lapsuuden haitalliset kokemukset näyttäytyvät aikuisuudessa. Toimintatapojen kehittämisessä voitaisiin hyödyntää ACES-tutkimusta.
- Toivoa luova ja vahvuuksia etsivä työote sekä ACES-tietoinen työskentely tukevat toisiaan. Traumataustan huomioiminen luo pohjan toivoa luovalle työotteelle.
- Myös nuorten aikuisten sosiaalityössä suhdeperustainen ja systeminen työskentelyote on tärkeää, jos nuorella on VIP-tausta.

- Nuoren kanssa yhdessä tehty konkreettisiin tavoitteisiin perustuva asiakassuunnitelma toimii palvelulupauksena asiakkaalle.
- Kaikilla nuorilla tulisi olla oikeus sosiaalityöntekijän tukeen, ohjaukseen ja muihin tarvittaviin palveluihin siellä asuinkunnassa, missä asuu, vaikka kustannusvastuu säilyisikin siinä kunnassa, jossa huostaanotto on tehty. Lähettävän kunnan ja asuinkunnan sosiaalihuollon tulisi laatia palvelusuunnitelma yhteistyössä (esim. videotapaamisia hyödyntäen, mikäli välimatkat ovat pitkät).

Kokemusasiantuntijanuorten suositukset

- Siirtymisen jälkihuoltoon tulee tapahtua yksilöllisesti, porrastetusti ja turvallisen aikuisen saattamana.
- Työntekijöiden ja nuorten kohtaamisissa on tärkeää aito kohtaaminen, kiinnostus nuoren asioihin ja kannustava sekä aktiivinen asenne. Tulee huomioida, että ensimmäinen kohtaaminen on usein merkittävin yhteistyösuhteen ja luottamuksen syntymisen kannalta.
- Jälkihuollossa tulee kartoittaa nuoren omia vahvuuksia, kiinnostuksen kohteita sekä haaveita ja tukea nuorta saamaan lisää ymmärrystä omasta tilanteestaan.
- Ammattilaisilla tulee olla osaamista ja tietoa päihteistä, niiden vaikutuksista, riippuvuuksista, päihdehoidosta ja -kuntoutuksesta.
- Kun apua haluaa, sitä pitää saada heti.

Kokemusasiantuntijavanhempien suositukset

- Kuuntele, havainnoi ja kartoita nuoren lähipiiri ja tue lähipiirin keskinäistä yhteistyötä.
- Mieti ratkaisuja yhdessä nuoren ja hänen läheisiensä kanssa.
- Ohjaa nuorta raha-asioissa ja aikuisuuden tuomissa haasteissa.
- Ole apuna ja tukena sekä seuraa tilannetta, jotta voit tarvittaessa heti tarjota apuasi.
- Toteuta jälkihuoltoa laadukkaasti ja asiakaslähtöisesti.

Mielenterveys

- Nuorten riskitekijät tulee tunnistaa ja mielenterveyspalveluiden saatavuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Kuormittavat tekijät tulee ymmärtää hoitoa ja kuntoutusta suunniteltaessa.
- Palvelut pitää taata nuorille joustavasti, yksilöllisesti ja tarvittaessa pitkäkestoisesti.
- Kela-tietoihin tulisi kehittää merkintätapa, joka mahdollistaa pääsyn kuntoutuspsykoterapiaan. Tämä ei tulisi olla sidottu jälkihuollon ikärajiin.

Systeeminen, suhdeperustainen työ

- Nuoren kanssa työskentelevien ammattilaisten on tärkeää toimia systeemisten periaatteiden mukaan aina kun se on mahdollista. Työnantajan tulee tarjota työntekijöille koulutusta systeemisestä työskentelystä.
- Systeeminen ja suhdeperusteinen työote tulisi olla lastensuojelun yleinen orientaatio ja laajentua sosiaalihuoltolain mukaiseen sosiaalityöhön (nuorten aikuisten sosiaalityö ja perhesosiaalityö).
- Asiakastyössä olisi tärkeää ottaa asiakasprosessin vaikuttavuutta tukevia mittareita (esim. ORS, SRS)

Traumainformoitu sosiaalityö

- Traumainformoidussa sosiaalityössä pyritään luomaan turvalliset olosuhteet ja luottamuksellinen työskentelysuhde. Tavoitteena on asiakkaan omien tavoitteiden tukeminen sekä asiakkaan selviytymiskokemusten vahvistaminen. Työntekijöille tulee tarjota koulutusta traumainformoidusta sosiaalityöstä.
- Varhaiset kiintymyssuhteet vaikuttavat lapsen ja aikuistuvan nuoren kykyyn luottaa muihin ihmisiin. Ammattilaiset ja muut nuoren elämässä vaikuttavat ihmiset voivat vielä aikuisiälläkin tukea kehitystä myönteiseen suuntaan. Ammattilaisen on tärkeää olla johdonmukainen ja luotettava.

Oman historian läpikäynti ja lapsuuden haitalliset kokemukset (ACES)

- Tieto ja sen pohjalta rakentuva ymmärrys menneisyyden vaikutuksista nykyhetkeen lisäävät tutkivasti yksilön hyvinvointia ja itseymmärrystä ja parantavat asiakassuhteen laatua.
- Nuorta ei saa jättää yksin käymään läpi omaa historiaa lastensuojelun dokumenteista. Jos nuoren elämässä on ollut erityisen paljon vastoinkäymisiä, hän tarvitsee intensiivistä tukea ja muiden ihmisten apua, jotta voi ymmärtää hänellä kaikesta huolimatta olevat mahdollisuudet. Tämä pitää huomioida nuoren saamissa palveluissa.
- Nuori tarvitsee oman voimauttavan tarinan ja apua elämäntarinan tuottamiseen.
- Ammatillainen tarvitsee herkkyyttä havainnoida tilanteita ja päättää kohtaamistilanteet niin, että nuori pystyy suuntautumaan nykyhetkeen (tapaamisen sulkeminen).

Ryhmätoiminta ja yhteistutkijuus

- Ryhmätoimintaa tulee olla tarjolla VIP-nuorille heidän tarpeistaan käsin tukemassa voimavarakeskeistä työtettä.
- Vaikeiden kokemustensa käsittelyyn tarvitaan hoidollista ryhmätoimintaa.
- Luonnossa liikkuminen on tutkitusti hyvinvointia lisäävää ja edullinen resurssi jälkihuoltoon nuorten tuessa.
- Yhteiskehittämisen merkitys ammatillisen työn kehittämisessä tulee tunnistaa ja sitä pitää hyödyntää aina kun mahdollista.

Superhetket nuoren itsenäistymisen polulla

Arki ja elämänhallinta (itsenäisen elämän taidot)

- VIP-nuorelle tulee tarjota kokonaisvaltaista elämänhallintaan liittyvää arjen tukea ja omatyöntekijä, joka autetaan nuorta kohti koulutusta ja työelämää.
- Sosiaaliohjauksen tulee olla subjektiivinen oikeus ja sen tulee olla tavoitteellista ja määräaikaista valmennusta itsenäisen elämän taidoissa.
- Nuoren oma ohjaaja tai valmentaja voi toimia tuen antajana. Esimerkkinä tällaisesta intensiivisestä tuesta on Vamos-toiminta.
- Kelan NUOTTI-palvelusta tulee olla tietoa kunnassa. Kunnan jälkihuollon tai nuorten aikuisten sosiaalityön suunnitelmaan pitää sisällyttää NUOTTI-palvelusta saatava tuki nuorelle silloin, kun se palvelee nuoren etua.

Talouden hallinta ja työelämään liittyvät asiat

- Oman talouden suunnittelu ja sen hoitamiseen tarvittavien taitojen opettelu tulee aloittaa ennen nuoren täysi-ikäistymistä jo sijaishuollon aikana.
- Etuusjärjestelmän tulee mahdollistaa pienten ja määräaikaisten työkeikkojen tekeminen.
- Itsenäistymisvarojen käyttämiseen ja taloudelliseen tukemiseen tulisi laatia yhtenäiset käytännöt koko maahan.

Asumisen vaihtoehdot ja oma koti

- Jälkihuoltoon nuorelle on taattava asunto itsenäistymisvaiheessa.
- Tarvitaan erilaisia vaihtoehtoja, joita räätälöidään nuoren tarpeiden mukaisesti. Nuorta voidaan tukea esimerkiksi sijoitusta jatkamalla, tarjoamalla kotiin tukea tai erityyppisten yhteisöllisten tai tuettujen asumismuotojen kautta.

Koulunkäynti ja opiskelu

- Koulunkäynnin ongelmiin on tartuttava ajoissa ja aina, jos niitä ilmenee.

- Koulunkäynnissä ja opiskelussa on tarjolla monia erilaisia polkuja ja vaihtoehtoja, jotka tulee kar-
toittaa riittävässä laajuudessa kaikkien VIP-nuorten kanssa.
- Nuoren kanssa voi tehdä arvion tämän toimintakyvystä esim. toiminakykyarvio.fi –sivustolla tai
RUORI-palvelussa. Nämä mittarit perustuvat kansainväliseen ICF-luokitukseen ja tukevat nuorelle
sopivan etenemistavan löytymistä.
- VIP-nuorelle tulee taata erityinen rahallinen ja psykososiaalinen tuki opiskeluun.

Työelämä

- Kouluttautuminen, kesätyöt ja lyhyet työsuhteet auttavat nuorta kiinnittymään työelämään. VIP-
nuorille tulee olla korvamerkittyjä kesätyöpaikkoja.
- Nuori voi saada lisätukea esimerkiksi ohjaamosta tai te-toimistosta, josta on saatavilla erilaisia
työkokeiluja, valmennuksia ja ammatinvalinta- sekä urasuunnittelupalveluita.
- Työ- ja toimintakykyyn vaikuttavat rajoitteet tulee ottaa te-toimistossa esille. On tärkeää varmistaa,
että nuori pääsee hoidon ja kuntoutuksen piiriin, jos niille on tarvetta.

Kun nuori tulee vanhemmaksi

- Neuvolassa on tärkeää tunnistaa ja arvostaa nuorta VIP-taustan takia sekä tarjota hänelle bonuspal-
velua.
- Ylisukupolvisen huono-osaisuuden katkaisemiseksi rutiininomainen vanhemman omien varhaisten
lapsuudenaikaisten haitallisten kokemusten selvittäminen on tärkeää.
- Neuvolan ja jälkihuollon yhteistyön tulee olla tiivistä. Nuoren perheen kotiin voidaan esimerkiksi
tehdä yhteisiä kotikäyntejä.
- Ryhmätoimintaa vanhemmaksi tuleville tulee tarjota sekä ryhmävalmennusten että vanhempain-
ryhmien muodossa.

Kehitysvammaiset nuoret

- Vammaispalveluissa ja lastensuojelussa samaan aikaan asiakkaina olevien nuorten palvelut on ra-
kennettava räätälöidysti yhteistyönä, koska valmiita palvelupolkuja ei ole yleensä olemassa.
- Osaamista neuropsykykkisistä häiriöistä tulee vahvistaa sosiaalityössä.

FASD

- Nuorilla, joilla on FASD-diagnoosi, saattaa olla toimintakyvyn rajoitteita, jotka edellyttävät vah-
vaa tukea ja ohjausta arkiseen elämänhallintaan. Tuen tarvetta arvioitaessa tulee ottaa huomioon
nuoren ikä, tarve terveydenhuollon palveluiden järjestämiselle, itsenäistymistä edesauttaville tuki-
toimille ja mahdolliset tarpeet muille yksilöllisille palveluille.

Ilman huoltajaa maahan tulleet

- Yksin maahan tulleet nuoria tulee rohkaista kertomaan huolistaan ja rakentamaan näin luottamusta
ammattilaisiin.
- Nuorille on tärkeää tarjota osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia.
- Yhteistyön TE-toimiston kanssa tulee olla tiivistä kotoutumissuunnitelman teossa ja suunnitelman
toteutumisen seurannassa. Näin ehkäistään nuoren tippumista opinnoista.
- Nuorella pitää olla mahdollisuus osallistua harrastustoimintaan tai muuhun mielekkääseen, syrjäy-
tymistä ehkäisevään toimintaan. Nuorelle tulee tarjota tukea myös arkiseen elämänhallintaan.
- Siteitä perheeseen ja muihin läheisiin on tuettava.

Yhteensovittava johtaminen toimintakulttuurin muutoksen tukena

- Nuoren tueksi tulee rakentaa eri toimijoiden palveluista koostuva kokonaisuus, jossa toimijat ta-
voittelevat yhdessä nuoren kanssa tälle sopivimpia ratkaisuja. Nivelvaiheissa tämä on erityisen tär-
keää.

- Linjaorganisaatioiden rinnalle tarvitaan yhteen sovittavaa johtamista, joka voi toteutua yksittäisen asiakkaan, rajatun toiminnan, laajemman toimintakokonaisuuden tai päätöksenteon kautta. Nuorten äänen tulee kuulua näillä eri tasoilla päätöksiä tehtäessä.
- Yhteensovittavan johtamisen menestystekijät ovat nuorilähtöisyys, keskinäinen kunnioitus, luottamus, yhdessä jaetut toiveet ja odotukset sekä yhteiset tavoitteet.
- Fokus yhteiselle tekemiselle syntyy VIP-nuoren hyvinvoinnin tavoitteellisesta vahvistamisesta. Kun priorisoidaan tekemistä, kiinnitetään erityisesti huomiota siihen, kuinka toimenpiteet vahvistavat nuoren aikuisen toimijuutta, myönteistä minäkuvaa ja turvallisuutta.
- Yhteensovittavassa johtamisessa on tärkeää määritellä yhdessä toiminnan koordinoinnista, jotta vastuu ei hajaudu.

Tutkimus liittyen palvelupolkuun

- Vaikuttavuustutkimusta tulisi suunnata erityisesti VIP-nuorten palveluketjujen tutkimukseen ja niissä yksilökohtaisen vaikuttavuuden tutkimukseen.
- Olisi tärkeää tehdä seurantatutkimusta joidenkin nuorten elämästä pitkäkestoisesti; esimerkiksi laitoshoidosta jälkihuollon päättymiseen (esim. 15–25-vuotiaat).
- Tutkimuksessa testattaisiin palvelupolun tunnistettuja ydinelementtejä pilottilaitosten kanssa. Mukana voisi olla sekä julkisia että yksityisiä lastenkoteja.

UNELMIEN JÄLKIHUOLTO

ENNEN JÄLKIHUOLTOA

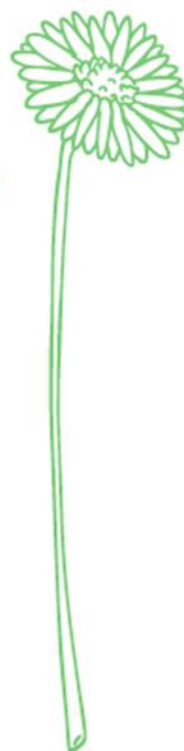
- Tutustuminen jälkihuollon tiloihin, työntekijöihin ja oikeuksiin hyvissä ajoin
- Verkostojen aktivoiminen ja tehdään suunnitelmallista itsenäistymistyötä
- Unelmien etsimistä ja luomista nuoren kanssa
- Hidas siirtyminen, mahdollisuus yökyläilyyn laitoksessa
- Käydään läpi, millaista tukea on tarjolla ja määritellään nuoren omat tavoitteet
- Tehdään selväksi jälkihuollon sosiaalityöntekijän ja sosiaalihoajaan roolit

JÄLKIHUOLLON AIKANA

- Nuori mukana vaikuttamassa, millaista tukea tarvitsee ja haluaa
- Ohjaaja ja nuori tekevät yhdessä konkreettisia asioita
- Tukea talouden ja arjen hahmottamiseen ja suorittamiseen
- Autetaan nuorta löytämään tukiverkko ja ylläpitämään sitä
- Autetaan nuoren itsetunnon ja identiteetin löytämisessä ja rakentamisessa
- Tarjotaan aktiviteetteja ja vapaa-ajan toimintaa, luodaan avoin paikka myös hengailulle ja kokkailulle yhdessä
- Jatkuva palautteen kerääminen nuorelta myös asiakkuuden aikana!
- Luodaan unelmia tulevaisuuteen ja pohditaan mitä tapahtuu JH:n jälkeen
- Jos tarvetta aikuissosiaalityöhön, se mukaan jouhevasti jo jälkihuollon aikana

JÄLKIHUOLLON JÄLKEEN

- Selkeä ja suunniteltu päätös
- Tarjotaan mahdollisuus käydä läpi nuoren haluamia asioita esim. sijoitusta
- Tarjotaan tietoa mistä saa apua, jos sitä tarvitsee
- Käydään läpi, mitä ihmissuhteelle tapahtuu, kun työsuhde loppuu
- Nuorella oltava kokemus, että hän pärjää omillaan jälkihuollon päätyttyä
- Jälkihuollon jälkeen nuoren tulisi olla vahvan identiteetin omaava kansalainen, joka tuntee vaikuttamismahdollisuutensa ja oikeutensa

Auta Lasta ry:n Veturointi –toiminta, Nuorten Ystävät ry Turun avopalvelut, Osallisuuden aika ry, Perhekuntoutuskeskus Lauste ry, Pesäpuu ry, Turun kaupungin jälkihuolto

Kuvio 4. Unelmien jälkihuolto kokemusasiantuntijoiden mukaan.

10.1 Mallinnusryhmän jäsenet

Nimi	Tehtävä	Organisaatio
Bärlund, Katariina	Johtava sosiaalityöntekijä, VTT	Aikuispsykiatria, HUS
Gebrenegus, Yontale	Kokemusasiantuntija	Osallisuuden aika ry
Hakulinen, Tuovi	Tutkimuspäällikkö, dosentti	Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
Heino, Tarja	Tutkimusprofessori	Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
Heikkinen, Martti	Linjajohtaja	HUS Psykiatria Mielialahäiriölinja
Hipp, Tiia	Johtava sosiaalityöntekijä	Jälkihuolto, Helsinki
Ikäheimonen, Anne	Palvelupäällikkö	Vammaispalvelut, EKSOTE
Janne	Kokemusasiantuntija	Keijo-hanke, Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus, Socca, HUS
Juvonen, Tarja	Yliopistonlehtori	Helsingin yliopisto
Kantoluoto, Anne	Erikoissuunnittelija	Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus, Socca, HUS
Kauppinen, Virpi	Eriytisluokanopettaja, opinto-ohjaaja	Vetovoimaha-hanke, Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri
Kurki, Marjo	Tieteellinen päätoimittaja	Itsenäisyyden juhluoden lastensäätiö, ITLA
Laine, Terhi	Johtaja	Vamos, Diakonissalaitos
Manelius, Minna	Johtava sosiaalityöntekijä	Jälkihuolto, Helsinki
Mansner, Riitta	Sosiaalityöntekijä	Jälkihuolto, Espoo
Melissa	Kokemusasiantuntija	Osallisuuden aika ry
Mykrä, Päivi	Johtava sosiaalityöntekijä	Avo-, sijais- ja jälkihuolto, Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymä
Nikkilä, Ritva	Sosiaalityöntekijä	Nuorten sosiaalityö, EKSOTE
Parikka, Päivi	Vastaava sosiaalityöntekijä	HUS Psykiatria Mielialahäiriölinja
Pitkäjärvi, Pauliina	Sosiaalityöntekijä	Nuorten sosiaalityö, Espoo

Salokekkilä, Pirkko	Koulutusylilääkäri	Helsingin kaupunki
Siven, Satu	Johtava sosiaalityöntekijä	Kymsote
Tuovinen, Minna	Johtava sosiaalityöntekijä	Maahanmuuttoyksikkö, Helsinki
Valkeavirta, Johanna	Kokemusasiantuntija	Voikukia
Westerlund-Cook, Saija	Sakkunnig i familjearbete	Folkhälsan
Yliruka, Laura, siht.	Kehittämispäällikkö/OT-tutkimuskoordinaattori, VTT	Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus, Socca/HUS

10.2 Suositeltavaa lukemista

- **Kivinen, Sanna** (2005) Opas jälkihuollossa olevien nuorten vanhemmille. Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön toim. Saana Pukkio & Tiia Hipp (2016) <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf>
- **Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti.** Lastensuojelun jälkihuollon uudistamisryhmä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2019.

Lähteet

- Aaltio, E. & Isokuortti, N. (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpaperi 33. THL.
- Afifi, TO. & MacMillan, HL. (2011) Resilience following child maltreatment: a review of protective factors. *Canadian Journal of Psychiatry* 56(5), 266-272.
- Aggett, P. & Swainson, M. & Tapsell, D. (2015) 'Seeking permission': an interviewing stance for finding connection with hard to reach families. *Journal of Family Therapy* 37, 190-209.
- Ala-Honkola, M. (2015) SOS-Lapsikylän sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ylisukupolvisesta lastensuojeluasiakkuudesta ja kierteen katkaisusta. Käytäntö tutkimus. Helsingin yliopisto.
- Alhanen, K. & Lavila, P. & Kangas, M. & Lamppula, T. & Petrelius, P. (2019) Systeemisen muutoksen johtaminen lastensuojelussa. Opas esimiehille ja johtajille. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Barlow, J. & Smailagic, N. & Huband, N. & Roloff, V. & Bennett, C. 2014. Group-based parent training programmes for improving parental psychosocial health. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2014, Issue 5. Art. NO.: CD002020. DOI: 10.1002/14651858.CD002020.pub4.
- Barlow, J. & Bergman, H. & Kornør, H. & Wei Y. & Bennett C. (2016) Group-based parent training programmes for improving emotional and behavioural adjustment in young children. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2016, Issue 8. Art. No.: CD003680. DOI:10.1002/14651858.CD003680.pub3
- Bask, M. & Ristikari, T. & Hautakoski, A. & Gissler, M. (2017) Psychiatric diagnoses as grounds for disability pension among former child welfare clients. *Longitudinal and Life Course Studies* 8(4): 365-381.
- Bauer, A. & Parsonage, M. & Knapp, M. & Lemmi, V & Adelaja, B. (2014) Costs of perinatal mental health problems. LSE, PSSRU Personal Social Services Research Unit & Central for Mental Health.
- Baxter ym. (2017) Exploring the Relationship Between Adverse Childhood Experiences and Abuse: *Journal of Child Sexual Abuse* 2017: 8 p.948-956
- Bell, T. & Romano, E. & Flynn, RJ. (2013) Multilevel correlates do behavioural resilience among children in child welfare. *Child Abuse & Neglect* 37, 1007-1020.
- Bellis, MA. & Hughes, K. & Leckenby, N. & Perkins, C. & Lowey, H. (2014) 'National household survey of adverse childhood experiences and their relationship with resilience to health-harming behaviors in England' *BMC Medicine* 2:72.
- Brown, J. (1997) Circular Questioning: An Introductory Guide. *N.Z.J. Fam. Ther.*, 18, (No. 2), 109-114.
- Bütsow, A. & Yliruka, L. (2016) Sosiaalityöntekijöiden ja kokemusasiantuntijien näkemyksiä ylisukupolvisuudesta. Teoksessa K. Nousiainen, P. Petrelius & L. Yliruka (2016) Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. THL:n työpaperi 20/2016.
- Civil, T. & Abrahamsson, O. & Mäki-Fossi, S. & Miettunen, N. (toim.) (2019) Systeeminen lastensuojelu monitoimijaisuuden ja osallisuuden varmistavana verkostotyönä. Työpaperi 34/2019. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Coid, J. & Petruckevitch, A. & Feder, G. & Chung, W. & Richardson, J., & Moorey, S. (2001) 'Relation between childhood sexual and physical abuse and risk of revictimisation in women: a cross-sectional survey' *Lancet* 358(9280): 450-4.
- Doyle, O. & Harmon, C. & Heckman, JJ. & Logue, C. & Moon, SH. (2017) Early skill information and the efficiency of parental investment: A randomized controlled trial of home visiting. *Labour Economics* 45 (2017), 40-58.
- Gurung, B. & Jackson, LJ. & Monahan, M. & Butterworth, R. & Robert, TE. (2018) Identifying and assessing the benefits of interventions for postnatal depression: A systematic review of economic evaluations. *BMC Pregnancy Childbirth* 2018;18(1):179. doi: 10.1186/s12884-018-1738-9.
- Emirbayer, M. & Mische, A. (1998) What is Agency? *American Journal of Sociology*, 103(4), 962-1023.
- Eriksson, S. & Karppinen, R. (2016) Kvantitatiivinen tutkimus Helsingin jälkihuoltoon toimintatahtoisuudesta ja palvelujen käytöstä asiakasasiakirjojen valossa vuosina 2013-2015. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, sosiaalityö.
- Ersta, Marianne & Nokireki Katriina (toim) (2018) Nopeet, hitaat, dissot, deelit – nuorten ajatuksia päihteistä. Pesäpuu. <https://pesapuu.fi/materiaalit/nuorten-foorumien-raportit/>
- Fagerström, K. (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeminen käytäntö lastensuojelutyössä. Työpaperi 42/2016. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Fattore, T. & Mason, J. & Watson, E. (2009) When Children are Asked About Their Wellbeing: Towards a Framework for Guiding Policy. *Child Indicators Research*. 2:55-57.
- Felitti, V.J., Anda R.F., Nordenberg D. (1998) Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *Am J. Prev Med.* 14(4):245-58.
- Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula (2019) Jälkihuolto tilastojen valossa. Raportissa Heino, Tarja (Toim) Jälkihuolto. Selvitys Juho Saaren vetämälle työryhmälle 13.2.2019. (julkaisematon)
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Greenson, J. K. P. (2013) Foster Youth and the Transition to Adulthood. The Theoretical and Conceptual Basis for natural Mentoring. *Emerging Adulthood* 1(1), 40-51.
- Hakulinen, T. (2019) Vanhemmuuden ja parisuhteen tukeminen äitiys- ja lastenneuvolapalveluissa. Teoksessa T. Hakulinen, T. Laajasalo, J. Mäkelä (toim.) Vanhemmuuden ja parisuhteen tu-

- en vahvistaminen. teoriasta käytäntöön. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Ohjaus 9/2019, 20-29.
- Hakulinen, T. & Hietanen-Peltola, M. & Vaara, S. & Merikukka, M. & Pelkonen, M. (2018) Ajanmukaiset käytänteet ja pitkät perinteet neuvolassa ja kouluterveydenhuollossa. Palvelujen seuranta tutkimus 2016–2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 11/2018.
- Hakulinen, T. & Hietanen-Peltola, M. & Vaara, S. & Merikukka, M. & Pelkonen, M. (2017) Laajoista terveystarkastuksista hyötyvät sekä perheet että neuvolahenkilöstö –ammattilaisten kokemuksia. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tutkimuksesta tiiviisti 33/2017.
- Hakulinen-Viitanen, T. & Hietanen-Peltola, M. & Hastrup, A. & Wallin, M. & Pelkonen, M. (2012) Laaja terveystarkastus – Ohjeistus äitiys- ja lastenneuvolatoimintaan sekä kouluterveydenhuoltoon. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Opas, 22/2012. Helsinki.
- Halila, R. & Kaukonen, P. & Malja, M. & Savola, S. (2019) Lasten, nuorten ja perheiden osaamis- ja tukikeskukset. LAPE-muutosohjelmassa tehdyn valmistelutyön loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:30.
- Hardcastle K. & Bellis M.A. (2019) Asking about adverse childhood experiences (ACEs) in health visiting. Findings from a pilot study. Public Health Wales.
- Heckman, J.J. & Holland, M.L. & Makino, K.K. & Pinto, R. & Rosales-Rueda, M. (2017) An analysis of the Memphis nurse-family partnership program. National Bureau of Economic Research, Working Paper 2361.
- Heino, Tarja & Säles Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito: Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. Työpaperi 20/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja (Toim.) Jälkihuolto. Selvitys Juho Saaren vetämälle työryhmälle 13.2.2019. (julkaisematon)
- Heinonen, O-P. & Ikonen, A-K. & Kaivosoja, M. & Reina, T. (2018) Yhdyspinnat yhteiseksi mahdollisuudeksi. Selvitys lapsi-, nuoriso- ja perhepalveluiden toteuttamiseen liittyvistä yhdyspinoista muuttuvassa toimintaympäristössä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 8/2018.
- Hellman, C. & Gwinn C. (2018) Hope Rising. Morgan James Publishing.
- Hiitola, J. (2019) Olen turvassa, mutta yksin. Yksin tulleet nuoret vaikuttajina ja kotoutumassa. verkkojulkaisu. Suomen Punainen Risti 2019.
- Hipp, T. & Pukkio, S. (2016) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto.
- Hirvonen, H. & Husso, M. (2012) Hoivatyön ajalliset kehykset ja rytmiristi-riidat. Työelämän tutkimus 10 (2), 3–17.
- Hughes, K. & Lowey, H. & Quigg, Z. & Bellis, M. A. (2016) 'Relationships between adverse childhood experiences and adult mental well-being: results from an English national household survey' BMC Public Health 16:222.
- Hudziak J. (2018) ACEs and pregnancy: Time to support all expectant mothers. Pediatrics 2018, 141(4), doi:<https://doi.org/10.1542/peds.2018-0232>.
- Hughes, K. & Bellis, M. & Hardcastle, K.A. & Sethi, D. & Butchart, A. & Mikton, C. & Jones, L. & Dunne MP. (2017) The effect of multiple adverse childhood experiences on health: a systematic review and meta-analysis. Lancet Public Health, 2017, 2, e356-366.
- Hujala, A. & Lammintakanen, J. (2018) Paljon sote- palveluja tarvitsevat ihmiset keski n. Kunnallissalan kehittämässä. Kunnallissalan kehittämässä. Julkaisu 12.
- Hytönen, K-M. & Malinen, A. & Salenius, P. & Haikari, J. & Markkola, P. & Kuronen, M. & Koivisto, J. (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 22/2016.
- Kania, John & Kramer, Mark (2011) Collective Impact. Stanford Social Innovation Review. Winter 2011. 36-41.
- J. & Halme, N. (2017) [Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. http://um.fi/URN:ISBN:978-952-302-903-3](http://um.fi/URN:ISBN:978-952-302-903-3)
- Jeffery, L. (2011) Understanding Agency. Social welfare and change. Bristol: Polity Press.
- Josselson, R. & Lieblich, A. & McAdams D. P. (2007) Introduction. Teoksessa The Meaning of Others. Narrative Studies of Relationships. Washington DC: American Psychological Association, 3–10.
- Juvonen, T. (2015) Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen - nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Julkaisunumero 165. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Jyrkämä, J. (2008) Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmotelua teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi. Gerontologia 4, 190–203.
- Järvelin, R. (2020) Luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen rakennusaineet Vamos-valmentajien havaintopäiväkirjojen valossa. Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. Sosiaalityö. Käytäntötutkimus II. <https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/evermade-hdl/wp-content/uploads/2020/03/27075131/200207-Kt2-J%C3%A4rvelin-Vamos-vuorovaikutus.pdf>
- Kaijanen, M. & Koskenkorva, M & Westlund, O. (2020) (toim.) 101 Kirjettä. Jyväskylä: Pesäpuu.
- Kaufman, J. & Zigler E. (1993) 'The intergenerational transmission of abuse is overstated'. Teoksessa D. Cicchetti, C. Carlson, (toim.) Child Maltreatment: Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect. Cambridge: Cambridge University Press. 47
- Klemetti, R. & Hakulinen-Viitanen, T. toim. (2013) Äitiysneuvola-opas. Suosituksia äitiysneuvolatoimintaan. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Opas 29/2013.

- Krumer-Nevo, M. (2015) Poverty aware social work practice: A Paradigm for Social Work Practice with People in Poverty. *British Journal of Social Work Practice with People in Poverty*, 1-16.
- Kuntaliitto (2018) Kuntaliiton lastensuojelukysely: Lastensuojelun tilanne vaikeutunut. <https://www.kuntaliitto.fi/tiedotteet/2018/kuntaliiton-lastensuojelukysely-lastensuojelun-tilanne-vaikeutunut>
- Kääriälä, A. (2020) Always a step behind? Educational and Employment Transitions among Children in Out-of-home Care. Helsinki: Itla, 2020, Akateeminen väitöskirja Itla Research.
- Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010).
- Laajasalo, T. & Santalahti, P. (2019) Näyttöön perustuva vanhemmuuden tuen työmenetelmät. Teoksessa T. Hakulinen & T. Laajasalo & J. Mäkelä (toim.) Vanhemmuuden ja parisuhteen tuen vahvistaminen. teoriasta käytäntöön. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Ohjaus 9/2019, 45-52.
- Lange, BCL. & Callinan LS. & Smith MV. (2019) Adverse childhood experiences and their relation to parenting stress and parenting practices. *Community Mental Health Journal* 2019, 55, 651-662.
- Layder, D. (2006) *Understanding Social Theory*. 2nd Edition. London: Sage.
- Leccardi, C. (2005) Facing uncertainty: Temporality and biographies in the new century. *Young* 13(2), 123-146.
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus?:mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lepola, O. (2019) Kriisituesta kuntosalikorttiin. Yksintulleiden nuorten jälkihuolto kunnissa, Turku. Siirtolaisuusinstituutti. Raportteja 2.
- Levenson, J. (2017) Trauma-Informed Social Work Practice. *Social Work*. Vol. 62, Number 2. April 2017, 105-113.
- Liyama Amin NA. & Tam WWS. & Shorey S. (2018) Enhancing first-time parents' self-efficacy: A systematic review and meta-analysis of universal parent education interventions' efficacy. *International Journal of Nursing Studies* 82, 149-162.
- Loukas, S. (2019) Psykososiaalisesti oireilevien, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten identiteetit ja niihin liittyvät kokemukset. Pro Gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Valtiotieteellinen tiedekunta. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/309315/Loukas_SariAnna_maisterintutkielma_2019.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Martiskainen T. (2016) Jälkihuollon erityiskysymys. Yksin Suomessa – ilman huoltajaa tulleiden lasten jälkihuolto. Teoksessa S. Pukkio & T. Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkityöhön, Helsinki. Lastensuojelun keskusliitto.
- Martiskainen, T. & Toivonen, V. (2019). Ilman huoltajaa tulleiden lasten oikeudet, tarpeet ja palvelut. Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 6/2019.
- Mauthner, N. & Doucet, A. (1998) Reflections on a Voice-centred Relational Model. Analysing Maternal and Domestic Voices. Teoksessa J. Ribbens & R. Edwards (toim.) *Feminist Dilemmas in Qualitative Research*. London: Sage, 119-146.
- Meadows, P. & Tunstall, J. & George, A. & Dhudwar, A. & Milner, J. S. & Robertson, K. R. & Rogers, D. L. (1990) 'Childhood history of abuse and adult child abuse potential' *Journal of Family Violence* 5: 15-34. 45.
- McDaid, D. & Park, A-L. & Wahlbeck, K. (2019) The economic case for the prevention of mental illness. *Annu Rev Public Health* 2019;40;373-389. doi.org/10.1146/annurev-publhealth-040617-013629.
- McIntosh, J & Shute, J. (2007) The process of health visiting and its contribution to parental support in the Starting Well demonstration project. *Health & Social Care in the Community* 15, 77-85
- Mustonen, S., Malmberg, S., Asikainen, T. & Eskonlahti, P. 2020. Vantaan pajat. Teoksessa Palmu. I. (toim.) Takaisin kouluun -koulua kouluakäymättömille. Jyväskylä: Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri, 101-103.
- Muukkonen, T. (2016) Luottamus lastensuojelussa - Monitoimijaisen yhteistyön rakentuminen. Lisensiaatin tutkimus. Helsingin yliopisto: Valtiotieteellinen tiedekunta.
- Mäkelä, J. (2019) Luottamuksen rakentuminen. Teoksessa M. Hietanen-Peltola & M. Rautava & K. Laitinen Kristiina & E. Autio (toim.) Kohtaaminen keskiössä – lapsi- ja nuorilähtöisyys opiskeluhoon palveluissa. Ohjaus 2/2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Määttä, A. (2012) Perusturva ja poiskäännyttäminen. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Määttä, A. & Harkko, J. & Kalm-Akubardia M. (2019) Monialaisen yhteispalvelun johtamisjärjestelmä ja yhteensovittavan johtamisen mahdollisuus. Teoksessa M. Rajavaara, A. Määttä, R-L. Kokko, & L. Tarkiainen (toim.), Aktivointipolitiikkaa yhteisin palveluin: Näkökulmia työllistymistä edistävään monialaiseen yhteispalveluun, 88-101. Helsinki: KELA: Teemakirja 17.
- Nousiainen K. & Petrelius P. & Yliruka L. (2016) Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. Työpapereita 20/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ogden, P. & Kekuni, M. & Pain, C. (2006) Trauma ja keho. Sensorinen psykoterapia. W.W. Norton & Company Inc.
- Oppilas- ja oppilashuoltolaki 1287/2013
- Paju, Elina (2013) Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Palmu, I., Sergejeff, J. & Puustjärvi, A. 2020. Koulunkäynnin ongelmat. Teoksessa Palmu. I. (toim.) Takaisin kouluun -koulua kouluakäymättömille. Jyväskylä: Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri, 8-19.
- Palsanen K. (2013) Yhteistutkiminen –Opas sosiaalityöhön. Helsinki: Soccan työpapereita 2013, 3.

- Palsanen K. & Kääriäinen A. (2015) Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnallisen työskentelyn merkitykset ja seuraukset. *Janus* vol. 23 (2) 2015, 190–205
- Patrick, M. E. & Maggs, J. L. & Greene, K. M. & Morgan, N. R. & Schulenberg, J. E. (2013) 'The link between mother and adolescent substance use: inter- generational findings from the British Cohort Study' *Longitudinal and Life Course Studies* 5(1): 56. 44
- Pearce, J. & Murray, C. & Larkin, W. (2019) Childhood adversity and trauma: experiences of professionals trained to routinely enquire about childhood adversity. *Heliyon*, 5 e01900. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01900>.
- Pentala-Nikulainen, O. & Koskela, T. & Parikka, S. & Kilpeläinen H. & Koskenniemi T. & Aalto A-M. & Muuri A. & Koskinen S. & Lounamaa A. (2018) Kansallisen terveysterveys-, hyvinvointi ja palvelututkimus FinSoten perustulokset 2017–2018. Terveysterveys ja hyvinvoinnin laitos. Verkkojulkaisu <http://www.terveytemme.fi>.
- Pehkonen, L. & Isopahkala-Bouret, U. (2010) Yhteisten opintojen opettajien rooli ja toimijuus ammatillisessa oppilaitoksessa. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 12 (2), 38–54.
- Perusopetuslaki 628/1998
- Perälä, M.-L. & Halme, N. & Nykänen S. (2012) Lasten, nuorten ja perheiden palveluiden yhteensovittava johtaminen. Helsinki: Terveysterveys ja hyvinvoinnin laitos, Opas 19.
- Pilbacka-Rönkä, T. & Sergejeff, J. 2020. Lainsäädäntö ja perusopetuksen opetussuunnitelma opintojen räätälöinnin tukena. Teoksessa Palmu. I. (toim.) Takaisin kouluun -koulua kouluikäymättömille. Jyväskylä: Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri, 139–143.
- Poutiainen, H. & Hakulinen-Viitanen, T. & Laatikainen T. (2014) Associations between family characteristics and public health nurses' concerns at children's health examinations. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 28(2), 225–234.
- Poutiainen, H. & Hakulinen, T. & Mäki P. & Laatikainen, T. (2016) Family characteristics and parents' and children's health behaviour as reasons of public health nurses' concerns at children's health examinations. *International Journal of Nursing Practice*.doi:10.1111/ijn.12478.
- Poutiainen, H. & Levälähti, E. & Hakulinen-Viitanen, T. & Laatikainen T. (2015) Family characteristics and health behaviour as antecedents of school nurses' concerns about adolescents' health and development: A path model approach. *International Journal of Nursing Studies* 52, 920–929.
- Puusaari, A-K. 2020. Toimintakyvyn kuvaaminen vahvuuksien ja tuen tarpeen tunnistamisen tukena. Teoksessa Palmu. I. (toim.) Takaisin kouluun -koulua kouluikäymättömille. Jyväskylä: Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri, 66–69.
- Rajala, R. & Petrelius, P. (2016) Uudenlaisten palveluiden ja toimintakäytäntöjen mallintaminen LAPE-ohjelmassa. Julkaisematon ohjeistus. Lape-muutosohjelma. Terveysterveys ja hyvinvoinnin laitos.
- Ristikari, T. & Keski-Säntti, M. & Sutela, E. & Haapakorva P. & Kiilakoski, T. & Pekkarinen, E. & Kääriälä, A. & Aaltonen, M. & Huotari, T. & Merikukka, M. & Salo, J. & Juutinen, A. & Pesonen-Smith, A. & Gissler M. (2018) Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Terveysterveys ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 7/2018. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 210.
- Rebbe, R. & Nurius, PS. & Ahrens, KR. & Courtney, ME. (2017) Adverse childhood experiences among youth aging out of foster care: a latent class analysis. *Child Youth Serv Rev.* 2017, 74, 108–116. doi:10.1016/j.childyouth.2017.02.004
- Rudd, P. & Evans, K. (1998) Structure and Agency in Youth Transitions: Student Experiences of Vocational Further Education *Journal of Youth Studies* 1(1), 39–62.
- Ruismäki, M. & Friberg, L. & Keskitalo, K. & Lampinen, A-M. & Mankila, P. & Vänskä, V. (2016) Vakautta vanhemmuuteen: Ensitetoa ja keinoja lapsuuden kaltoinkohtelusta selviytyville vanhemmille. Traumaterapiakeskus 2016.
- Ruismäki, M. & Friberg, L. & Keskitalo, K. & Lampinen, A-M. & Mankila, P. ja Vänskä, V. (2016) Hoivattavaa vanhemmuutta: Opas lapsuuden kaltoinkohtelusta toipuvien vanhempien tukemiseen. Traumaterapiakeskus.
- Ryan, R & O'Farrelly, C. & Ramchandani, P. (2017) Parenting and child mental health. *London Journal of Primary Care* 9(6), 86–94. <https://doi.org/10.1080/17571472.2017.1361630>.
- Saari, J. & Eskelinen, N. & Björklund, Liisa (2020) Raskas perintö. Helsinki: Gaudeamus.
- Smart, C. (2011) Relationality and Socio-Cultural Theories of Family Life. Teoksessa R. Jallinoja & E. D. Widmer (toim.) Families and Kinship in Contemporary Europe. Rules and Practices of Relatedness. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 13–28.
- Sosiaalihuoltolaki 2014/1301
- Stein, M. (2009) Young People Leaving Care: Transitions to Adulthood. Teoksessa Alison Petch (toim.) Managing Transitions: Support for Individuals at Key Points of Change. Bristol: Policy Press, 25–40.
- Terveysterveyslaki 1326/2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>.
- Timonen-Kallio, E. & Yliruka, L. & Närhi, P. (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitospalvelun mallinnus. Työpaperi 23. Helsinki: Terveysterveys ja hyvinvoinnin laitos.
- Toivonen, K. (2016): Sosiaalityön jälkihuollossa olleiden nuorten fyysinen ja psyykinen terveys, . Julkaisematon Pro gradu –tutkielma, Itä-Suomen yliopisto, terveystieteiden tiedekunta, hoitotieteen laitos.
- Tuominen, M. & Kaljonen, A. & Ahonen, P. & Rautava, P. (2014) Relational continuity of care in integrated maternity and child health clinics improve parents' service experiences. *International*

- al Journal of Integrated Care, 14(4). DOI: <http://doi.org/10.5334/ijic.1451>.
- Tuominen, M. & Junttila, N. & Ahonen, P. & Rautava, P. (2016) The effect of relational continuity of care in maternity and child health clinics on parenting self-efficacy of mothers and fathers with loneliness and depressive symptoms. *Scandinavian Journal of Psychology* 2016, 57(3):193-200. DOI: 10.1111/sjop.12284.
- Turney, K. & Wildeman, C. (2017) Adverse childhood experiences among children placed in and adopted from foster care: Evidence from a nationally representative survey. *Child Abuse & Neglect* 64:117-129. doi: 10.1016/j.chiabu.2016.12.009
- Tomison, A. M. (1996) Intergenerational transmission of maltreatment (NCPC Issues No 6). Melbourne: Australian Institute of Family Studies: <https://aifs.gov.au/cfca/publications/intergenerational-transmission-maltreatment>
- Totsuka, Y. (2014) 'Which aspects of social GRRRAAC-CEEESSSgrab you most?' The social GRRRAACCEEESSS exercise for a supervision group to promote therapists' self-reflexivity. *Journal of Family Therapy* (2014) 36 (1), 86–106.
- Townsend, M. and Weerasuriya, R. (2010) Beyond Blue to Green: The Benefits of Contact with Nature for Mental Health and Well-Being, Melbourne, Australia, Beyond Blue Ltd.
- Vakautumisopas terapeuteille ja traumatisoituneille. Tietoja ja keinoja lapsuuden kaltoinkohtelusta ja traumaoireista (CPTSD) toipumiseen. (2019) Traumaterapiakeskus.
- Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta VNA 338/2011. Saatavilla aineistosta <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110338>.
- Valokivi, H. (2001) Palveluohjaus ja rikoksiin syylistyneiden yksilölliset polut. Kisälli -projekti. Yksilökohtainen palveluohjaus – kokeilu. Loppuraportti. Tampere: Silta-Valmennus.
- Vinnerljung B. & Brännström L & Hjern A. (2015) Disability pension among adult former child welfare clients: A Swedish national cohort study. *Children and Youth Services Review*, 56, 169-176.
- WHO. (2014) Mental health: Strengthening Our Response. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
- Vorma, Rotko T. & Larivaara M. & Kosloff A. (2020) Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:6.
- Widom, C. S. (1989) 'The cycle of violence' *Science* 244(4901): 160-6. 46 Maternal mental health and its impact on child behaviour and development. Edinburgh: The Scottish Government.
- Yanagihara, H. (2017) Pieni elämä. Helsinki: Tammi.
- Yliruka, L. & Vartio, R. & Pasanen, K. & Petrelius, P. (2018). [Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä: Valtakunnallisen kyselyn tuloksia](#). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Työpapereita 16/2018.
- Yliruka, L. & Petrelius, P. & Eriksson, P. (2020) Translating ideas of practice research for a national and local child welfare reform process. In Lynette Joubert and Martin Webber eds. (2020) London: The Routledge Handbook of Practice Research, pp. 203-216.
- www.luovi.fi/ruori
- www.minedu.fi/oppivelvollisuuden-laaientaminen
- www.toimintakykyarvio.fi